

Kırıkkale Üniversitesi	Kırıkkale University
Ekonomi, İşletme, Siyaset ve	Journal of Economics, Business,
Uluslararası İlişkiler Dergisi	Politics and International Relations

Aralık 2017	December 2017
Cilt: 3 Sayı: 2	Volume: 3 Issue: 2

Kırıkkale Üniversitesi Ekonomi, İşletme, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi	Kırıkkale University Journal of Economics, Business, Politics and International Relations

JEBPIR, Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin hakemli dergisidir.	JEBPIR is the refereed journal of Kırıkkale University Faculty of Economics and Administrative Sciences.

Dergi, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 2 kere yayınlanmaktadır.	Journal is published twice in a year, on June and December

Yayınlanan makalelerde belirtilen görüşler yazarlarına aittir.	All opinions in published articles are belong to their writers.

Yazıların yayınlanması, derginin ya da üniversitenin bu görüşleri savunduğu anlamına gelmez.	Publishing a article does not mean that university or journal support that opinions.

Bu derginin bütün hakları Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne aittir.	All rights of this journal belong to Kırıkkale University Faculty of Economics and Administrative Sciences.

KÜNYE

Sahibi | Publisher

Kırıkkale Üniversitesi In behalf of Kırıkkale University
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına Faculty of Economics and Administrative Sciences
Güven DELİCE

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü | Managing Editor

F. Duygu ARSLAN

Editör | Editor

Cemal FEDAYİ

Editör Yardımcıları | Assistant Editors

H. Bayram IŞIK

Seda BAYRAKDAR

Yayın Kurulu | Editorial Board

Cemal FEDAYİ

H. Bayram IŞIK

Seda BAYRAKDAR

Hüseyin EMİROĞLU

Nihat IŞIK

İsrafil ZOR

Suphi ASLANOĞLU

Sekreteryar | Secretary

F. Duygu ARSLAN

Esra GÖRGÜLÜ

İletişim | Contact

Adres / Address : Kırıkkale Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Ankara Yolu 7. km 71450
Yahşihan / KIRIKKALE

Telefon / Phone : +90 318 357 3860

Faks / Fax : +90 318 357 3800

E-posta / E-mail : jebpir@kku.edu.tr

ISSN : 2149-0732

Grafik Tasarım / Graphic Design: Özgür ENGELOĞLU, Esra GÖRGÜLÜ

Baskı / Printing House : Erduran Ofset Matbaacılık

Zafer Cad. Zafer İşhamı

No: 35 Z:14 KIRIKKALE

+90 318 218 0914

Danışma Kurulu\Advisor Board

- Ekrem YILDIZ – Kırıkkale Üniversitesi
Ömer TORLAK – Rekabet Kurumu
Muhittin ATAMAN – Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Muammer Yaylalı – Erzurum Teknik Üniversitesi
Ömer DEMİR – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Kudret Bülbül – Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Adem ÇAYLAK – Kocaeli Üniversitesi
Adem Korkmaz – Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Gülfettin ÇELİK – İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Adnan AKIN – Kırıkkale Üniversitesi
İlker Hüseyin Çarıkcı – Süleyman Demirel Üniversitesi
Tayyar ARI – Uludağ Üniversitesi
Halis ÇETİN – Cumhuriyet Üniversitesi
Ramazan GÖZEN – Marmara Üniversitesi
Emin Ertürk - Uludağ Üniversitesi
Hasan Yaylı – Kırıkkale Üniversitesi
Hakan BERUMENT – Bilkent Üniversitesi
Ömer ÇAHA – Yıldız Teknik Üniversitesi
Güven DELİCE – Kırıkkale Üniversitesi
M. Savaş KAFKASYALI – Kırıkkale Üniversitesi
Ömer Selçuk EMSEN – Atatürk Üniversitesi
Refik Yashıkaya – Kırıkkale Üniversitesi
Murat Ali Dulupçu- Süleyman Demirel Üniversitesi
Ahmet UZUN – Akdeniz Üniversitesi
Latif Öztürk – Kırıkkale Üniversitesi
Mahmut Bilen – Sakarya Üniversitesi
Şuayıp ÖZDEMİR – Afyon Kocatepe Üniversitesi
Ferudun Yılmaz – Uludağ Üniversitesi
Adem Doğan – Cumhuriyet Üniversitesi
Abdullatif Çeviker – İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Hakkı Büyükbaş – Erciyes Üniversitesi
Muhittin Kaplan – İstanbul Üniversitesi
Hamza Al – Sakarya üniversitesi
Mustafa ACAR – Necmettin Erbakan Üniversitesi
Seyfi Yıldız – Kırıkkale Üniversitesi
Nezir KÖSE – Gazi Üniversitesi
Ömer Şanlıoğlu - Erciyes Üniversitesi
Fatih ÖZATAY – TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Ahmet Hasköse – Erciyes üniversitesi
Bekir Berat ÖZİPEK – İstanbul Ticaret Üniversitesi
Hilmi Ünsal – Gazi Üniversitesi
Veysel Kula – Afyon Kocatepe Üniversitesi

İçindekiler / Contents

Ufuk DOĞAN, Yusuf DİNÇ, İsmail GÖKDENİZ

Beden İmajı Memnuniyetinin ve Materyalist Eğilimlerin Gösterişçi Tüketim Üzerine Etkisi: Karşılaştırmalı Bir Araştırma1

Devran DENİZ, Ceren ERTÜRK

Farklı Yönetim Şekillerine Sahip Ülkelerde Ekonomik ve Demokratik Performans: Nicel Bir Analiz.....41

Suphi ASLANOĞLU, Ayşe Duygu ÖZALP, Ali Rıza ÖZALP

Bir Yeniden Yapılandırma Kurumu Olarak Konkordato Başvurusu, Geçici Mühlet ve Gerekçeleri.....63

Ferihan POLAT, Mehmet BASMACI

Neoliberalizm Heyulası: Keynesyenizme Saldırı mı? Sermayenin Zorunlu İstikameti mi?.....79

Ahmet EFE

Türkiye’de Ar-Ge Destekleri ile Ekosistem İlişkisi.....129

Selim CENGİZ, Abdulkerim GÖK

Uzun Vadeli Mal veya Hizmet Alımlarında İndirilecek Katma Değer Vergisinin Muhasebeleştirilmesine Yönelik Bir Öneri174

Editörden | From Editor

Dergimiz JEBPIR, Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından yılda iki kez yayınlanan süreli ve hakemli bir bilimsel dergidir.

Dergimiz, iktisat, işletme, maliye, uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi başta olmak üzere iktisadî ve idarî bilimler alanlarındaki bilimsel makaleleri yayınlamayı amaç edinir. Dergimiz bilimsel makale yayınlarına ek olarak gerekli görüldüğü durumlarda söz konusu alanlarda klasikleşmiş-literatüre katkı yapan yabancı makale çevirilerine ve kitap tanıtımlarına (*book review*) ve alanında önde gelen bilim insanlarının söyleşilerine de yer verebilir. Dergimizde yer alan bütün yayınlar hakemlik sürecine tabi olup, dergimizde yer alan yazılar kısmen ya da tamamen kaynak gösterilmeksizin alıntılanamaz. Dergimizde yer alan yazıların bütün hukukî sorumluluğu yazar(lara) aittir. Dergimizin bu sayısında (Cil.3. Sayı. 2);

Doğan vd; Tüketim kültürünün yaratıcısı olan modern insanın günümüzde geldiği noktayı insanların boş zamanlarında yapmış olduğu tüketim harcamaları, beden imajlarıyla ilgili düşünceleri, toplumda saygınlık kazanmaya yönelik gösterişçi tüketimleri ve metalara olan tutkuları materyalist eğilimleri özelinde incelemiş, öğrencilerin bu konudaki eğilimlerinin ölçülmesi bağlamında bir inisiyatif almışlardır. Çalışmada, gösteriş tüketiminin günümüzde geldiği noktadan hareketle, beden imajı memnuniyetinin ve materyalist eğilimlerin tüketici davranışlarıyla olan ilişkisi özel ve devlet üniversiteleri temelinde araştırılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda; Türkiye’de öğretim faaliyetlerini sürdüren, Kırıkkale, Nişantaşı ve Beykent Üniversitelerine kayıtlı öğrenciler araştırmanın ana kütlesi olarak belirlenmiştir. Kırıkkale Üniversitesi’nden

514, Nişantaşı Üniversitesi’nden 141 ve Beykent Üniversitesi’nden 320 öğrenciye yüz-yüze anket yapılmış ve bu anketlerden elde edilen veriler SPSS 17.0 programında analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, devlet üniversitesi olan Kırıkkale Üniversitesi ile özel üniversiteler olan Nişantaşı ve Beykent Üniversiteleri’nde temel farklılıkların materyalist eğilimler ve gösterişçi tüketim konularında gözlemlendiği ifade edilmiştir.

Deniz ve Ertürk tarafından ülkelerin ekonomik ve demokratik performanslarının, farklı yönetim sistemlerine sahip ülkeler arasında değişim gösterip göstermediği ampirik olarak araştırılmıştır. Bunun için her bir yönetim şekli ile yönetilen 15’er ülkenin verisi kullanılmıştır. Ekonomik performans ölçütü olarak kişi başı milli gelirdeki reel artış, demokratik performans ölçütü olarak demokratik gelişmişlik ve sivil özgürlükler endeksi kullanılmıştır. Grupların ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı konusunda Kruskal Wallis ve Mann Whitney testlerinden faydalanılmıştır. Sonuçta, başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerde kişi başı milli gelirdeki artış oranının (%2,54), parlamenter sistem ile yönetilen ülkelere göre (%1,74) daha yüksek olduğu; bununla birlikte parlamenter sistem ile yönetilen ülkelerde demokratik gelişmişlik (9) ve sivil özgürlükler (9,69) seviyesinin başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelere göre (sırasıyla 7,19 ve 8,43) daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aradaki farklar istatistiki açıdan anlamlıdır (maksimum p=0,012). Çalışmanın amacı her iki yönetim sisteminden herhangi birinin diğerine karşı üstün olduğunu göstermek değil, sadece ampirik sonuçları belirlemektir.

Aslanoğlu vd tarafından bir yeniden yapılandırma kurumu olarak konkordato başvurusu, geçici mühlet ve gerekçeleri

isimli çalışmalarında yeni düzenlemelerin neden olduğu belirsizliğin giderilmesi amaçlanmıştır. Yapılan bu çalışma kapsamında mali yapısı bozulmuş şirketlerin konkordato başvurusunda yapılması gereken işlemler açıklığa kavuşturulmuş ve bu konudaki belirsizlik giderildiği ifade edilmiştir.

Polat ve Basmacı; Neoliberalizm Heyulusı: Keynesyenizme Saldırı Mı? Sermayenin Zorunlu İstikameti Mi? sorusuna cevap aradıkları çalışmalarında sermaye birikiminin rekabetçi doğasının yol açtığı bu sürecin, neoliberalizmin ortaya çıkışının ana etmeni olduğunu açıklama amacını gütmektedirler. Buradan hareketle de neoliberalizmin teorisi ile pratiği arasındaki fark ortaya konmaya çalışılmıştır.

Efe, Türkiye’de Ar-Ge Destekleri ile Ekosistem İlişisini yerli ve yabancı literatür taramasıyla ve Türkiye verileri üzerinden istatistiksel analizlerle ne tür durumlarda Ar-Ge araçlarının kullanılması gerektiği ve piyasa dengelerini bozmadan nasıl yönetilmesi gerektiği araştırmaktadır. Özellikle Devlet Denetleme Kurulu raporunda (2014) belirtilen; hibe yönetiminde koordinasyonsuzluk, izleme ve değerlendirme sistematığının eksikliği ve verilen hibelerin kuruluş amaçları doğrultusunda kullanılmaması gibi tespitleri ışığında COSO ve COBIT modelleriyle kök nedenleri analiz edilerek genel çıkarsamalar yapılmaya ve Ar-Ge destekleriyle ekosistem arasında ne tür bir ilişki olduğu tespit edilmeye çalışılmaktadır. Türkiye’de mevcut Ar-Ge destek araçları ve ilgili kurumlar tespit edildikten sonra sorun çözücü bir yöntemle Türkiye özelinde Ar-Ge desteklerinin etkin ve verimli kullanılarak piyasayı bozucu ve vergi kayıplarına yol açmadan geliştirilmesi için bir takım öneriler geliştirilmiştir.

Cengiz ve Gök, Uzun Vadeli Mal veya Hizmet Alımlarında İndirilecek Katma Değer Vergisinin Muhasebeleştirilmesine Yönelik Bir Öneri getirdikleri çalışmalarında Türkiye muhasebe standartları işletmenin niteliğine uygun raporlama yapması konusunda bir serbesti sağlamaktadır. İndirilecek katma değer vergisini bir varlık olarak ele alan çalışmada, özellikle şu iki özelliğe sahip işletmelerin katma değer vergisi ile ilgili işlemlerinin muhasebeleştirilmesine dair öneriler sunulmaktadır. Bu sayımızın çıkmasında, başta Editör Yardımcımız Dr. Öğ. Üy. Seda BAYRAKDAR, Dr. Öğ. Üy. Bahadır UYSAL ve sekreteryaya sorumlumuz Arş. Gör. F. Duygu ARSLAN, Arş. Gör. Esra GÖRGÜLÜ olmak üzere emeği geçen tüm arkadaşlara çok teşekkür ediyorum. Ayrıca hakemlik yapmak suretiyle katkı veren tüm hocalarımıza da teşekkür ediyorum.

Dergimiz bu sayısını (*) yayımlamak suretiyle 3. yılını doldurmuş bulunuyor. Daha güçlü ve daha nitelikli sayılarımızda buluşmak üzere...

Prof. Dr. Cemal FEDAYİ

(*) Dergimizin bu sayısı, bir takım teknik sebepler dolayısıyla 2018 Mayıs ayında yayımlanmıştır.

Beden İmajı Memnuniyetinin Ve Materyalist Eğilimlerin Gösterişçi Tüketim Üzerine Etkisi: Karşılaştırmalı Bir Araştırma¹

Ufuk DOĞAN², Yusuf DİNÇ³, İsmail GÖKDENİZ⁴

Özet

Tüketim kültürünün yaratıcısı olan modern insanın günümüzde geldiği nokta; insanların boş zamanlarında yapmış olduğu tüketim harcamaları, beden imajlarıyla ilgili düşünceleri, toplumda saygınlık kazanmaya yönelik gösterişçi tüketimleri ve metalara olan tutkuları materyalist eğilimleri özelinde incelenmiş, öğrencilerin bu konudaki eğilimlerinin ölçülmesi bağlamında bir inisiyatif alınmıştır. Bu çalışmada, gösteriş tüketiminin günümüzde geldiği noktadan hareketle, beden imajı memnuniyetinin ve materyalist eğilimlerin tüketici davranışlarıyla olan ilişkisi özel ve devlet üniversiteleri temelinde araştırılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda; Türkiye’de öğretim faaliyetlerini sürdüren, Kırıkkale, Nişantaşı ve Beykent Üniversitelerine kayıtlı öğrenciler araştırmanın ana kütlesi olarak belirlenmiştir. Kırıkkale Üniversitesi’nden 514, Nişantaşı Üniversitesi’nden 141 ve Beykent Üniversitesi’nden 320 öğrenciye yüz-yüze anket yapılmış ve bu anketlerden elde edilen veriler SPSS 17.0 programında analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, devlet üniversitesi olan Kırıkkale Üniversitesi ile özel üniversiteler olan Nişantaşı ve Beykent Üniversiteleri’nde temel farklılıkların materyalist eğilimler ve gösterişçi tüketim konularında gözlemlendiği ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: *Tüketim Toplumu, Tüketim Kültürü, Materyalist Eğilimler, Beden İmajı, Gösterişçi Tüketim.*

¹ Bu çalışma, Yrd. Doç. Dr. Yusuf DİNÇ danışmanlığında Ufuk DOĞAN’ın tamamladığı yüksek lisans tezi ve aynı zamanda Kırıkkale Üniversitesi BAP Koordinasyon Birimi 2015/73 sayılı yürütücüsü Yrd. Doç. Dr. İsmail GÖKDENİZ ile yürütücü yardımcısı Ufuk DOĞAN’ın tamamlamış oldukları projeden üretilmiştir.

² Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ufukdogankku@gmail.com

³ Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, yusufdinc@hotmail.com

⁴ Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, isgokdeniz@gmail.com

Abstract

The point that today's modern people, who is the creator of consumer culture, an initiative has been taken in the context of consumer spending on leisure spending, thoughts on body images, conspicuous consumption to earn respect in society and materialist tendencies toward metalwork, measuring students' tendencies in this area. In this paper, from the point of view consumption consumption has reached today, the relationship between body image satisfaction and materialist tendencies to consumer behavior is being investigated on the basis of private and state university samples. In accordance with this purpose, the students studying in the Kırıkkale, Nişantaşı and Beykent Universities, located in Turkey, comprise the population of the research. In this scope, the data from 514 students in Kırıkkale University, 141 in Nişantaşı University and 320 in Beykent University is collected through face to face questionnaire and the analysis are made by SPSS 17.0 program. Considering the findings obtained in general, it can be put forward that the main differences is observing with respect to materialistic tendencies and conspicuous consumption in Kırıkkale University being state university with Nişantaşı and Beykent University being private universities.

Keywords: *Consumer Society, Consumer Culture, Materialistic Tendencies, Body Image, Conspicuous Consumption.*

Giriş

Tüketim artık insanların zorunlu ihtiyaçlarını karşılamamanın ötesinde son yıllarda farklı rollere bürünmüştür. Tüketim; insanlara kimlik, rol, prestij, ün, itibar, statü gibi soyut değerler de katmakta ve böylece insanlar metalara sahip olarak başarı ve mutluluğa ulaşacaklarını düşünmektedirler. Bu güdüler ile hareket eden insanlar, çevresindekilerine bencilce davranmaya ve onları kıskanmaya başlamıştır. Teknolojinin gelişmesiyle ve medya aracılığıyla insanlara, en güzel beden tarifini öğretilme amacı hedeflenmektedir. Böylece tüketici, beden ile sunulan metaya sahip olunca, kendisinin de en güzel bedene sahip olacağı kanısına varmıştır. İnsanlar bu sebeple diğerlerinden soyut farklılık kazanabilmek için metalara bağımlı hale gelmiştir. Bu değişimdeki en büyük etmen kapitalizmin payıdır ve medya da bu konuda onun en büyük yardımcısı olmuştur.

Sanayileşmenin etkisiyle insanlar çalıştıkları işte uzmanlaştırılmış, iş ve çalışılan süre modern bir hal almıştır. Bu modernite insanlara boş zaman olarak adlandıracağımız bireysel özgürlüğün ait olduğu bir süre tanımıştır. Boş zaman, kısaca, işten arta kalan ya da zorunluluktan uzak bir süre olarak da tanımlanabilir. Boş zamanlarımızın artmasıyla ve kapitalist sistemin sunduğu sınırsız metalar son derece gösterişli tüketim katedrallerinin inşa edilip sunulmasıyla, kapitalizmin sağ ve sol kolu olarak tanımlayabileceğimiz teknoloji ve medya aracılığıyla bireyler "*Tüketim Çağı*" olarak tanımlayabileceğimiz; hedonist, materyalist ve gösterişçi etiğe uyum sağlamıştır. Günümüz tüketim toplumunda, tüketim ile insanlar arasında kişisel mutluluk, haz, başarı ve toplumsal statü ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Ayrıca reklam ve moda aracılığıyla en iyi beden imajının tarifi yapılmakta olup; beden, özellikle de kadınlar için önemli bir konu haline getirilmiştir. Tüketim toplumunda beden de tıpkı bir meta gibi tüketilen bir nesne haline dönüşmüştür. Çünkü tüketim ile ulaşılabilecek için en önemli araç haline dönüşen bir beden imajı vardır.

Bu çalışmada öncelikle tüketim toplumu ve kültürü konusuna değinilmekte, ikinci bölümde materyalizm, beden imajı ve gösterişçi tüketim konularına yer verilmektedir. Beden imajı memnuniyetinin ve materyalist

eğilimlerin tüketici davranışlarıyla olan ilişkisinin analiz edildiği üçüncü bölümü takiben çalışma sonuç ve değerlendirme ile tamamlanmaktadır.

1. Tüketim Toplumu ve Kültürü

Tüketim, “bir yaşam tarzı içinde hedonist, gösteriş ve bir gruba ya da kültüre ait olma gibi amaçlar için prestiji yüksek markaları, estetikleşmiş ürünleri ve hizmetleri satın alma, sahiplenme ve kullanma” olarak tanımlanabilir (Zorlu, 2006: 60-61). Bir yandan tüketimin haz sağlayan yani içsel veya yaşanmış olan tecrübe arayışında olan yönünü, diğer taraftan ise bir tür nesnelleşme ya da rasyonalite tarafını elde etmek için tüketim davranışı sergilenmektedir (Özcan, 2007: 48). Tüketim, başka insanlar ile ilişki kurmaya ve bu ilişkinin kurulabilmesi için metalara sahip olmaya yönelik toplumsal sistemin bütünleyici bir parçası olarak görülmeye başlanmıştır (Douglas ve Isherwood, 1999: 8).

Tüketim toplumu, “atmaya hazır” insanların ve “atılmaya hazır” eşyaların toplumu, “daha zengin bir yaşam” ve bu yaşam için “daha çok tüketim” in olduğu bir toplumdur (Odabaşı, 2013: 38-39). Bu yüzden, tüketim toplumunun oluşabilmesi için, nesnelere veya metalara ihtiyaç duyar, özünde ise bunları yok etme ihtiyacı vardır. Metaların kullanımı nesnelere yavaş yavaş yok olması ile sonuçlanır. Nesnelere hızlıca tüketilmesinde yaratılan değer çok daha yüksektir. Tüketim sadece üretim ile yok etme arasında yer alan, bir araçtır. Tüketimde, aşmaya, dönüştürmeye yönelik yoğun bir eğilim vardır. İşte burada tüketim anlam kazanır (Baudrillard, 2000: 46). Üretimin merkezde olduğu kültürün yerine, tüketimin merkeze alındığı bir kültürü yaşamaya başladık. İdeal olarak üretken ve rasyonel olan “*homo-economicus*” bireyin yerine, tüketmeyi yaşamının ana amacı olarak gören “*tüketimus*” diye adlandırılan bir bireye dönüştüğünü gözlemliyoruz (Odabaşı, 2013: 32). Tüketiciler neyi, nereden satın alarak ve ne şekilde tükettikleri onlara bir kimlik kazandırmış ve toplumdaki konumları sahip oldukları nesnelere göre değerlendirilmeye başlamıştır. Bu bireyler tüketim ile var olup ya da değerlendirilip ve bu şekilde kimlik, statü, rol ve prestij sahibi olabilmektedir (Günindi Ersöz, 2010: 39). Bu sebeple ki, günümüzün ana tartışma konusu “insanlığın yaşamak için mi

tükettiği” yoksa “tüketmek için mi yaşadığı” sorusuna cevap bulmaktır (Bauman, 1999: 93).

Tüketim toplumu, metalara bir karakter kazandırıp, göstergeler dünyasına simgesel değerler oluşturur. Aynı zamanda medyanın etkin bir şekilde kullanılmasıyla modayı kitlelere göstererek, geçercilik zamanını kısıtlayarak zaman, mekan ve beğeni üzerindeki mesajlarıyla bireyler üzerine karar verme etkisi yaratıp, motive eder (Karakaş, 2001: 24). Bize ait olan araçlar, metalar, nesnelere fiziksel ihtiyaçlarımızı karşılamak yerine; rolümüzü ve statümüzü belirleyici, prestijimizi yansıtıcı, çevremizdekilerin zihinlerindeki değerimize karar verici görevler üstlenmiştir (Özcan, 2007: 268). Tüketim toplumunun farklı bir özelliği ise, tüketicilerin zaruri ihtiyaçlarını karşılamalarından ziyade, tüketimi bir amaç, bir zorunluluk gibi değerlendirmeleridir. İnsanlar boş zamanlarını tüketim katedralleri olarak tanımlanan alışveriş merkezlerinde geçirmektedirler. Buralara giden insanlar, ihtiyaçları olmayan ürünleri satın almakta ya da hiç düşünmedikleri ürünleri ihtiyaçları olarak değerlendirip satın almaktadırlar (Çınar ve Çubukçu, 2009: 279).

Tüketim toplumunda, bireylerin maddi üretimden daha çok, malların ve boş zamanın tüketim etrafında toplandığı bir hal almıştır. Tüketim toplumundaki eğilimler; giderek artan zenginlik, burjuvalaşma, popüler kültürün oluşması, tüketim sektörlerinin ortaya çıkması, bencilliğin artması vb. gibi sonuçlar oluşturmuştur. Bu sebeple, tüketim toplumunun çıkış noktası kapitalizmdir (Bayhan, 2011: 223). Bir diğer ifadeyle, tüketim toplumu kapitalist toplumlarda oluşur ve kapitalizm ile gelişir. En genel anlamıyla kapitalizm, üretilen mal ve hizmetlerin metalaşması biçiminde tanımlanabilir. Metalaşma, üretimin tüketim için değil, değişim için yapılması anlamındadır. Malın kullanım değeriyle değişim değerinin birleşmesi ya da iç içe geçmesidir. Bu metalaşma süreci, yeni ilişki ağı ve bu ilişkiler ağına ait yeni davranış ve tutumları beraberinde getirir (Şaylan, 2002: 130). Nesnelere, anlam yüklü bulutlar gibi bize göz kırpmaktadır. Metalar, sadece endüstriyel anlamda değil, ayrıca kültürel süreçlerin de önemli bir parçasıdır. Bu anlamda, metalar sadece değiş-tokuş edilmezler,

aynı anda göstergeler ve simgeler de değiş-tokuşa konu olmaktadırlar (Özcan, 2007: 272).

Tüketim kültürünün temel amacı ise, daha fazla metanın tükettirilmesine yönelik bir anlayış içermektedir. Yani, malların hızlı bir şekilde tüketilmesi ve ihtiyaçların uyarılmasında rol oynayan maddi ve estetik eskileştirmez. Tüketim kültürünün hüküm sürdüğü toplumlarda, yeni ürünlerin üretilmesiyle birlikte, sahip olunan ürünler eskimiş, işe yaramaz, modası geçmiş duruma gelir. Bu ürünleri kullanmaya devam edenler çevresindekiler tarafından eski kafalı olarak görülür (Yanıklar, 2010: 29). Tüketicilik, nesnelere bolluğu ve baş döndürücülüğü, tüketim katedralleri ve tüketim toplumu hakkında endişe duyanların birçok savaşıları var ama en önemlisi şudur ki; tüketimle özdeşleşmiş hale gelen bir toplumun, daha anlamlı bir yaşamı nasıl sürdürülebileceği sorudur? (Ritzer, 2000: 260).

Tüketim kültürü, tüketicilerin statü gösterme, rol edinme, dikkat çekme, yenilik arama gibi özelliklere sahip ürün ve hizmetleri istedikleri ve satın alıp gösterdikleri bir kültürün açıklamasıdır (Odabaşı, 2013: 46). Ayrıca daha fazla tüketimin daha fazla zenginlik getirdiği toplumda bireyler tarafından benimsenen ve önemli hale gelen bir anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır (Odabaşı, 2006: 32). Kültür endüstrisinin de zaferi budur işte; insanların, sahte olduklarını bildikleri halde, bastırılması zor bir istekle kültür metalarını almaya ve kullanmaya devam etmesini sağlamaktır (Adorno, 2014: 107). Tüketilen meta bir kültürün özelliklerini açıklayan sembolik bir varlıktır. Bu sebeple, tüketim kültürü olarak iki farklı açıdan bakmak gerekir (Yanıklar, 2006: 130):

1. Tüketim daima bir anlam veya mesaj taşır. Kişisel seçimler kültür içinde şekil alır ama bu tercih, ortak bir kültürü paylaşan insanların tüketim tercihlerinin aynı olduğu anlamına gelmez.
2. Bireyler öznel yaşam biçimleriyle ilişkili olarak kültürü, sosyal etkileşimi yeniden üretirler. Birey, ait olduğu kültüre ilişkin tüketim davranışını sergileyerek, belirli bir sosyal yapının

üyeliğine katılır ve bu üyelikle ilgili olarak kendisinden beklenen tüm tüketim tutumlarını ortaya koyar.

Kültürel küreselleşme, tüketim kapitalizmi kültürünün gelişimiyle bağdaştırılır. Diğer bir açıdan oluşan bu süreç, markaların reklam ve pazarlama faaliyetleriyle edindiği ve bireylere özgürlük, mutluluk vb. gibi sembolere sahip olmasını sağlayan psikolojik ve duygusal gücü elde etmelerini sağlar. Dolayısıyla, Marksistlerin deyimiyle ürün fetişizminin bir ifadesidir (Heywood, 2013: 186-187). Popüler kültür; mal üretme, pazarlama, dağıtım ve tüketim biçimlerine dayanan, tüketmek için hazırlanmış kapitalist bir kültürdür. Popüler kültürün öncelikle uygun bir ortamı oluşturulur, sonrasında tüketilmek için piyasaya sunulur. Böylelikle topluma popüler kültürün bir ihtiyaç olduğu mesajı verilir. Özünde topluma dayatılma yoluyla sunulmuş olsa da, tüketicilere özgürlük veren, kendi tercihine bırakan, modern bir yapı olduğu gösterilir. Popüler kültürün bir diğer amacı ise, değerleri yok etme veya önemsiz göstermedir. Sunulan ürünler ile bireylere geçici hevesler verilerek, kültüre bağımlı hale getirilir. Çünkü kendisi de devamlılık gösteren bir yapıya sahip değildir (Çoşgun, 2012: 841).

2. Beden İmajı, Materyalizm ve Gösterişçi Tüketim

2.1. Beden İmajı

Tüketilen şeyler arasında diğerlerinden daha güzel, daha değerli, daha eşsiz ve daha fazla yan anlamlar ile yüklü nesnenin beden olduğunu söylemektedir (Baudrillard, 1997: 155). Beden imajı denildiğinde, kişinin vücut görünümü veya vücut şekli hakkındaki düşüncesi, algısı ve duygularının nesnel olmaktan çok öznel bir kavram olarak tanımlaması akla gelir (Kerkez vd., 2013: 235). Beden imajı, güven, çekicilik ve cinsiyetin rolü ile doğrudan ilişkilidir. Ayrıca fiziksel dış görünüm, çevresi tarafından fiziksel güç ve cinsel olgunluk hem de çekicilik açısından değerlendirme aracı olarak da ifade edilebilir (Oktan ve Şahin, 2010: 547). Beden imajı memnuniyetsizliği ise, kişinin kendi beden şekli, parçaları ya da bölümleri hakkında negatif öznel bir değerlendirmesi olarak tanımlanabilir (Chen vd., 2015: 246). Bir başka ifadeyle, beden imajı memnuniyetsizliği kişinin

görünüş endişesi ve gereksiz estetik ameliyatı isteği gibi kendisine verdiği manevi bir düşünce kaygısı ya da zararı olarak da nitelendirmek mümkündür (Presnell vd., 2004: 389). Beden imajı kaygısı, yaş, cinsiyet, beden ölçüleri, yeme bozukluğu alışkanlığına bağlı hastalıklar, psikolojik ve sosyal problemlerin yanı sıra ırk ve etnik kökenler de ortaya çıkarabilir (Kerkez vd., 2013: 235). Tüketim toplumunun ortaya çıkmasıyla birlikte beden bir simge haline gelmiştir. Medya aracılığıyla, diyet türleri, güzellik ürünleri, estetik tedavileri gibi muhteşem bir vücuda ve güzelliğe sahip olmanın yolları gösterilmektedir. “İdeal beden” olarak dikta edilen mesajlar ile kadınlar güzellik merkezlerine yönlendirilmektedir (Günindi Ersöz, 2010: 39). Tüketim alanları, alışveriş merkezleri ve mağazalar gibi yerler, kadınlar için daha çok bir buluşma yeri olarak görev almış ve kadınların özgürleşmesinde en önemli rolü oynamışlardır. Bu sebeple, bu alanlar ve ayrıca gazeteler, dergiler, kataloglar aracılığıyla kadınları yeniden şekillendirmeye çalışmış ve standart bir kadın beden imajı ortaya çıkarmıştır (Yanıklar, 2006: 123-125).

2.2. Materyalizm

Materyalizm kavramı, kişilerin sahip oldukları kültürel ve ekonomik sermayeleri ve kullandıkları materyalleriyle mutluluk ve sosyal rollerini kazanmaları için yürümeleri gereken bir yoldur (Aslay vd., 2013: 46). Bir başka ifadeyle, materyalizm, varlık ve materyal sahipliği aracılığıyla mutluluk ve statü elde etme amacı olarak tanımlanabilir (Pandelaere, 2016: 33). Materyalizmi tüketicinin yaşama amacının, dünyevi eşyalara sahip olma arzusuna bağlı olarak yaşamını sürdürme isteği şeklinde açıklayan görüştür. Bu amacı gerçekleştirmek için ise; eşyalara sahip olma isteği, cimrilik ya da eşyalarını paylaşmama ve diğerlerinde olanı kıskanma gibi üç farklı özelliğin bir araya gelmesiyle materyalist eğilimlerin var olduğu gerçeği kabul edilir (Belk, 1985: 267-268). Materyalist eğilim, değerli bir metaya sahip olan bireyi; kıskanma, beğenmeme ve o değerli eşyaya ya da daha değerlisine sahip olma tutkusunu olarak daha açık bir şekilde ifade edilebilir. Bir başka önemli çalışmada ise, materyalizm, bireylerin sahip olma isteğini, yaşamlarının tam merkezine aldıkları ve mutluluklarını sadece bu metalara

sahip olmayla ulaşabileceklerine inanarak hareket ettikleri belirtilmiştir. Aynı zamanda, materyalistik eğilimlere sahip bireylerin çevresindekilere başarılarını sahip oldukları metaların sayısını ve kalitesini yargılayarak değerlendirdiklerini de ifade etmiştir. Bir başka çalışmada ise başarı, bencillik ve mutluluk gibi üç farklı özelliği ile ön plana çıkarılmıştır (Richins ve Dawson, 1992: 304).

Metaların tüketimi ile metaların bir araç ve sunduğu göstergelerin, imgelerin, tasarımlarının tüketilmesi arasında bir farklılık ya da kopukluk yoktur. Tüketim gerçek bir fayda olduğu kadar ayrıca soyut bir edimdir (Akçalı, 2006: 103). Toplumda metaların çifte simgesel boyutundan söz edilebilir. Simgencilik yalnızca üretim ve pazarlama aşamalarındaki tasarım ve imajda var olmayabilir. Ayrıca simgesel ifadeler toplumdaki ilişkilerle gün yüzüne çıkıp kullanılarak da gündeme getirilebilir. Bazı anlarda satın almanın amacı yüksek mübadele değeriyle itibar kazanmak olabilir. Bu durum, özellikle gösterişçi tüketimin görüldüğü aristokrasi ve eski zenginlerin yeni zenginelere rollerini mecburen devrettiği toplumlarda bir hayli yüksektir. Daha öncesinde meta konumunda olan bir eşyanın meta statüsünden arınıp tam tersi bir durum da tasavvur edilebilir. Örneğin, bir başkasına verilen hediye meta statüsünden çıkıp, bireysel ilişkileri simgeleştiren ve anıları canlandıran bir hale dönüşebilir (Featherstone, 1996: 41-42). Materyalizmin hem pozitif hem de negatif olmak üzere iki farklı sonucu vardır. Pozitif sonuçlar olarak, ekonomik ve kimlik gelişimi, çoğulcu deneyim, marka toplumu (Segev vd., 2015: 86); negatif sonuçlar olarak ise, çevresindekilerine göre kişisel mutsuzluk ya da daha az keyif alma, narşist eğilim, ruhsal çöküntü, kaygı hali, çevresindekiler ile iletişim sorunu (Ogden ve Cheng, 2011: 432) gibi sonuçlar örnek olarak verilebilir.

2.3. Gösterişçi Tüketim

Modern dönemin ilk yıllarında tüketiciler, tüketim eylemlerinin hayatlarında önemli bir rolü olduğunu ve tüketimin kendilerini diğer sosyal statü gruplarından farklılaştırmalarına yardım eden bir faaliyet olarak tanımlıyorlardı. Yani, tüketim olgusu tüketicilere toplumsal kimliğe ve statüye sahip olmalarına olanak tanıyordu. İnsanların tüketimlerini bilinçli

ya da bilinçsiz bir şekilde kimliklerini, kişiliklerini oluşturmaya dayandırdıkları ve buna uygun ürünler seçtikleri söylenebilir (Odabaşı, 2006: 16). Gösterişçi tüketim, bireylerin kültürel sermaye, benlik ve ekonomik bolluğa sebep olan ürün ve hizmetlerin kullanımı, sahipliği, satın alınması ve taşıdıkları sembolik anlamlarıyla çevresindekiler ile iletişim ya da etkileşim kurmak için yapmış oldukları tüketimdir (Chaudhuri, 2011: 217).

Gösterişçi tüketimi açıklamak için oluşturulan iki farklı model sunulmuştur. İlki, Veblen'in yazılarından geliştirilen *Damlama Modeli* olup; ikincisi ise, Veblen'in güç algılanan yönlerini daha açık bir şekilde sunmak için, Bourdie tarafından hazırlanan *Yayımla Modeli*'dir.

Damlama teorisinin en önemli yönü, her bir sosyal sınıfın üstündeki sınıftan etkilendiği ve bu etkinin üst sınıftan işçi sınıfına doğru olduğu görüşüdür (Simmel, 1957: 541). Alt gruplar yeni statüler kazanabilmek ve üst grupların benimsediği modaları takip edebilmek için taklit yolunu seçerler. Ancak üst sosyal sınıf üyeleri kendilerini farklılaştırmak için yeni modaları takip etmeye başlarlar. Bu durmadan devam eden yenilik süreci modanın değişmesine sebep olup, değişimin sonsuz bir halka oluşturmasını sağlar (McCracken, 1990: 40). Bourdieu'ya göre, farklı olmayı başarabilmek için sadece popüler olmayan yani herkesin ulaşamadığı metalara sahip olmak yeterli değildir. Buna en iyi örneği klasik müzik için verebiliriz. Opera, popüler müzik insanlar için en önemli hale gelinceye kadar bir zamanlar üst sınıf için diğerlerinden ayıran farklı bir aktiviteydi. Ancak diğer sınıflar için popüler müziğin bu denli sevilmesi üst sınıf için operanın değerini kaybetmesine yol açtı. Bourdieu'ya göre her sınıfın kendine özgü değerleri ve zevkleri olduğunu savunur. İşçi sınıfı için en önemlisi zorunluluk ve kullanışlılık kavramları olduğudur. Onlar moda veya popüler yiyeceklerden ve bunların ihtişamlı hazırlanışlarından hoşlanmazlar. Onlar için sunulan yemeğin miktarı ve kalitesi önemlidir. Üst sınıf antik eşyalardan hoşlanır ya da özel tasarım kıyafetlere sahip olmak isterler. Ancak işçi sınıfı için ise eşyaların kullanışlılığı veya kıyafetlerin tasarımları çok önemli değildir. Orta

sınıf ise, üst sınıfın zevklerinden ilham alan fakat yeterli kültürel sermayeden yoksun olan bireylerdir (Trigg, 2001:104-108).

Gösterişçi tüketim de materyalizm ile benzer bir tüketici davranışıdır. Lüks harcamalar sonucunda elde edilen mal ve hizmetler ile çevresindekilere verdiği mesajdır. *Gösterişçi tüketim biçimleri*, endüstrileşmemiş toplumlarda ve çoğunlukla da feodal toplumlarda görülür. *Gösterişçi tüketim* ise, feodal toplumlara kıyasla endüstri toplumlarında daha çok görülür. Sanayileşme aracılığıyla, gösterişçi boş zaman toplumsal statünün oluşmasını azaltır ve gösterişçi tüketim ile de toplumsal statünün tanımlanmasına yardımcı olur (Zorlu, 2006:).

3. Uygulama ve Bulgular

Bu araştırmanın temel amacı; Kırıkkale, Nişantaşı ve Beykent Üniversiteleri bünyesinde öğrenim gören öğrencilerin, beden imajı memnuniyetlerinin, materyalist eğilimlere ve gösterişçi tüketim davranışına yol açıp-açmadığının istatistiksel olarak analiz etmek ve elde edilen bulguları karşılaştırmalı olarak yorumlamaktır. Bu kapsamda; cinsiyet, medeni hal, yaş, eğitim durumu, üniversite türü, gelir ve harcama gibi demografik faktörlerin, öğrencilerin materyalist eğilimleri ve gösteriş tüketimleri üzerindeki etkileri araştırılmaktadır.

3.1. Demografik ve Betimleyici İstatistik Bilgiler

Kırıkkale Üniversitesi, Nişantaşı Üniversitesi ve Beykent Üniversitesi'nde yapılmış olan anketlere katılım gösteren öğrencilere ait demografik şu şekilde özetlenebilir:

Ankete katılanların cinsiyetlerinin Kırıkkale Üniversitesi'nde %58'i kadın, %41 erkek, Nişantaşı Üniversitesi'nde %12'si kadın, %87'si erkek ve Beykent Üniversitesi'nde ise, %51'i kadın ve %48'si erkek katılımcılardan oluşmaktadır.

Katılımcıların yaş dağılımları Kırıkkale Üniversitesi'nde %8'i 17-19 yaş, %24'ü 20-22, %6'sı 23-25 ve %1'i 26 ve üzeri yaş aralığında, Nişantaşı Üniversitesi'nde, %1'i 17-19 yaş, %92'si 20-22 yaş ve %6'sı 23-25 yaş

aralığında ve Beykent Üniversitesi'nde ise %2'si 17-19, %74'ü 20-22, %22'si 23-25 ve %2'si 26 ve üzeri yaş aralığındadır.

Ankete katılanların gelirlerine bakıldığında ise Kırıkkale Üniversitesi'nde %36'sı 0-500, %48'si 501-1000, %9'su 1001-1500, %3'ü 1501-2000 ve %2'si 2001 tl aylık harcamaya, Nişantaşı Üniversitesi'nde, %19'sı 501-1000, %31'i 1001-1500, %43'ü 1501-2000 ve %6'sı ise, 2001 tl üzeri harcamaya ve Beykent Üniversitesi'nde ise %0.6'sı 0-500, %9'u 501-1000, %40'ı 1001-1500, %31'i 1501-2000 ve %17'si de 2001 tl ve üzeri aylık harcama yaptıkları tespit edilmiştir.

3.2. Faktör Analizi Sonuçları

Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin temel boyutları belirlemek için temel bileşenler yöntemi ile varimax rotasyonlu faktör analizi uygulanmış, beden imajı, materyalist eğilimler ve gösterişçi tüketim boyutlarını çalışmanın gerçekleştirildiği Kırıkkale Üniversitesi, Nişantaşı Üniversitesi ve Beykent Üniversitesinde ayrı ayrı faktör analizi uygulanmıştır. Her bir üniversite ve değişken için elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

Araştırma verilerine betimleyici faktör analizi uygulayabilme koşulunu gösteren KMO örneklem yeterlilik ölçüsü, Beden İmajı Memnuniyeti için Kırıkkale Üniversitesi KMO değeri 0.804 ve araştırma verilerinden anlamlı veriler çıkabileceğini gösteren küresellik derecesi 1305.821; $p < .000$ yeterli düzeydedir. Nişantaşı Üniversitesi için Beden İmajı Memnuniyeti KMO değeri 0.800 olup yeterlidir ve küresellik derecesi 407.648; $p < .000$ anlamlıdır. Beykent Üniversitesi için ise Beden İmajı Memnuniyeti KMO değeri 0.845 yeterli düzeydedir ve küresellik derecesi 966.946; $p < .000$ olup anlamlıdır.

Materyalist Eğilimler için örneklem yeterlilik ölçüsü KMO, Kırıkkale Üniversitesi için (0.721) ve araştırma verilerinden anlamlı veriler çıkabileceğini gösteren küresellik derecesi, 623.118; $p < .000$ yeterli düzeydedir. Nişantaşı Üniversitesi için Materyalist Eğilimler KMO değeri 0.671 ve küresellik derecesi 749.692; $p < .000$; Beykent Üniversitesi için ise

Materyalist Eğilimler KMO değeri 0.711, küresellik derecesi 391.553;p<.000'dır.

Gösterişçi Tüketim için örneklem yeterlilik ölçüsü KMO, Kırıkkale Üniversitesi için (0.957) ve araştırma verilerinden anlamlı veriler çıkabileceğini gösteren küresellik derecesi, 7083.297; p<.000 yeterli düzeydedir. Nişantaşı Üniversitesi için Gösterişçi Tüketim KMO değeri 0.641 ve küresellik derecesi 3035,761; p<000; Beykent Üniversitesi için ise Gösterişçi Tüketim KMO değeri 0.896, küresellik derecesi 5193.972; p<.000'dır.

Değişkenlerin güvenilirliğini gösteren Cronbach Alfa katsayısı, Kırıkkale Üniversitesi için, beden imajı memnuniyeti ,819, materyalist eğilim, ,728 ve gösterişçi tüketim ,940; Nişantaşı Üniversitesi için, beden imajı memnuniyeti ,836, materyalist eğilim ,879 ve gösterişçi tüketim ,914 ve Beykent Üniversitesi beden imajı memnuniyeti ,867, materyalist eğilim ,700 ve gösterişçi tüketim ise ,937 olduğu görülmüştür. Dolayısıyla, anketlerin güvenilirliği yüksek düzeyde olduğu görülmüştür.

Tablo 1. Kırıkkale Üniversitesi Öğrencilerinin Beden İmajı Memnuniyetlerine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Faktör Yükleri	Öz Değer	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans (%)
Faktör 1: Fiziksel Dış Görünüş		3.392	48.461	48.461
Ellerimin güzel olduğunu düşünmekteyim.	,797			
Gözlerimin güzel olduğunu düşünmekteyim.	,778			
Yüzümün güzel olduğunu düşünmekteyim.	,765			
Bacaklarımın görünümünden memnunum.	,762			
Kollarımın görünümünden memnunum.	,699			

Faktör 2: Alışveriş-Görünüş		1.318	18.825	67.286
Yapmış olduğum alışverişin dış görünüşümü olumlu yönde değiştirmesi satın almama sebep olur.	,905			
Dış görünüşüm alışveriş yapma tercihimizi etkiler.	,891			

Faktör analizi sonucunda Kırıkkale Üniversitesi için, beden imajı iki faktör altında toplanmıştır. Birinci faktörü niteleyen değişkenler fiziksel dış görünüş ile ilgili değişkenlerdir. Buradan hareketle faktör fiziksel dış görünüş olarak adlandırılmıştır. 5 değişkenden oluşan dış görünüş faktörü 3.392 öz değere sahip olup toplam varyansın %48.461'ini açıklamaktadır. Alışveriş-görünüş olarak adlandırılan ikinci faktörü niteleyen iki değişken alışveriş-görünüşü nitelemektedir. Toplam varyansın %18.825 açıklamakta ve öz değeri 1.318'dir.

Tablo 2. Kırıkkale Üniversitesi Öğrencilerinin Materyalist Eğilimlerine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Faktör Yükleri	Öz Değer	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans (%)
Faktör 1: Satın almak		2.546	42.428	42.428
Bir şeyler satın almak bana çok keyif verir.	,882			
Hayatımda lüks şeyler olsun isterim.	,816			
Sahip olmadığım belirli şeylere sahip olsaydım hayatım daha iyi olabilirdi.	,563			
Faktör 2: Sahip Olma - Başarı		1.112	18.536	60.964

Hayatta en önemli başarılar arasında mal, mülk sahibi olmak vardır.	,804			
Pahalı evler, arabalar ve kıyafetlere sahip olan insanlara hayranlık beslerim.	,742			
Sahip olduğum şeyler hayatta ne kadar başarılı olduğumu gösterir.	,700			

Faktör analizi sonucunda Kırıkkale Üniversitesi için, materyalist eğilimler iki faktör altında toplanmıştır. Birinci faktörü niteleyen değişkenler sahip olmak ile ilgili değişkenlerdir. Üç değişkenden oluşan sahip olmak faktörü 2.546 öz değere sahip olup toplam varyansın %42.428'ini açıklamaktadır. Sahip olma-Başarı olarak adlandırılan ikinci faktörü de üç değişken nitelemektedir. Toplam varyansın %18.536 açıklamakta ve öz değeri 1.112 dir.

Tablo 3. Kırıkkale Üniversitesi Öğrencilerinin Gösterişçi Tüketimlerine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Faktör Yükleri	Öz Değer	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans (%)
Faktör 1:Çevre Düşüncesi		10,71	41,19	41.19
Yaygın olmayan, bulunması zor olan ürünleri ararım.	,681			
Bulduğum ortamda dikkat çekmek için aldığım ürünlerin en son ve en yeni sürüm olmasına dikkat ederim.	,637			
Sürekli olarak düşük marka ürünler kullandığımda	,631			

arkadaşlarım benim fakir olduğumu düşünür.				
Seçkin ürünler kullanmam benim kim olduğumu ve nasıl biri olduğumu tanımlar.	,612			
Arkadaşlarımla bir restorana gittiğimde genellikle daha pahalı yiyecek/içecekleri tercih ederim.	,608			
Aldığım ürünlerin çevremdekilerin modayı takip ettiğimi algılamaları için önemlidir.	,602			
Satın almanın (alışveriş yapmanın) zenginliği gösterdiğine inanırım.	,584			
Kullanılan eşyaların başarının sembolü olduğunu düşünürüm.	,573			
Alışveriş yaptığım yerlerde, aldığım ürünlerin yeni tasarımı olması önemlidir.	,556			
Çevremdekilere farklı olduğumu göstermek için özel olmayan ürünlerin dikkat çekici çeşitlerini/versiyonlarını bulmaya çalışırım.	,531			
Ayrıcalıklı ürünler kullandığımda diğerleri tarafından dikkat çekmemin daha kolay olduğunu düşünürüm.	,502			

Faktör 2: Pahalı Markalar		2,64	10,14	51.33
Daha pahalı oldukları için sadece belli markaları satın almayı tercih ederim.	,757			
Genellikle ithal malları satın alırım çünkü daha pahalıdır ve nadir bulunur.	,724			
Pahalı fiyatlı markaları satın aldığım da etrafımdakiler için çok şey ifade ettiğini düşünürüm.	,686			
Bazı ürünleri satın alırım çünkü çevremdekilere varlıklı olduğumu göstermek isterim.	,675			
Ünlü ve pahalı bir tasarımcının etiketini taşıyan ürün almaktan (kullanmaktan) hoşlarım çünkü çoğu kişinin almak için yeterli parası olmaz.	,667			
Mümkün olan en pahalı kıyafetleri satın alırım.	,627			
Daima birinci sınıf ürünler satın alırım. (ya da kullanmaktan hoşlanırım.)	,553			
Faktör 3: Çevre Hayranlığı		1,24	4,75	56.09
Tuhaf/ilginç görünüşlü ve tasarımı ürünleri satın alarak çevremdekilere farklı olduğumu yansıtırım.	,717			
Çevremdekilerin hayranlık duyması için kendi stilimi	,622			

yaratacak ürünleri ve markaları seçerim.				
Nadir bir ürüne sahip olmam çevremdekiler tarafından saygı duyulmamı sağlar.	,603			
Arkadaşlarım arasında moda trendlerini yakından takip eden kişiyim.	,594			
Çevremdekilerin dış görünüşüme ve kullandığım ürünlere bakmalarından mutluluk duyarım	,557			
Faktör 4: Çevre İltifatı		1,06	4,08	60.16
Arkadaşlarım veya çevremdekilerin ince/ farklı /güzel bir zevkin var demesi beni mutlu eder.	,783			
Günlük ürünler aldığımda bile, onların hoş ve çekici ürünler olmasına dikkat ederim.	,755			
Aldığım ürün ucuz olsa bile hoş tasarımı için çevremdekilerden iltifat alırım.	,648			

Faktör analizi sonucunda Kırıkkale Üniversitesi için, gösterişçi tüketim dört faktör altında toplanmıştır. Birinci faktörü niteleyen değişkenler çevre düşüncesi ile ilgili değişkenlerdir. Onbir değişkenden oluşan çevre düşüncesi faktörü 10.71 öz değere sahip olup toplam varyansın %41,19'nü açıklamaktadır. Pahalı markalar olarak adlandırılan ikinci faktörü niteleyen yedi değişken pahalı markaları nitelemektedir. Açıklanan varyansın %10.14 açıklamakta ve öz değeri 2.64'dür. Çevre hayranlığı ile ilgili değişkenleri niteleyen üçüncü faktör beş değişkenden oluşmaktadır.

Öz değeri 1.24, açıklanan varyansı 4.75 tir. Çevre iltifatını niteleyen dördüncü faktör üç değişkenden oluşmaktadır. Açıklanan varyansın %4.08'ni açıklamakta ve öz değeri 1.06 dır.

Tablo 4. Nişantaşı Üniversitesi Öğrencilerinin Beden İmajı Memnuniyetlerine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Faktör Yükleri	Öz Değer	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans (%)
Faktör 1: Fiziksel düşünce		3,579	51,135	51,135
Ellerimin güzel olduğunu düşünmekteyim.	,822			
Gözlerimin güzel olduğunu düşünmekteyim.	,820			
Yüzümün güzel olduğunu düşünmekteyim.	,814			
Bacaklarımın görünümünden memnunum.	,554			
Faktör 2: Satın alım-memnuniyet		1,032	14,745	65,880
Kollarımın görünümünden memnunum.	,927			
Yapmış olduğum alışverişin dış görünüşümü olumlu yönde değiştirmesi satın almama sebep olur.	,877			

Faktör analizi sonucunda Nişantaşı Üniversitesi için, beden imajı memnuniyeti iki faktör altında toplanmıştır. Birinci faktörü niteleyen değişkenler fiziksel düşünce ile ilgili değişkenlerdir. Buradan hareketle faktör fiziksel düşünce olarak adlandırılmıştır. Dört değişkenden oluşan dış görünüş faktörü 3.579 öz değere sahip olup toplam varyansın %51.135'ini

açıklamaktadır. Satın alım-memnuniyet olarak adlandırılan ikinci faktörü niteleyen iki değişken alışveriş-görünüşü nitelemektedir. Toplam varyansın %14.745 açıklamakta ve öz değeri 1.032dir.

Tablo 5. Nişantaşı Üniversitesi Öğrencilerinin Materyalist Eğilimlerine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Faktör Yüklere	Öz Değer	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans (%)
Faktör 1: Sahiplik Duygusu		4,825	48,253	48,253
Genellikle sadece ihtiyacım olan şeyleri satın alırım.	,812			
Sahip olmadığım belirli şeylere sahip olsaydım hayatım daha iyi olabilirdi.	,766			
Bir şeyler satın almak bana çok keyif verir.	,743			
Daha hoş şeylere sahip olmak, mutluluğumu arttırmaz.	,555			
Hayattan keyif almak için ihtiyacım olan her şeye sahibim.	,548			
Faktör 2: Başarı-Sahiplik		1,144	11,437	59,690
Konu mal, mülk olduğunda hayatımı sade tutmaya çalışırım.	,928			
Sahip olduğum şeyler hayatta ne kadar başarılı olduğumu gösterir.	,760			
Pahalı evler, arabalar ve kıyafetlere sahip olan insanlara hayranlık beslerim.	,689			

Hayatımda lüks şeyler olsun isterim.	,556			

Faktör analizi sonucunda Nişantaşı Üniversitesi için, materyalist eğilimler iki faktör altında toplanmıştır. Birinci faktörü niteleyen değişkenler sahiplik duygusu ile ilgili değişkenlerdir. Beş değişkenden oluşan sahiplik duygusu faktörü 4.825 öz değere sahip olup, toplam varyansın %48.253'ünü açıklamaktadır. Başarı-sahiplik olarak adlandırılan ikinci faktörü dört değişken nitelemektedir. Toplam varyansın %11.437 açıklamakta ve öz değeri 1.144'tür.

Tablo 6. Nişantaşı Üniversitesi Öğrencilerinin Gösterişi Tüketimlerine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Faktör Yükleri	Öz Değer	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans (%)
Faktör 1: En iyi ürüne sahip olma duygusu		8,838	32,735	32,735
Satın almanın (alışveriş yapmanın) zenginliği gösterdiğine inanırım.	,853			
Arkadaşlarımla bir restorana gittiğimde genellikle daha pahalı yiyecek/içecekleri tercih ederim.	,776			
Kullanılan eşyaların başarının sembolü olduğunu düşünürüm.	,682			
Seçkin ürünler kullanmam benim kim olduğumu ve nasıl biri olduğumu tanımlar.	,648			
Bulduğum ortamda dikkat çekmek için aldığım ürünlerin	,641			

en son ve en yeni sürüm olmasına dikkat ederim.				
Ayrıcalıklı ürünler kullandığımda diğerleri tarafından dikkat çekmemin daha kolay olduğunu düşünürüm.	,629			
Nadir bir ürüne sahip olmam çevremdekiler tarafından saygı duyulmamı sağlar.	,505			
Faktör 2: Çevremdekilerin hayranlığı		3,077	11,396	44,131
Çevremdekilerin dış görünüşüme ve kullandığım ürünlere bakmalarından mutluluk duyarım.	,790			
Çevremdekilerine entelektüel olduğumu göstermek isterim.	,721			
Tuhaf/ilginç görünümlü ve tasarımı ürünleri satın alarak çevremdekilere farklı olduğumu yansıtırım.	,679			
Aldığım ürün ucuz olsa bile hoş tasarımı için çevremdekilerden iltifat alırım.	,662			
Çevremdekilerin hayranlık duyması için kendi stilimi yaratacak ürünleri ve markaları seçerim.	,639			
Arkadaşlarım arasında moda trendlerini yakından takip eden kişiyim.	,635			

Faktör 3: Farklılık - Yenilik		2,316	8,579	52,710
Alışveriş yaptığım yerlerde, aldığım ürünlerin yeni tasarım olması önemlidir.	,799			
Arkadaşlarım veya çevremdekilerin ince/farklı/güzel bir zevkin var demesi beni mutlu eder.	,699			
Faktör 4: Meta ile gösteriş		1,716	6,354	59,064
Ünlü ve pahalı bir tasarımcının etiketini taşıyan ürün almaktan (kullanmaktan) hoşlarım çünkü çoğu kişinin almak için yeterli parası olmaz.	,757			
Pahalı fiyatlı markaları satın aldığımda etrafımdakiler için çok şey ifade ettiğini düşünürüm.	,638			
Daima birinci sınıf ürünler satın alırım (ya da kullanmaktan hoşlanırım).	,546			
Bazı ürünleri satın alırım çünkü çevremdekilere varlıklı olduğumu göstermek isterim.	,532			
Faktör 5: Yabancı marka		1,444	5,348	64,413
Genellikle ithal malları satın alırım çünkü daha pahalıdır ve nadir bulunur.	,892			
Daha pahalı oldukları için sadece belli markaları satın almayı tercih ederim.	,747			

Faktör 6: Farklı olma		1,258	4,660	69,072
Yaygın olmayan, bulunması zor olan ürünleri ararım.	,810			
Sürekli olarak düşük marka ürünler kullandığımda arkadaşlarım benim fakir olduğumu düşünür.	,633			
Aldığım ürünlerin çevremdekilerin modayı takip ettiğimi algılamaları önemlidir.	,629			
Faktör 7: Çekicilik		1,054	3,904	72,976
Çevremdekilere farklı olduğumu göstermek için özel olmayan ürünlerin dikkat çekici çeşitlerini/versiyonlarını bulmaya çalışırım.	,781			
Mümkün olan en pahalı kıyafetleri satın alırım.	,623			

Faktör analizi sonucunda Nişantaşı Üniversitesi için, gösterişçi tüketim yedi faktör altında toplanmıştır. Birinci faktörü niteleyen değişkenler en iyi ürüne sahip olma düşüncesi ile ilgili değişkenlerdir. Yedi değişkenden oluşan en iyi ürüne sahip olma düşüncesi faktörü 8.838 öz değere sahip olup toplam varyansın %32.735'ini açıklamaktadır. Çevremdekilerin hayranlığı olarak adlandırılan ikinci faktörü niteleyen altı değişken bulunmaktadır. Açıklanan varyansın %11.396'sını açıklamakta ve öz değeri 3.077'dür. Farklılık-Yenilik ile ilgili değişkenleri niteleyen üçüncü faktör iki değişkenden oluşmaktadır. Öz değeri 2.316, açıklanan varyansı 8.579 dur. Meta ile gösteriş olarak adlandırılan dördüncü faktör dört değişkenden oluşmaktadır. Açıklanan varyansın %6.354'ünü açıklamakta ve öz değeri 1.716'dır. Yabancı marka olarak adlandırılan beşinci faktör iki

değişken etkilemektedir. Açıklanan varyansın %5.35'ni açıklamakta ve öz değeri 1.44 tür. Farklı olma olarak adlandırılan altıncı faktör ise üç alt değişkenden oluşmaktadır. Öz değeri 1.26 olup açıklanan varyansı %4.66'dır. Son faktör olan çekicilik faktörü ise iki alt değişkene sahip olup, öz değeri 1.05 ve açıklanan varyansı %3.90' dır.

Tablo7. Beykent Üniversitesi Öğrencilerinin Beden İmajı Memnuniyetlerine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Faktör Yükleri	Öz Değer	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans (%)
Faktör 1: Fiziksel görünüş		3.901	55.728	55.728
Kollarımın görünümünden memnunum.	,806			
Yüzümün güzel olduğunu düşünmekteyim.	,781			
Ellerimin güzel olduğunu düşünmekteyim.	,752			
Gözlerimin güzel olduğunu düşünmekteyim.	,743			
Dış görünüşüm alışveriş yapma tercihim etkiler.	,725			
Bacaklarımın görünümünden memnunum.	,709			
Yapmış olduğum alışverişin dış görünüşümü olumlu yönde etkilemesi, satın almama sebep olur.	,705			

Faktör analizi sonucunda Beykent Üniversitesi için, beden imajı memnuniyeti bir faktör altında toplanmıştır. Bu faktörü niteleyen değişkenler fiziksel görünüş ile ilgili değişkenlerdir. Buradan hareketle faktör fiziksel görünüş olarak adlandırılmıştır. Yedi değişkenden oluşan

fiziksel görünüş faktörü 3.901 öz değere sahip olup toplam varyansın %55.728'ini açıklamaktadır.

Tablo 8. Beykent Üniversitesi Öğrencilerinin Materyalist Eğilimlerine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Faktör Yükleri	Öz Değer	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans (%)
Faktör 1: Lüks yaşam		2,589	36,992	36,992
Bir şeyler satın almak bana çok keyif verir.	,809			
Hayatımda lüks şeyler olsun isterim.	,800			
Hayattan keyif almak için ihtiyacım olan her şeye sahibim.	,664			
Faktör 2: Sahip olma - Başarı		1,105	15,781	52,772
Hayatta en önemli başarılar arasında mal, mülk sahibi olmak vardır.	,809			
Konu mal, mülk olduğunda hayatımı sade tutmaya çalışırım.	,677			
Sahip olduğum şeyler hayatta ne kadar başarılı olduğumu gösterir.	,521			

Faktör analizi sonucunda Beykent Üniversitesi için, materyalist eğilimler iki faktör altında toplanmıştır. Birinci faktörü niteleyen değişkenler lüks yaşam ile ilgili değişkenlerdir. Üç değişkenden oluşan lüks yaşam faktörü 2.589 öz değere sahip olup, toplam varyansın %36.992'sini açıklamaktadır. Sahip olma-Başarı olarak adlandırılan ikinci faktörü üç

değişken nitelendirilmiştir. Toplam varyansın %15.781'ni açıklamakta ve öz değeri 1.105 tir.

Tablo 9. Beykent Üniversitesi Öğrencilerinin Gösterişçi Tüketimlerine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Faktör Yükleri	Öz Değer	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans (%)
Faktör 1: Pahalı ürünler		10,455	38,724	38,724
Daha pahalı oldukları için sadece belli markaları satın almayı tercih ederim.	,780			
Pahalı fiyatlı markaları satın aldığım da etrafımdakiler için çok şey ifade ettiğini düşünürüm.	,717			
Genellikle ithal malları satın alırım çünkü daha pahalıdır ve nadir bulunur.	,701			
Bazı ürünleri satın alırım çünkü çevremdekilere varlıklı olduğumu göstermek isterim.	,701			
Ünlü ve pahalı bir tasarımcının etiketini taşıyan ürün almaktan (kullanmaktan) hoşlanırım çünkü çoğu kişinin almak için yeterli parası olmaz.	,672			
Mümkün olan en pahalı kıyafetleri satın alırım.	,663			
Satın almanın (alışveriş yapmanın) zenginliği gösterdiğine inanırım.	,573			

Arkadaşlarımla bir restorana gittiğimde genellikle daha pahalı yiyecek/içecekleri tercih ederim.	,505			
Faktör 2: Çevremdeki insanlar		3,052	11,305	50,029
Bulduğum ortamda dikkat çekmek için aldığım ürünlerin en son ve en yeni sürüm olmasına dikkat ederim.	,780			
Çevremdekilere farklı olduğumu göstermek için özel olmayan ürünlerin dikkat çekici çeşitlerini/versiyonlarını bulmaya çalışırım.	,738			
Daima yaygın olmayan, bulunması zor olan ürünleri ararım.	,619			
Sürekli olarak düşük marka ürünler kullandığımda arkadaşlarım benim fakir olduğumu düşünür.	,589			
Ayrıcalıklı ürünler kullandığımda diğerleri tarafından dikkat çekmemin daha kolay olduğunu düşünürüm.	,581			
Seçkin ürünler kullanmam benim kim olduğumu ve nasıl biri olduğumu tanımlar.	,555			
Çevremdekilerine entelektüel olduğumu göstermek isterim.	,547			

Kullanılan eşyaların başarının sembolü olduğunu düşünürüm.	,520			
Faktör 3: Beğenme ve Hayranlık		1,340	4,964	54,993
Arkadaşlarım veya çevremdekilerin ince/ farklı /güzel bir zevkin var demesi beni mutlu eder.	,783			
Aldığım ürünün ucuz olsa bile hoş tasarımı için çevremdekilerden iltifat alırım.	,670			
Günlük ürünler aldığımda bile, onların hoş ve çekici ürünler olmasına dikkat ederim.	,618			
Çevremdekilerin dış görünüşüme ve kullandığım ürünlere bakmalarından mutluluk duyarım.	,600			
Çevremdekilerin hayranlık duyması için kendi stilimi yaratacak ürünleri ve markaları seçerim.	,508			
Faktör 4: Farklılık ve Saygı		1,185	4,390	59,383
Arkadaşlarım arasında moda trendlerini yakından takip eden kişiyim.	,685			
Tuhaf/ilginç görünümlü ve tasarımlı ürünleri satın alarak çevremdekilere farklı olduğumu yansıtırım.	,670			

Nadir bir ürüne sahip olmam çevremdekiler tarafından saygı duyulmamı sağlar.	,619			
Faktör 5:Yeni ürün		1,019	3,773	63,156
Alışveriş yaptığım yerlerde, aldığım ürünlerin yeni tasarımı olması önemlidir.	,681			
Aldığım ürünlerden çevremdekilerin modayı takip ettiğimi algılamaları önemlidir.	,600			
Daima birinci sınıf ürünler satın alırım. (ya da kullanmaktan hoşlanırım.)	,507			

Faktör analizi sonucunda Beykent Üniversitesi için, gösterişçi tüketim beş faktör altında toplanmıştır. Birinci faktörü niteleyen değişkenler pahalı ürün ile ilgili değişkenlerdir. Sekiz değişkenden oluşan pahalı ürün faktörü 10.455 öz değere sahip olup toplam varyansın %38.724'ünü açıklamaktadır. Çevremdeki insanlar olarak adlandırılan ikinci faktörü niteleyen sekiz değişken bulunmaktadır. Açıklanan varyansın %11.305'ini açıklamakta ve öz değeri 3.052 dir. Beğenme ve Hayranlık ile ilgili değişkenleri niteleyen üçüncü faktör beş değişkenden oluşmaktadır. Öz değeri 1.34, açıklanan varyansı ise 4.964 tür. Farklılık ve Saygı olarak adlandırılan dördüncü faktör üç değişkenden oluşmaktadır. Açıklanan varyansın %4.39'unu açıklamakta ve öz değeri 1.185 tir. Son olarak, beşinci faktör yeni ürün olarak adlandırılmıştır. Bu faktör üç değişkenden oluşmaktadır. Son faktörün öz değeri 1.019 ve açıklamakta olduğu varyans %3.773 tür.

3.3. T ve ANOVA Testi Sonuçları

Üniversite öğrencilerinin anket sorularına verdikleri yanıtların ortalamaları arasında cinsiyetlerine göre farklılık olup-olmadığını tespit etmek amacıyla T testi yapılmış; bu öğrencilerin okudukları sınıflara, yaşa

ve aylık bireysel harcamalarına göre farklılık arz-edip etmediğini bulmak amacıyla da Tek Yönlü ANOVA testi uygulanmıştır.

Tablo 10. Üniversite Öğrencilerinin Beden İmajı, Materyalist Eğilim ve Gösterişçi Tüketimlerine Yönelik T Testi Sonuçları

Testler	Beden İmajı		Materyalist Eğilimler		Gösterişçi Tüketim	
	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ					
Cinsiyet	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Ort.	3,786	3,6784	3,0506	3,6784	2,3468	2,3957
F	6.929		6.433		.051	
t	1.548		1.943		-.716	
p	.009		.011		.882	
NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ						
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Ort.	3.8571	3.8664	4,1294	4,0298	3.2353	3.4014
F	3.499		1.905		3.974	
t	-.47		.585		-1.009	
p	.063		.170		.048	
BEYKENTÜNİVERSİTESİ						
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Ort.	4.0172	3.6558	3.6248	3.5557	2.8429	2.8932
F	23.676		4.625		.748	
t	3.811		.820		-.546	
p	0.000		.032		.388	

Kırıkkale ve Nişantaşı Üniversitesi öğrencilerinin cinsiyetleri ile beden imajı, materyalist eğilimleri ve gösterişçi tüketimleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına yönelik uygulanan t testi sonuçları yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Yapılan analiz sonucunda erkekler ile kadınlar arasında beden imajı, materyalist eğilimler ve gösterişçi tüketim yönünden anlamlı bir farklılığa rastlanılmamıştır.

Beykent Üniversitesi'nde ise öğrencilerinin cinsiyetleri ile beden imajı arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına yönelik uygulanan t testi sonuçları yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Yapılan analiz sonucunda erkekler ile kadınlar arasında beden imajı yönünden anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiş olup, bu farklılığın kadınlardan kaynaklandığı görülmektedir. Bu anlamlı farkın sebebinin literatürde belirtildiği gibi, ergenlik dönemindeki ve genç yaşlardaki kadınların beden imajı ve benlik saygısı algılarının erkeklere göre daha yüksek olduğu gerçeğinden kaynaklandığı söylenebilir. Bununla birlikte, Beykent Üniversitesi öğrencilerinin cinsiyetleri ile materyalist eğilim ve gösterişçi tüketim yönünden anlamlı bir farklılığa rastlanılmamıştır.

Tablo 11. Üniversite Öğrencilerinin Yaş, Sınıf ve Harcama Düzeyleriyle ilgili Tek yönlü Anova Analizi Sonuçları

Değişkenler	Yaş		Sınıf		Harcama	
	F	p	F	p	F	p
Kırıkkale Üniversitesi						
Beden İmajı	2.045	.107	.600	.663	1.998	.079
Materyalist Eğilim	1.341	.260	.609	.657	6.283	.000*
Gösterişçi Tüketim	2.005	.112	.500	.736	7.679	.000*
Nişantaşı Üniversitesi						
Beden İmajı	.837	.435	2.645	.075	2.681	.034
Materyalist Eğilim	.475	.623	2.240	.110	3.213	.015
Gösterişçi Tüketim	.436	.645	6.701	.002*	8.524	.000*
Beykent Üniversitesi						
Beden İmajı	2.430	.065	.370	.691	1.292	.267

Materyalist Eğilim	2.663	.048	1.271	.282	.643	.667
Gösterişçi Tüketim	3.008	.030	12.445	.000*	1.897	.094

*p<0.05

Kırıkkale Üniversitesi öğrencilerinin yaş, sınıf ve harcamalarıyla ilgili değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına yönelik tek yönlü anova testi sonuçlarına göre, beden imajı, materyalist eğilim ve gösterişçi tüketimleri ile yaş ve sınıf arasında anlamlı bir farklılık görülmez iken; beden imajı ile harcama arasında anlamlı bir farklılık olmamasına rağmen materyalist eğilim ve gösterişçi tüketim ile harcama arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Scheffe testi sonuçlarına göre, 501-1000 tl ve 2001 tl ve üzeri harcama grubundakilerin materyalist eğilimlere diğer gruplara göre daha fazla önem verdikleri söylenebilir. 1001-1500 tl, 1501-2000 tl ve 2001 ve üstü harcamalara sahip olan öğrencilerinin ise, diğer gruplara oranlara daha fazla gösterişçi tüketime önem verdikleri söylenebilir.

Nişantaşı Üniversitesi öğrencilerinin yaş, sınıf ve harcamalarıyla ilgili değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını yönelik tek yönlü anova analizi sonuçlarına göre, beden imajı ve materyalist eğilimleri ile yaş, sınıf ve harcama arasında anlamlı bir farklılık görülmez iken; gösterişçi tüketim ile yaş değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemesine rağmen, gösterişçi tüketim ile sınıf ve harcama arasında anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Scheffe testi sonuçlarına göre, 4. Sınıf öğrencilerinin diğer sınıflardaki öğrencilere göre gösterişçi tüketime daha fazla önem verdikleri söylenebilir. Gösterişçi tüketim ile harcama arasında da anlamlı bir farklılık görülmüş bu farklılığın nedeninin ise 1001-1500 tl, 1501-2000 tl ve 2001 ve üstü harcamalara sahip olan katılımcıların diğer gruplara oranlara daha fazla gösterişçi tüketime önem verdikleri söylenebilir.

Beykent Üniversitesi öğrencilerinin yaş, sınıf ve harcamalarıyla ilgili değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını yönelik tek yönlü anova analizi sonuçlarına göre, beden imajı ve materyalist eğilimleri ile yaş, sınıf ve harcama değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Gösterişçi tüketim ile yaş ve harcama değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık görülmez iken, sınıflar açısından anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Scheffe testi sonuçlarına göre, 2. ve 3. sınıftaki öğrencilerin diğer sınıflardaki öğrencilere göre gösterişçi tüketime daha fazla önem verdikleri söylenebilir.

3.4. Korelasyon Analizi Sonuçları

Çalışmada ele alınan bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon analizi sonuçları tabloları ve sonuçlar ile ilgili yorumları bulunmaktadır.

Tablo 12. Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Beden İmajı Memnuniyeti	Materyalist Eğilim	Gösterişçi Tüketim
Kırıkkale Üniversitesi			
Beden İmajı	1	(r=,209)** .000	(r=,134)** .002
Materyalist Eğilim	(r=,209)** .000	1	(r=,494)** .000
Gösterişçi Tüketim	(r=,134)** .002	(r=,494)** .000	1
Nişantaşı Üniversitesi			
Beden İmajı	1	(r=509)** .000	(r=501)** .000
Materyalist Eğilim	(r=509)** .000	1	(r=368)** .000
Gösterişçi Tüketim	1	(r=509)** .000	(r=501)** .000

Beykent Üniversitesi			
Beden İmajı	1	(r=458)** .000	(r=303)** .000
Materyalist Eğilim	(r=458)** .000	1	(r=344)** .000
Gösterişçi Tüketim	(r=303)** .000	(r=344)** .000	1

**Pearson korelasyon $p < 0.01$ düzeyinde anlamlı

Kırıkkale Üniversitesi korelasyon analizi sonuçlarına göre, beden imajı ile materyalist eğilim arasında ($r=,209$) zayıf ve istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Beden imajı ile gösterişçi tüketim arasında ($r=,134$) zayıf ve istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Materyalist eğilim ve gösterişçi tüketim arasında ($r=,494$) orta ve istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Nişantaşı Üniversitesi korelasyon analizi sonuçlarına göre, beden imajı ile materyalist eğilim arasında ($r=,509$) orta ve istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki vardır. Beden imajı ile gösterişçi tüketim arasında ($r=,501$) orta ve istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Materyalist eğilim ve gösterişçi tüketim arasında ($r=,368$) zayıf ve istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Beykent Üniversitesi korelasyon analizi sonuçlarına göre, beden imajı ile materyalist eğilim arasında ($r=,458$) orta ve istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki vardır. Beden imajı ile gösterişçi tüketim arasında ($r=,303$) zayıf ve istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Materyalist eğilim ve gösterişçi tüketim arasında ($r=,344$) zayıf ve istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bilindiği gibi tüketim artık günümüzde sadece zorunlu ihtiyaçların ve isteklerin tatmin edilmesi ya da karşılanması değil, aynı zamanda tüketicilerin tüketimi kendini ifade ettiği, anlam yüklediği, ait hissettiği

sosyal sınıf içerisinde kendine yer edindiği, statü kazandığı ve etrafındakiler ile ortak veya farklı yanlarını karşılaştırdığı bir kavram haline gelmiştir. Bir başka ifadeyle, tüketim, insanlar ile ilişki kurmaya ve bu ilişkinin kurulabilmesi için metalara sahip olmaya yönelik toplumsal sistemin bütünüyle bir parçası olarak görülmeye başlanmıştır.

Kapitalist ekonominin gelişiminin devam edebilmesi için toplumun giderek daha çok tüketim odaklı bir yapıya dönüştürülme gayreti, son yıllarda adeta bir tüketim toplumunun oluşumuna zemin hazırlamıştır. Tüketim toplumu, metalara bir karakter kazandırıp, göstergeler dünyasına simgesel değerler oluşturmuştur. Medyanın etkin bir şekilde kullanılmasıyla, modayı kitlelere göstererek geçerlilik zamanını kısıtlayarak, zaman, mekân ve beğeni üzerindeki mesajlarıyla bireyler üzerine karar verme etkisi yaratıp, motive etmiştir. Ekonomik faaliyet halkasının sonuncusu olan tüketim ile ortaya çıkan, para şeklinde var olan sermayenin maddi üretim süreci aracılığıyla meta sermayesine dönüştürüldüğü bir toplumdur. Ürün ve hizmetlerin ticarileştirilmesini içeren bu kültür, esas amacı ürün ve hizmet üretmek olmasına karşın, toplumu oluşturan bireylerin üretici rolü değil de tüketici rolüyle karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar boş zamanlarını tüketim katedralleri olarak tanımlanan alışveriş merkezlerinde geçirmektedirler. Buralara giden insanlar, ihtiyaçları olmayan ürünleri satın almakta ya da hiç düşünmedikleri ürünleri ihtiyaçları olarak değerlendirip satın almaktadırlar. Deyim yerindeyse tüketim katedralleri ya da kapitalizmin mabetleri olarak nitelendirilen alışveriş merkezlerinin kurulmasıyla tüketim süreçlerinde birçok farklı değişim yaşanmış, insanlar ihtiyaçları olmasa dahi plansız tüketim davranışında sergilemeye başlamışlardır. Tüketim toplumunda, bireylerin maddi üretimden daha çok, malların ve boş zamanın tüketim etrafında toplandığı bir hal almıştır. Tüketim toplumundaki eğilimler; giderek artan zenginlik, burjuvalaşma, popüler kültürün oluşması, tüketim sektörlerin ortaya çıkması, bencilliğin artması vb. gibi sonuçlar oluşturmuştur. Tüketim kültürüyle beraber, gündelik hayatın modernleştirilmesi için, bireyin yaşamını bir tür sanat eserine dönüştürme projesi isteğiyle benliğini

geliştirme arzusu, tüketim mekanizmaları tarafından etkin olarak kullanılan bir unsur olmuştur. Böyle bir çaba içerisindeki modern birey ise, kendisini tüketim kültürünün dipsiz bucaksız, metalaşmış kültürüyle karşı karşıya bulmuştur. Böylesi bir kültürde ihtiyaçlardan bahsetmek bir yana tüketimin amaç konumundayken beden de en önemli araçlardan biri konumuna gelmiştir. Bu yüzden, bedenin medya gibi tüketim mekanizmalarındaki konumu ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Adorno, T. W., (2014), *Kültür Endüstrisi – Kültür Yönetimi*, çev. Nihat Ülner vd., İstanbul: İletişim Yayınları

Akçalı, S. İ., (2006), *Gündelik Hayat ve Medya: Tüketim Kültürü Perspektifinden Okumalar*, Ankara: Ebabil Yayıncılık

Aslay, F. vd., (2013), “Materyalizmin Statü Tüketimi Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, *Ataturk University Journal of Economics & Administrative Sciences*, 27 (2), s. 43-62.

Baudrillard, J., (2018), *Tüketim Toplumu*, çev. Hazal Deliceçaylı – Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Bauman, Z., (2006), *Küreselleşme*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Bayhan, V., (2011), “Tüketim Toplumunda Bireyin Ontolojik Mottosu: Tüketiyorum Öyleyse Varım”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 43, s. 221-248.

Belk, R. W., (1985), “Materialism: Trait Aspects of Living in the Material World”, *Journal of Consumer Research*, 12 (3), s. 265-280.

Chaudhuri, R. H. vd., (2011), “Conspicuous Consumption Orientation: Conceptualisation, Scale Development and Validation”, *Journal of Consumer Behaviour*, 10(4), s. 216-224.

Chen, G. Vd., (2015), “The Association Between Body Dissatisfaction and Depression: An Examination of the Moderating Effects of Gender, Age, and Weight Status in a Sample of Chinese Adolescents”, *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*, 25(2), s. 245-260.

Douglas, M., Isherwood, B., (1999), *Tüketimin Antropolojisi*, çev. Erden Atilla Aytekin, Ankara: Dost Kitapevi

Featherstone, M., (1996), *Post Modernizm ve Tüketim Kültürü*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Günindi Ersöz, A., (2010), “Tüketim Toplumunda ‘Sıfır Beden’ Söylemi: Neden ve Sonuçları Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27(2), s. 37-53.

Karakaş, M., (2001), "Tüketim Kültürü ya da Tüketimin Yeniden Üretmesi", Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(1).

Kerkez, F. İ. vd., (2013), "Okul Öncesi Dönemde Beden İmajı Algısı ve Beden Memnuniyetsizliği", Hacettepe Spor Bilimleri Dergisi, 24(3), s. 234-244.

McCracken, G. D., (1990), Culture and Consumption: New Approaches to the Symbolic Character of Consumer Goods and Activities, Indiana University Press.

Odabaşı, Y., (2006), Post-Modern Pazarlama, İstanbul: MediaCat Yayınları.

Odabaşı, Y., (2013), Tüketim Kültürü: Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Ogden, H., Cheng, S., (2011), "Cultural Dimension and Materialism: Comparing Canada and China", Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics, 23(4), s. 431-447.

Oktan, V., Şahin, M., (2010), "Kız Ergenlerde Beden İmajı ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 7(2), s. 543-556.

Özcan, B., (2007), "Rasyonel Satın Alma ve Boş Zaman Sürecine Ait Alışveriş Eylemlerinin Birlikte Sergilendikleri Mekânlar: Alışveriş Merkezleri", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2), s. 39-68.

Pandelaere, M., (2016), "Materialism and Well-Being: the Role of Consumption", Current Opinion in Psychology, 10, s. 33-38.

Presnell, K. vd., (2004), "Risk Factors for Body Dissatisfaction in Adolescent Boys and Girls: a Prospective Study", International Journal of Eating Disorders, 36(4), s. 389-401.

Richins, M. L., Dawson, S., (1992), "A Consumer Values Orientation for Materialism and its Measurement: Scale Development and Validation", Journal of Consumer Research, 19(3), s. 303-316.

Ritzer, G., (2000), Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek, çev. Şen Süer Kaya, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Segev, S. vd., (2015), "A Closer Look into the Materialism Construct: the Antecedents and Consequences of Materialism and its Three Facets", *Journal of Consumer Marketing*, 32(2), s. 85-98.

Simmel, G., (1957), "Fashion", *The American Journal of Sociology*, 62(6), s. 541-558.

Şaylan, G., (2002), *PostModernizm*, Ankara: İmge Kitapevi

Trigg, A. B., (2001), "Veblen, Bordieu and Conspicuous Consumption", *Journal of Economic Issues*, 35(1), s. 99-115.

Yanıklar, C., (2006), *Tüketim Sosyolojisi*, İstanbul: Birey Yayıncılık.

Yanıklar, C., (2010), "Tüketim Kültürü, Kapitalizm ve İnsan İhtiyaçları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Tartışma", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34(1), s. 25-32.

Zorlu, A., (2006), *Tüketim Sosyolojisi: Modern Tüketimin Tarihinden Tüketim Araştırmalarına*, Ankara Glocal Yayınları.

Zorlu, A., (2006), *Üretim ve Tüketim Teorileri: Üretim Kapitalizminden Tüketim Kapitalizmine*, Ankara Glocal Yayınları.

Farklı Yönetim Şekillerine Sahip Ülkelerde Ekonomik Ve Demokratik Performans: Nicel Bir Analiz

Devran DENİZ¹, Ceren ERTÜRK²

Özet

Bu çalışmada, ülkelerin ekonomik ve demokratik performanslarının, farklı yönetim sistemlerine sahip ülkeler arasında değişim gösterip göstermediği ampirik olarak araştırılmıştır. Çağdaş temsili demokrasilerde en yaygın iki yönetim modeli başkanlık ve parlamenter sistemdir. Bu sebepten çalışmanın özünü bu iki sistem ile yönetilen ülkeler oluşturmaktadır. Ancak uygulamada farklı tonları bulunan ve melez bir yönetim şekli olan yarı başkanlık sistemi ile yönetilen ülkeler de çalışmaya dâhil edilmiştir. Bunun için her bir yönetim şekli ile yönetilen 15'er ülkenin verisi kullanılmıştır. Ekonomik performans ölçütü olarak kişi başı milli gelirdeki reel artış, demokratik performans ölçütü olarak demokratik gelişmişlik ve sivil özgürlükler endeksi kullanılmıştır. Grupların ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı konusunda Kruskal Wallis ve Mann Whitney testlerinden faydalanılmıştır. Sonuçta, başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerde kişi başı milli gelirdeki artış oranının (%2,54), parlamenter sistem ile yönetilen ülkelere göre (%1,74) daha yüksek olduğu; bununla birlikte parlamenter sistem ile yönetilen ülkelerde demokratik gelişmişlik (9) ve sivil özgürlükler (9,69) seviyesinin başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelere göre (sırasıyla 7,19 ve 8,43) daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aradaki farklar istatistiki açıdan anlamlıdır (maksimum $p=0,012$). Çalışmanın amacı her iki yönetim sisteminden herhangi birinin diğerine karşı üstün olduğunu göstermek değil, sadece ampirik sonuçları belirlemektir.

Anahtar Kelimeler: *Yönetim Sistemleri, Kişi Başı Milli Gelir, Demokratik Gelişmişlik*

Jel Sınıflandırma: *A12, H10, H11*

¹ Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Muhasebe Finans ABD, ddeniz@bandirma.edu.tr

² Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, certurk@bandirma.edu.tr

Abstract

In this study, it has been empirically researched whether the economic and democratic performances of countries have changed between countries with different management systems. In contemporary democracies, the two most widespread government models are presidential and parliamentary systems. Thus the essence of the study is the countries governed by these two systems. But; Countries with different tones in practice and governed by a semi-presidential system, which is a hybrid management style, are included in the study. For this, the data of the 15 countries governed by each management style are used. As a measure of economic performance, the per capita national real growth rate is used and democratic development and civil liberties index are used as democratic performance criteria. Kruskal Wallis and Mann Whitney tests were used to determine whether the difference between the groups' averages was statistically significant. As a result; (2.54%) per capita national income increase in the countries governed by the presidential system is higher than that of the parliamentary system (1.74%). However, democratic development (9) and individual freedoms (9,69) are higher in the countries governed by the parliamentary system than countries governed by the presidential system (7,19 and 8,43 respectively). The differences are statistically significant. The aim of the study is not to show which one of the two management systems is superior to the other, but only to determine empirical results.

Key Words: *Management Systems, Per Capita National Income, Democratic Development*

Jel Classification: *A12, H10,H11*

1. Giriş

Literatür bölümünde daha detaylı açıklandığı üzere, Parlamenter, Başkanlık ve Yarı başkanlık şeklinde 3 temel demokratik yönetim şekli bulunmaktadır. Parlamenter sistem özellikle yarattığı hükümet istikrarsızlıkları yönüyle eleştirilmektedir. Parlamenter sistemin uygulandığı üçüncü ve dördüncü Fransız hükümetlerinde ve Alman Weimer Cumhuriyeti'nde çoğu yasama döneminde yaygın bir hükümet istikrarsızlığı görülmüş ve hükümetlerin ömürleri genellikle 1 yılı nadiren geçmiştir. Belçika, Danimarka, Hollanda, Norveç, İsveç gibi parlamenter rejimlerdeki ortalama hükümet ömrü ise 22 aydır (Gözler a, 2000: 27). Böylesine kısa ömürlü hükümetlerin orta ve uzun vadeli programlar yapması ve uygulamasının zorlukları, ülkelerin ekonomik performanslarını oldukça olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Alesina vd., 1996: 189). Literatürde; başkanlık ve yarı başkanlık sisteminin savunucuları bu sistemin güçlü, istikrarlı ve uzun ömürlü hükümetler yaratmasından dolayı ülkelerin refah gelişimine katkı verdiğini ifade etmektedir (Szilagyi, 2009: 310).

Başkanlık veya yarı başkanlık sistemine karşı çıkanların temel savı ise, başkanlık sisteminin yönetimde kişiselleşme, güç zehirlenmesi, demokratik olmayan uygulamaların artma tehlikesi, kazananın her şeyi kazanması kaybedenin her şeyi kaybetmesi ve çoğunlukçu yönetim tehlikesi gibi nedenlerle ülkelerin demokrasi standardının geriye gitmesi ve baskıcı yönetimlerin oluşması sonucu bireysel özgürlüklerin kısıtlanmasıdır (Onar, 2005: 92 ; Tataroğlu, 2006: 109 ; Beriş, 2015: 99 ; Beceren ve Kalağan, 2007: 169 ; Evcimen, 1992: 320).

Bu çalışmada özellikle başkanlık ve parlamenter sistemle yönetilen ülkelerin ekonomik ve demokratik performansları ampirik olarak karşılaştırılmıştır. Ekonomik performans ölçütü olarak kişi başı milli gelirdeki reel artış, demokratik gelişmişlik seviyesi olarak ise The Economist Dergisi tarafından yayınlanan Demokratik Gelişmişlik Endeksi ve Sivil Özgürlükler Endeksi kullanılmıştır. Çalışma sonunda başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerde oluşan güçlü ve istikrarlı hükümetler neticesinde refah

artışının parlamenter sisteme göre daha yüksek olup olmadığı nicel olarak ortaya konmuştur. Ayrıca başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerde sivil özgürlükler ve demokratik gelişmişlik seviyesinin parlamenter sistemle yönetilen ülkelere göre daha düşük olup olmadığı araştırılmıştır.

1. Literatür

Demokratik yönetimlerdeki hükümet sistemlerinin sınıflandırılmasında devletin temel anayasal organları arasındaki ilişki dikkate alınmaktadır. Ancak bütün demokratik yönetim sistemlerinde yargı organının her zaman için bağımsız bir anayasal organ olması gerekliliği, hükümet sistemlerinin belirlenmesinde yargı haricindeki iki temel kuvvet olan, yasama ve yürütme arasındaki ilişkinin dikkate alınmasını gerektirmektedir (Onar, 2005: 71). Yasama ve yürütme organları arasında erkin dağılımı baz alınarak, hükümet sistemleri parlamenter sistem (yumuşak kuvvetler ayrılığının bir uzantısı olarak) ve başkanlık sistemi (sert kuvvetler ayrılığının uzantısı) olarak tasnif edilmektedir. Ancak bunların dışında, başkanlık ve parlamenter sistemin karması olan bir üçüncü hükümet sistemi olan yarı başkanlık sistemi de mevcuttur. Bazı yazarlar, hükümet sistemleri için genel olarak yapılan başkanlık, parlamenter ve yarı başkanlık şeklindeki üçlü tasniflemeyi, karşımıza çıkan tüm örnekleri açıklamadığı gerekçesiyle yetersiz bulmakta ve daha detaylı tasniflemeye bulunmaktadır. Ancak literatürde genel olarak üçlü tasnifleme modeli yaygın olarak kullanılmaktadır.

Dünya üzerinde pek çok ülkede benimsenen ve temel olarak Montesquieu'nun kuvvetler ayrılığı teorisine dayanan demokratik yönetim sistemleri, her ülkede aynı şekilde uygulanmamaktadır. Bunun nedeni, her ülkenin demokratik ve siyasi kültür seviyesinin birbirinden farklılık göstermesidir (Arslan, 2013: 30). Parlamenter sistemin mevcut olduğu kimi ülkelerde, yasama, yürütme ve yargı arasındaki ilişki, kuvvetler ayrılığına daha fazla önem verilerek oluşturulmuşken, bazı ülkelerde ise anayasal organlardan biri diğerinden daha güçlü konumdadır. Bununla birlikte sert

kuvvetler ayrılığını öngören başkanlık sistemi, ABD’de başarı ile uygulanırken, kimi ülkelerdeki başkanlık sistemine ait farklı düzenlemeler, otoriter rejim tartışmalarını gündeme getirmektedir (Turan, 2005: 112).

1.1. Yönetim Sistemleri

Yukarıda ifade edildiği gibi 3 şekilde tasniflenen demokratik yönetim sistemleri aşağıda detaylı olarak açıklanmıştır.

1.1.1. Parlamenter Yönetim Sistemi

Parlamenter sistem 18. yüzyıl ortalarında İngiltere’de ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda da özellikle Kıta Avrupası ülkelerinde uygulama alanı bulmuştur (Yüksel, 2013: 40). Parlamenter Yönetim Sisteminde, geleneksel olarak hükümeti kurma yetkisi, mecliste çoğunluğu sağlayabilmiş partinin liderine veya ileri gelenine verilmektedir. Hükümeti kurmakla yetkilendirilen kişi, bakanlar kurulu listesini hazırlamakta ve Cumhurbaşkanı’nın onayına sunmaktadır. Bakanlar meclis dışından olabileceği gibi meclis içinden de olabilmektedir. Hükümete seçilen bir bakanın, milletvekilliği görevinden istifa etmesine çoğunlukla gerek yoktur. Cumhurbaşkanı’nın/Taç’ın onayından sonra, bakanlar kurulu listesi meclis tarafından oylanır. Bir başka ifadeyle hükümetin göreve başlaması, meclisin vereceği güvenoyuna bağlıdır. Bu nedenle Parlamenter Yönetim Sisteminde, hükümetin meclisin içinden çıktığı söylenilmektedir. Bu durum parlamenter sistemde, yasama ve yürütme organları arasında sert bir ayrımın olmadığını göstermektedir. Ayrıca Parlamenter Yönetim Sisteminde, meclisin hükümeti feshetme yetkisi de vardır. Buna karşın meclisin güvenini kaybetmiş hükümetin de meclisi feshetme yetkisi vardır. Bu özellik parlamenter sistemin dengeleme ve denetleme mekanizmalarından biridir (Arslan, 2013: 38-39).

Parlamenter sistemde devletin başı (Cumhurbaşkanı/Taç) ve hükümetin başı farklı kişilerdir. Bu da yürütmede iki başlılığı beraberinde getirmektedir. Çoğu kez cumhurbaşkanı temsili yetkilere sahip, meclis

tarafından seçilmiş ve siyasi sorumluluğu olmayan kişilerken, yürütmenin başı bakanlar kurulunun başı olan başbakandır (Szilagyi, 2009: 312).

Özetle, Parlamenter Yönetim Sisteminde, yasama ve yürütme organları arasında organik bir bağ bulunmaktadır.

1.1.2. Başkanlık Yönetim Sistemi

Demokratik yönetim sistemlerinin bir diğeri olan Başkanlık Yönetim Sisteminde, kuvvetler ayrılığı ilkesi parlamenter yönetim sistemine göre daha sert bir şekilde uygulanmaktadır (Gül ve Karagöz, 2007: 711). ABD'de ortaya çıkan başkanlık yönetim sistemi, gücün yasama ile yürütme organları arasında eşit dağılımına dayanmaktadır (Kalaycıoğlu, 2005: 14).

Başkanlık Yönetim Sisteminde meclis, milletvekili seçimleriyle göreve gelmektedir. Yürütme organı ise, milletvekili genel seçimlerinden farklı olarak yapılan başkanlık seçimleriyle göreve gelir. Yürütmenin başında Devlet Başkanı bulunur ve sembolik güce sahip olduğu parlamenter sistemlerin aksine, Başkanlık Sisteminde Devlet Başkanı daha güçlüdür. Çünkü bu sistemde Başkanı doğrudan halk seçmektedir (Arslan, 2013: 196-197). Nitekim yürütme tek bir kişiden oluşmaktadır o da başkandır.

Başkanlık Yönetim Sisteminde, Başkanın ve meclisin farklı zamanlarda doğrudan halk tarafından seçilmesi, yasama ve yürütmenin birbirleriyle organik bağının bulunmamasını sağlamıştır. Bu durum Başkanın, meclisten güvenoyu alma zorunluluğunu ortadan kaldırmaktadır. Aynı şekilde Başkan da bu durumda meclisi feshedememektedir. Böylece Başkanlık Yönetim Sisteminde, yasama ve yürütme birbirinden bağımsız bir şekilde göreve gelmektedir. Bununla birlikte Başkanın doğrudan halk tarafından seçilmesi, meclisin güvenoyuna ihtiyaç duymaması ve yürütmeden sorumlu tek kişi olması, Başkanlık Yönetim Sisteminde güçlü bir yöneticinin ve dolayısıyla yönetimde istikrarın olduğu algısını oluşturmaktadır (Arslan, 2013: 196,201).

Başkanlık sisteminin en önemli yönü, yürütmenin kazanmış olduğu güç ve istikrardır. Başkanlık sisteminde yürütme erki yani başkan, belirli bir süre için halk tarafından seçilir ve bu süre boyunca görevinde kalır. Başkan meclisin güvenoyuna ihtiyaç duymaz ve meclis güvensizlik oyuyla başkanı görevinden alamaz. Bu durum başkanın güven içinde karar almasında ve uygulamasında fayda sağlamaktadır (Özkul, 2012: 87,88).

1.1.3 Yarı Başkanlık Sistemi

İlk kez Hubert Beuve- Mery tarafından 1959 yılında kullanılan ve Maurice Duverger tarafından yoğun olarak çalışılan "*Yarı-Başkanlık Yönetim Sistemi*" (TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, 2014: 29) hem parlamenter sistem hem de başkanlık sisteminin bir karması olarak nitelendirilebilir (Onar, 2005: 75).

Daha önce, Weimar Anayasası döneminde Almanya'da, ondan sonra da Finlandiya'da uygulanan bu sistem, Parlamenter Yönetim Sistemiyle yönetilen Fransa'da da, yaşanan hükümet istikrarsızlıklarını ortadan kaldırmak için başvurulan bir yöntem olmuştur. Bu nedenle de Yarı Başkanlık Yönetim Sistemi, yasamanın gücünü sınırlandırarak, yürütmeyi daha çok güçlendirmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla da, Devlet Başkanına oldukça geniş yetkiler vererek, onu yasama organı karşısında güçlendirmiştir (TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, 2014: 29, 35).

Yarı başkanlık sisteminde, halk tarafından seçilen bir Cumhurbaşkanı (devlet başkanı) ve meclis tarafından seçilen Başbakan bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, Yarı Başkanlık Yönetim Sisteminde, yürütme organında çift başlılık söz konusudur. Meclis çoğunluğunun hükümetteki temsilcisi, yürütmenin ikinci başı olan Başbakandır. Yürütmede asıl olan ise Devlet Başkanıdır. Başbakan, her zaman Devlet Başkanı ile uyumlu bir çalışma yürütmek zorundadır. Çünkü Başbakanın yetkileri, Devlet Başkanına göre daha zayıftır. Bununla birlikte Başbakan Meclise karşı sorumluyken, Devlet Başkanının hiçbir kişi ya da kuruma karşı sorumluluğu yoktur. Ayrıca halk tarafından seçilen Devlet Başkanının

göreve başlaması veya görevde kalması için güvenoyuna ihtiyacı yokken, meclisin içinden seçilen Başbakan göreve başlaması veya görevde kalması için çoğu zaman güvenoyuna ihtiyaç duyabilmektedir (Arslan, 2013: 222, 262, 264). Bu durum Devlet Başkanını daha da güçlü bir konuma getiren Yarı Başkanlık Yönetim Sisteminin özelliklerindedir.

Parlamente sistemde yaşanan hükümet istikrarsızlıklarını ve başkanlık sisteminde yaşanan yasama ile yürütmenin kilitlenmesi sorununu, yürütmeyi yasama karşısında güçlendirerek aşmayı hedefleyen Yarı Başkanlık Yönetim Sistemi, bunun için sistemin fesih özelliği devreye sokmaktadır. Bu çerçevede yasama ile yürütme arasında bir “kilitlenme” olması ve bir “uzlaşma” sağlanamaması halinde, sistemin fesih özelliği devreye girmektedir. Bu da devlet başkanının, ya kendisinin ya da başbakanın önerisiyle anayasada belirtilen koşullarda parlamentoyu feshetmesidir. Devlet başkanına tanınan bu yetki yarı başkanlık sistemi uygulayan ülkelerin hemen hepsinde kabul edilmiştir (Demir, 2013: 832).

Özetle yarı başkanlık sistemi, yasama ve yürütme erklerinin işbirliğine dayanmakta ve parlamente sistemin ve başkanlık sisteminin kısmi özelliklerini taşımaktadır. Sistem parlamente rejimlerde rastlanılan “yürütmenin istikrarsızlığı” ve başkanlık sisteminde rastlanan “yasama ile yürütmenin kilitlenmesi” sorununa çözüm üretmeyi amaçlamaktadır.

1.2. Yönetim Sistemlerine Yöneltilen Eleştiriler

Yönetim sistemlerine yöneltilen eleştiriler genel olarak, kuvvetler ayrılığı ilkesi, hükümet istikrarsızlıkları ve otoriter rejim tartışmaları ile demokratik hususlar üzerine odaklanmaktadır.

Bu kapsamda öncelikle parlamente sisteme yöneltilen eleştiriler ele alınacak olursa, ilk olarak parlamente sistemde, yürütmenin yasamanın içinden çıkması ve yasamanın yürütmeyi denetleme ve dengeleme zorunluluğu sisteme yönelik eleştirileri beraberinde getirmektedir. Çünkü bu durum, mecliste çoğunluğu sağlayan partinin hükümette de yer alması

nedeniyle oldukça zordur. Hatta çoğu zaman meclisin, hükümeti denetlemesi Parlamenter Yönetim Sisteminde imkânsız hale gelmektedir. Bu durum Parlamenter Yönetim Sistemini suistimallere açık hale getiren bir uygulamadır (Arslan, 2013: 89).

Parlamenter sistemin sıkça eleştirilen diğer yönü ise, yaratmış olduğu hükümet istikrarsızlıklarıdır. Parlamenter sistemle yönetilen, parçalı yapıda veya çok sayıda siyasi partinin bulunduğu ülkelerde, çoğunluğun sağlanamaması nedeniyle hükümet kurma sorunları yaşanabilmektedir. Bunun dışında meclisin güvenoyuna dayanarak göreve başlayan hükümet, bu aşamadan sonra da yine meclis tarafından gerekli görüldüğünde görevden alınabilmektedir. Dolayısıyla parlamenter sistemde, hükümet kurulduktan sonra da hükümet istikrarı sağlanamayabilmektedir. Örneğin Türkiye’de 1969-1983 döneminde 14 yılda toplam 14 hükümet kurulmuştur. Parlamenter rejimin benimsendiği bir başka ülke İtalya’da ise, 1948- 1992 yılları arasında toplam 50 hükümet kurulmuştur (Yüksel, 2013: 44). Hükümetteki bu istikrarsızlık yürütmenin ülke adına orta ve uzun vadeli planlar yapmasının önüne geçmektedir (Karahana ve Karagöl, 2014: 1-2).

Parlamenter sistemin, hükümet istikrarsızlıklarına yol açmasına yönelik eleştirilerin devamında, sistemin zayıf ve etkinliği düşük hükümetleri yönetime getirmesi eleştirileri bulunmaktadır. Çoğunlukla Nispi Temsil Seçim Sisteminin benimsendiği parlamenter sistemlerde, hükümet, genellikle koalisyon şeklinde oluşturulmak durumunda kalmaktadır. Koalisyon hükümetleri ise genellikle uyum ve uzlaşmaya dayalı hükümetlerdir. Koalisyon liderlerinin kendi aralarındaki anlaşma ihtiyacı ve bu ihtiyacın zorlukları, hızlı karar alamama durumlarını beraberinde getirmektedir. Bu durumda özellikle koalisyon hükümetlerinin oluşturduğu yürütme organı karar almakta ve uygulamakta yetersiz kalabilmektedir. (Gözler a, 2000: 29-30).

Parlamenter sistemin diğer bir eleştirilen yönü ise daha düşük nitelikli bir demokrasi doğurması tezidir. Zira sistem hesap sorulabilirlik

açısından belirsizdir. Özellikle koalisyon hükümetlerinde, sorumluluğun teşhisi oldukça güçtür. Hükümet birden fazla partiden oluştuğunda ve işler iyi gitmediğinde halk hesap soracağı partiyi bilemez. Parlâmenter sistemde, başbakanın sorumluluktan kurtulması, suçu ortaklarına yüklemesi mümkündür (Gözler a, 2000: 30). Bunun dışında halkın yürütmeyi doğrudan seçememesi, önceden bilinebilirliğin (öngörülebilirliğin) düşük olması, yasama ile yürütme organlarının zayıf şekilde ayrışması gibi durumlarda bu daha düşük nitelikli demokrasi tezinin gerekçeleri arasındadır (Efe ve Kotan, 2015: 70-75).

Başkanlık Yönetim Sistemine yöneltilen eleştiriler arasında ise, Başkanın hem devletin hem de hükümetin başı olarak yürütmede tek yetkili kişi olması yer almaktadır. Bu durumda kuvvetler ayrılığı dengesini iyi ayarlayamamış ülkelerde, otoriter rejimler ortaya çıkabilmektedir (Teziç, 2005: 427). Başka bir ifadeyle, demokrasi ve uzlaşma kültürünün tam oturmadığı ve parti disiplininin yüksek olduğu ülkelerde, sistem otoriterleşme eğilimine girebilmekte ve demokrasi açısından da bu durum tehdit unsuru olabilmektedir (Beriş, 2015: 99).

Başkanlık sistemine yöneltilen diğer bir eleştiri ise, Başkanın ve meclisin farklı zamanlarda ayrı seçimlerle belirlenmesi sonucu, başkan ile meclis çoğunluğunun farklı siyasi partilerden oluşabilmesidir. Bu durum, yürütmenin ihtiyaç duyduğu yasaların hızlı ve kolay bir şekilde meclis tarafından çıkarılması noktasında endişe yaratmaktadır. Yasama ile yürütme arasında yaşanabilecek bir kilitlenme, yürütmenin etkinliğini minimuma indirebilmektedir (Beriş, 2015: 98; Kalaycıoğlu, 2005: 16,21). Ancak bu husus ABD gibi parti disiplini fazla olmayan, partilerin görevlerini daha iyi kavradığı, uzlaşma kültürünün yüksek olduğu ülkelerde daha rahat bir şekilde çözülebilmektedir (Yazıcı, 2005: 134).

Başkanlık Yönetim Sistemine yöneltilen başka bir eleştiri ise, başkanlık sistemlerindeki katılıktır. Başka bir ifadeyle, yasama ve yürütme arasındaki tıkanma ihtimali ve bu kuvvetlerin birbirini görevden alamaması

durumu, kimi zaman sistemin işleme için gerekli esnekliğin kaybolmasına neden olmaktadır. Hatta bu durum kamuoyunda popülaritesini veya meşruiyetini kaybetmiş bir başkanın görevine devam etmesine izin vermektedir (Beriş, 2015: 105-106; Yazıcı, 2005: 127). Özellikle başkanın sabit bir görev süresinin olması ve bu süreçte istisnai durumlar dışında her ne olursa olsun görevden alınmaması sisteme yönelik endişe yaratmaktadır (Tunç ve Yavuz, 2009: 32-33).

Diğer bir yönetim sistemi olan ve parlamenter sistemlerde gözlemlenen istikrarsız hükümet sorununa bir çözüm olarak ileri sürülen Yarı Başkanlık Sisteminin (Demir, 2013; 844) en çok eleştirilen yönü ise, yürütmedeki çift başlılığın doğurabileceği anlaşmazlıklardır. Yani cumhurbaşkanı ve başbakan arasında oluşabilecek görüş ayrılıkları nedeniyle yürütme ve yasama organlarının görevini yerine getiremez hale gelmesi söz konusu olabilir. Özellikle devlet başkanı ile yasama organındaki çoğunluk ve bu çoğunluğun kurduğu hükümetin farklı siyasi partilerden olması durumunda anlaşmazlık çıkması muhtemeldir (Demir, 2013: 845, 846). Kohabitasyon dönemi olarak adlandırılan bu dönemde, devlet başkanı ve başbakan arasındaki yetki paylaşımında sorunlar yaşanabilmektedir (Arslan, 2013: 261).

Yarı Başkanlık Sistemine yönelik başka bir eleştiri ise, bu sistemin yasama ve yürütme organlarının işbirliğine dayanmasıdır. Yarı Başkanlık Yönetim Sisteminin, yönetme yetkisini yasama ve yürütme arasında dengeli dağıtmaması, başka bir ifadeyle Devlet Başkanının Başbakana göre daha güçlü konumda olması ve yasama organının gücünün sınırlı olması eleştirilerin ana noktasıdır (Arslan, 2013: 222). Bu durum daha önce ifade edildiği üzere ülkelerin demokratik olmayan sistemlere doğru sürüklenmesine yol açabilmektedir.

Yarı Başkanlık Sistemine yönelik bir diğer eleştiri ise, yasama ve yürütme organlarının birbirlerini denetlemeleri noktasındadır. Özellikle Devlet Başkanının hiçbir kişi ya da kuruma karşı sorumluluğunun olmaması

eleştirileri beraberinde getirmektedir. Bu özellikler, Yarı Başkanlık Yönetim Sisteminin Kuvvetler Ayrılığı Teorisinin iyi bir uygulaması olarak görülmemesine neden olmaktadır (Arslan, 2013: 262).

Görüldüğü üzere, her bir demokratik yönetim sisteminin birbirine göre nispi üstünlükleri bulunmakla beraber, çeşitli eleştirilen yönleri de vardır.

2. Veri- Metodoloji- Bulgular

Bu bölüm 3 alt kısımdan oluşmaktadır.

2.1 Veri

Çalışmada veri seti olarak, başkanlık, yarı başkanlık ve parlamenter sistem ile yönetilen 15'er ülke olmak üzere toplam 45 ülkenin verisi kullanılmıştır. Ülkelerin ekonomik performans ölçütü olarak, kişi başı milli gelirdeki reel büyüme oranı kullanılmıştır. Demokratik gelişmişlik seviyesi ve sivil özgürlükler puanlaması ise The Economist Dergisi'nin ülkeler için yapmış olduğu puanlamadan elde edilmiştir. Demokratik gelişmişlik seviyesi; seçim sistemi ve çoğulculuk, hükümet fonksiyonu, politik katılım, siyasi kültür, sivil özgürlükler şeklinde beş faktörden her birinden yapılan puanlamanın ortalaması alınarak 10 tam puan üzerinden adı anılan dergi tarafından ölçülmüştür. Benzer şekilde sivil özgürlükler puanı aynı dergi tarafından 15 gösterge dikkate alınarak hesaplanmıştır. Veri setindeki 45 ülkenin adı, yönetim şekilleri, kişi başı reel milli gelir artışı, demokratik gelişmişlik seviyesi ve sivil özgürlükler puanı aşağıdaki Tablo 1'de gösterilmiştir. Tablo 1'deki 15'er ülke her bir yönetim şeklinde demokratik gelişmişlik seviyesi en yüksek olan ülkeler olarak belirlenmiştir.

Tablo 1. Ülkelerin Yönetim Şekilleri ve Makro Veriler

Sıra	Ülke	Yönetim Şekli ⁽¹⁾	Demokratik Gelişmişlik Seviyesi ⁽²⁾	Sivil Özgürlükler ⁽³⁾	Kişi Başı Milli Gelir Büyümesi (%) ⁽⁴⁾
1	Norveç	Parlamerter	9.93	10.00	1.20
2	İzlanda	Parlamerter	9.50	9.71	2.15
3	İsveç	Parlamerter	9.39	9.41	1.93
4	Yeni Zelanda	Parlamerter	9.26	10.00	1.57
5	Danimarka	Parlamerter	9.20	9.41	0.84
6	İrlanda	Parlamerter	9.15	10.00	4.19
7	Kanada	Parlamerter	9.15	10.00	1.44
8	İsviçre	Parlamerter	9.09	9.41	1.05
9	Avustralya	Parlamerter	9.01	10.00	1.83
10	Lüksemburg	Parlamerter	8.81	9.71	2.06
11	Hollanda	Parlamerter	8.80	9.41	1.45
12	Almanya	Parlamerter	8.63	9.71	1.34
13	Avusturya	Parlamerter	8.41	9.41	1.36
14	Malta	Parlamerter	8.39	9.71	2.45
15	İspanya	Parlamerter	8.30	9.41	1.24
16	Uruguay	Başkanlık	8.17	10.00	2.79
17	ABD	Başkanlık	7.98	8.24	1.46
18	Kosta Rika	Başkanlık	7.88	9.71	2.49
19	Şili	Başkanlık	7.78	9.41	2.72
20	Kıbrıs	Başkanlık	7.65	9.12	0.73
21	Panama	Başkanlık	7.13	8.53	4.18
22	Endonezya	Başkanlık	6.97	7.06	2.76
23	Arjantin	Başkanlık	6.96	7.65	1.60
24	Filipinler	Başkanlık	6.94	8.24	2.84
25	Brezilya	Başkanlık	6.90	8.82	1.37
26	Surinam	Başkanlık	6.77	8.24	2.47
27	Gana	Başkanlık	6.75	7.35	3.30
28	Kolombiya	Başkanlık	6.67	8.24	2.18
29	Dominik Cumhuriyeti	Başkanlık	6.67	7.65	3.93
30	Peru	Başkanlık	6.65	8.24	3.23
31	Fransa	Yarı Başkanlık	7.92	8.82	0.98
32	Portekiz	Yarı Başkanlık	7.86	9.41	0.98
33	Hırvatistan	Yarı Başkanlık	6.75	7.94	2.47
34	Guyana	Yarı Başkanlık	6.25	7.06	2.77
35	Senegal	Yarı Başkanlık	6.21	7.06	1.26
36	Gürcistan	Yarı Başkanlık	5.93	5.59	7.13

37	Ukrayna	Yarı Başkanlık	5.70	7.06	1.96
38	Mali	Yarı Başkanlık	5.70	6.47	1.91
39	Madagaskar	Yarı Başkanlık	5.07	4.71	-0.09
40	Kırgız Cumhuriyeti	Yarı Başkanlık	4.93	5.00	3.26
41	Burkina Faso	Yarı Başkanlık	4.70	4.71	2.93
42	Nijer	Yarı Başkanlık	3.96	4.71	0.61
43	Cezayir	Yarı Başkanlık	3.56	4.12	2.00
44	Rusya Federasyonu	Yarı Başkanlık	3.24	3.53	3.17
45	Cibuti	Yarı Başkanlık	2.83	2.65	1.64

Kaynak: <http://www.economist.com> (25/01/2017) ^(2,3) ; www.worldbank.org.tr (25/01/2017) (Yazarların hesaplaması)⁽⁴⁾;

⁽¹⁾Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği, Sartori, G. ; Çağdaş Demokrasiler, Lijphart, A. ; Robert Elgie, "The Politics of Semi-Presidentialism"; https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/yari_baskanlik.pdf ; Semi-Presidential Systems: Dual Executive And Mixed Authority Patterns; Shugart, M.S. (2005)

Ülkelerin kişi başı milli gelirindeki reel artış 1996 ve 2015 yılları arasındaki son yirmi yıllık verinin geometrik ortalaması alınarak belirlenmiştir. Veri seti olarak uzun bir dönemin seçilmesindeki amaç bu süre zarfında hemen her dünya ülkesinin Güney Asya krizi, 2009 küresel finans krizi gibi çeşitli küresel krizleri, varsa kendine has küçülme dönemlerini hem de hızlı büyümelerin gerçekleştiği dönemleri yaşamış olmalarıdır. Böylelikle ülkelerin yönetim şekillerine göre ekonomik performansları arasında farklılık olup olmadığı daha sağlıklı şekilde belirlenmeye çalışılmıştır.

2.2 Metodoloji

Çalışmada her bir yönetim sistemine ait 15'er ülkenin öncelikle demokratik gelişmişlik seviyesi, sivil özgürlükler seviyesi ve kişi başı reel milli gelir büyümesi ortalama olarak gösterilmiştir. Daha sonra gruplar arası ortalama puanların farklı olup olmadığını test etmek için non-parametrik test olan Kruskal Wallis ve Mean Whitney U testi yapılmıştır. Tek yönlü varyans analizi (anova) yapılmamasının nedeni parametrik test koşullarının sağlanmamasıdır. Çalışmanın evreni demokratik yönetim şekline sahip tüm

ülkelerdir. Örnekleme ise başkanlık, yarı başkanlık ve parlamenter sistemlerin her biri ile yönetilen 15'er ülkedir. Söz konusu 15'er ülke her bir yönetim şekli için demokratik gelişmişlik seviyesine göre en yüksek puanı olan ülkelerdir.

2.3 Bulgular

Tablo 1'de verilen 45 ülkeye ait veriler özetlenerek Tablo 2 oluşturulmuştur.

Tablo 2. Tanımsal İstatistik Bilgiler

Yönetim Şekli	Ortalama Demokratik Gelişmişlik Seviyesi	Ortalama Sivil Özgürlükler Puanı	Ortalama Kişi Başı Reel Milli Gelir Büyümesi
Parlamenter Sistem	9,00	9,69	%1,74
Başkanlık Sistemi	7,19	8,43	% 2,54
Yarı Başkanlık Sistemi	5,37	5,92	% 2,20

Tablo 2'den görüldüğü üzere kişi başı milli gelirdeki yıllık artış Başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerde % 2,54, yarı başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerde % 2,20 ve parlamenter sistem ile yönetilen ülkelerde % 1,74'tür. Demokratik gelişmişlik seviyesi ve sivil özgürlükler ise parlamenter sistem ile yönetilen ülkelerde diğerlerine göre daha yüksektir. Ancak gruplar arası farklılıkların istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığını ölçmek için ön koşul gerektirmeyen non-parametrik bir test olan Kruskal Wallis testi yapılmıştır. Test sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Yönetim Şekli	N	Mean Rank	
Demokratik Gelişmişlik Seviyesi	Parlamenter	15	38
	Başkanlık	15	21
	Yarı Başkanlık	15	10
	Total	45	

Sivil Özgürlükler	Parlamentar	15	36
	Başkanlık	15	23
	Yarı Başkanlık	15	10
	Total	45	
Kişi Başı Milli Gelir Büyüme	Parlamentar	15	17
	Başkanlık	15	29
	Yarı Başkanlık	15	23
	Total	45	

	Demokratik Gelişmişlik Seviyesi	Sivil Özgürlükler	Kişi Başı Milli Gelir Büyüme
Chi-Square	34,811	30,342	5,775
df	2	2	2
Asymp. Sig.	,000	,000	,05
Grouping Variable: Yönetim Şekli			

Tablo 3'ten görülmektedir ki: demokratik gelişmişlik seviyesi, sivil özgürlükler seviyesi ve kişi başı milli gelir büyüme oranı bakımından gruplar arasında farklılıklar vardır ve bu farklar istatistiksel açıdan %95 güven düzeyinde anlamlıdır. Bu durumda her bir bağımlı değişken için hangi gruplar arasında farklılıklar olduğunun belirlenmesi için ikili gruplar arasında Mann Whitney testi yapılmıştır. Her bir bağımlı değişken için Mann Whitney testi sonuçları ve grupların ortalama değerleri arasındaki farklar (mean difference) birleştirilerek Tablo 4 oluşturulmuştur.

Tablo 4: Mean Whitney U Testi Sonuçları ve Ortalamalar Arası Farklar

Dependent Variable	Mean Difference (I-J)	Sig.		
Demokratik Gelişmişlik Seviyesi	Parlamentar	Başkanlık	1.81*	,000
		Yarı Başkanlık	3.62*	,000
	Başkanlık	Parlamentar	-1.81*	,000
		Yarı	1.81*	,000

		Başkanlık		
	Yarı Başkanlık	Parlamentar	-3.62*	,000
		Başkanlık	-1.81*	,000
Sivil Özgürlükler	Parlamentar	Başkanlık	1.25*	,000
		Yarı Başkanlık	3.76*	,000
	Başkanlık	Parlamentar	-1.25*	,000
		Yarı Başkanlık	2.51*	,000
	Yarı Başkanlık	Parlamentar	-3.76*	,000
		Başkanlık	-2.51*	,000
Kişi Başı Milli Gelir Büyüme	Parlamentar	Başkanlık	-,79*	,012
		Yarı Başkanlık	-,45	,367
	Başkanlık	Parlamentar	,79*	,012
		Yarı Başkanlık	,33	,233
	Yarı Başkanlık	Parlamentar	,45	,367
		Başkanlık	-,33	,233

Tablo 4'ten görülmektedir ki demokratik gelişmişlik ve sivil özgürlükler seviyesi, parlamenter sistemle yönetilen ülkelerde diğer sistemlerle yönetilen ülkelere göre daha yüksek; başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerde ise yarı başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelere göre daha yüksektir. Aradaki farklar istatistiksel açıdan anlamlıdır. Kişibaşı milli gelirdeki büyüme ise başkanlık ile yönetilen ülkelerde parlamenter sistemle yönetilen ülkelere göre daha yüksek çıkmış ve bu fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($p=0,012$). Bunlar dışında istatistiksel açıdan anlamlı farklar bulunmamıştır.

SONUÇ

En yaygın kullanılan tasniflemeye göre demokratik yönetim şekilleri olan Başkanlık, Yarı Başkanlık ve Parlamentar sistemlerin avantaj ve dezavantajları çalışmada detaylı olarak anlatılmıştır. Parlamentar sistemin

en çok eleştirilen yönü zayıf, etkinliği düşük ve istikrarsız hükümetlere yol açmasıdır. Bu durum hükümetlerin uzun vadeli planlar yapamaması ve ülkenin refah maksimizasyonunu sağlayamamasına yol açmaktadır. Parlamenter sistemle yönetilen ülkeler bir kısmı yaşanan hükümet istikrarsızlıklarının çözümü için sistemin kendi içerisinde düzenleme ve aksak yönlerini giderme anlamına gelen parlamenterizmin rasyonelleştirilmesi uygulamalarına yönelmiş, bir kısmı ise başkanlık veya yarı başkanlık modeline geçmiş veya tartışmıştır (Becerren ve Kalağan, 2007: 164; Kahraman, 2012: 431). Parlamenter sistemlerini revize eden (rasyonelleştiren) ülkeler için İngiltere, Almanya, İtalya, 1992'deki anayasa değişikliği ile İsrail örnek verilebilir (Onar, 2005: 81). Yarı başkanlık sistemine geçişi tercih eden ülkelerin öncüsü ise Fransa olmuştur (Onar, 2005: 82). Türkiye'de de geçmişte yaşanan hükümet istikrarsızlıkları nedeniyle Başkanlık sistemine geçiş için bir anayasa değişikliği teklif edilmiş ve 16 Nisan 2017 tarihinde halk oylamasıyla kabul edilmiştir. Başkanlık sistemi ise yönetimin kişiselleşmesi, otoriter bir rejim oluşması ve demokratik gelişmişlik seviyesinin düşmesi tehlikeleri yönünden sıkça eleştirilmektedir.

Bu çalışmada başkanlık sistemi veya yarı başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelere göre ekonomik gelişimin parlamenter sistemle yönetilen ülkelere göre daha yüksek olup olmadığı, ayrıca başkanlık ve yarı başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelere göre demokratik gelişmişlik seviyesinin parlamenter sistemle yönetilen ülkelere göre daha düşük olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma sonucunda başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelere kişi başı reel milli gelir artışı (yıllık % 2,56), yarı başkanlık (% 2,20) ve parlamenter sistemle (% 1,74) yönetilen ülkelere göre daha yüksek çıkmış ve başkanlık ve parlamenter sistem arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($p=0,012$). Bu farklar yürütmedeki istikrarın ekonomik performansa olumlu etkisini ampirik olarak doğrulamaktadır. Demokratik gelişmişlik seviyesi olarak ise parlamenter sistemle yönetilen ülkelerin (9,00), başkanlık (7,19) ve yarı başkanlık (5,37) ile yönetilen ülkelere göre

daha yüksek bir seviyeye sahip olduğu tespit edilmiştir. Gruplar arasındaki farklar istatistiksel açıdan anlamlıdır ($p=0,01$). Aynı durum sivil özgürlükler seviyesi içinde geçerli olup, parlamenter sistemle yönetilen ülkelerde sivil özgürlükler (9,69), başkanlık (8,43) ve yarı başkanlık (5,92) ile yönetilen ülkelere göre daha yüksektir ($p=0,001$).

Bu sonuçlara göre, daha hızlı bir ekonomik büyüme için, parlamenter sistemle yönetilen ülkelerin, gerek parlamenter sistem içinde kalarak sistemin istikrarlı ve etkin hükümetler çıkarması (rasyonelleştirilmiş parlamenterizm) eğilimi gerekse başkanlık sistemine geçiş eğilimleri makul bir düşünce olarak karşılanabilir. Ancak başkanlık sistemine geçişte demokratik standartların gerilememesi için anayasal düzenlemelere oldukça dikkat edilmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Dergiler

Alesina, A., Özler, S., Roubini, N., and Swagel, P., (1996), "Political Instability And Economic Growth", *Journal of Economic Growth*, 1 (2), s. 189-211.

Becerem, E. ve Kalağan, G., (2007), "Başkanlık Ve Yarı-Başkanlık Sistemi; Türkiye'de Uygulanabilirliği Tartışmaları", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11): s. 163-181.

Beriş, H.E., (2015), "Demokratik Ülkelerde Hükümet Sistemleri", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 50 (1) : s. 92-109.

Demir, F., (2013), "Yarı Başkanlık Sistemi ve Türkiye", *Journal of Yaşar University*, 8 (Özel): s. 831-876.

Efe, H. ve Kotan, M.L., (2015), "Türkiye'de Hükümet Sistemi Tartışmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(9): s. 65-94.

Elgie, R., (1999), "The politics of semi-presidentialism", in Robert Elgie (ed.) *Semi-Presidentialism in Europe*, Oxford: Oxford University Press.

Evcimen, G., (1992), "Başkanlık Hükümeti Sistemi: Ratio Politica"sı ve Türkiye", *SBF Dergisi*, 47(1): s. 317-334.

Gözler, K.(a), (2000), "Türkiye'de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir?", *Türkiye Günlüğü*, 62: s. 25-47.

Gül, C. ve Karagöz, K., (2007), "Çağdaş Siyasal Rejimlerde Etkin Yürütme Olgusu", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XI(1-2): s. 711-752.

Kahraman, M., (2012), "Hükümet Sistemi Tartışmaları Bağlamında Başkanlık ya da Yarı-başkanlık Sistemlerinin Türkiye'de Uygulanabilirliği", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18): s. 431-457.

Kalaycıoğlu, E., (2005), "Başkanlık Rejimi: Türkiye'nin Diktatörlük Tehdidıyla Sınava", *Türkiye Barolar Birliği Yayını*, (77): s. 13-30.

Onar, E., (2005), "Türkiye'nin Başkanlık veya Yarı Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir?", *Türkiye Barolar Birliği, Başkanlık Sistemi*: s. 671-104.

Özkul, F., (2012), “Başkanlık Sistemi Üzerine Amerika Birleşik Devletleri ve Azerbaycan Modeli Karşılaştırılması”, TBB Dergisi 103: s. 85-110.

Szilagyı, I. M., (2009), “Presidential versus Parliamentary Systems”, AARMS, 8(2): s. 307-314.

Shugart, M.S., (2005), “Semi-Presidential Systems: Dual Executive and Mixed Authority Patterns”, French Politics (3): s. 323-351.

Tataroğlu, M., (2006), “Parlamentar ve Başkanlık Sistemlerinde Siyasi İktidar ve Bürokrasi İlişkileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, Yönetim ve Ekonomi, 13(1): s. 98-119.

Tunç, H. ve Yavuz, B., (2009), “Avantaj ve Dezavantajlarıyla Başkanlık Sistemi”, TBB Dergisi, s. 81: 1-39.

Turan, İ., (2005), “Başkanlık Sistemi Sevdası: Zayıf Temelli Bir Özlem”, Türkiye Barolar Birliği, Başkanlık Sistemi: s. 113-124.

YAZICI, S., (2005), “Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme”, Türkiye Barolar Birliği, Başkanlık Sistemi: s. 125-142.

Yücel, B., (2003), “Yarı Başkanlık Sisteminin Hükümet Modeli Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma: Fransa Modeli ve Komünizm Sonrası Polonya”, 52(4): s. 335-364.

Yüksel, C., (2013), “Türkiye'nin Gelecek Siyasi Sistem Tercihi Rasyonelleştirilmiş Parlamentarizm, Yarı-Başkanlık ve Başkanlık Sistemleri”, Yasama Dergisi 25: s. 38-70.

Kitaplar

Arslan, R., (2013), Demokratik Yönetim Sistemleri, Bursa: Dora Yayıncılık.

Berberoğlu, C.N. ve Erdoğan, L., (2013), İktisada Giriş II, T.C Anadolu Üniversitesi Yayını, 2. Baskı

Gözler, K. (b), (2010), Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Bursa.

Lijphart, A., (1986), Çağdaş Demokrasiler Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydışmacı Yönetim Örüntüleri, (Çev. E. Özbudun ve E. Onulduran). Ankara: Yetkin Yayınları.

Sartori, G., (1997), Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine Bir İnceleme, (Çev. E. Özbudun) Ankara: Yetkin

Yayınları.

Teziç, E., (2005), Anayasa Hukuku, Kırklareli, Beta Basım Yayın Dağıtım.

Ünver, Ö. vd., (2016), Temel İstatistik Yöntemler, Seçkin Yayınları, 8. Baskı, Ankara.

Kurum Yayını

Karahan, H. ve Karagöl, E. T., (2014), “Ekonomik Performansın Temel Taşı: Siyasi İstikrar”, Seta Perspektif (41), s. 1-5.

TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, (2014), “Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Yarı Başkanlık Sistemi (Fransa, Polonya ve Rusya Örnekleri)”, Ankara: TBMM Basımevi

İnternet Kaynakları

<http://www.economist.com>

<http://www.worldbank.org.tr>

Bir Yeniden Yapılandırma Kurumu Olarak Konkordato Başvurusu, Geçici Mühlet Ve Gerekçeleri

Suphi ASLANOĞLU¹, Ayşe Duygu ÖZALP², Ali Rıza
ÖZALP³

Özet

7101 sayılı İcra ve İflas Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 28.02.2018 tarihinde kabul edilerek ve 15.03.2018 tarih ve 30361 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 7101 sayılı İcra ve İflas Kanunu borçlu ve alacaklı arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve yapılacak işlemlerin hangi esaslara göre yapılacağına düzenlenmesi amacıyla ortaya çıkarılmıştır. Kanun kapsamında borç-alacak işlemlerinin hangi prosedüre göre yapılacağına, bu işlemler yapılırken hangi işin hangi süre içerisinde yapılacağına, bu işlemleri yaparken kanuna aykırı görülen işlemler bakımından itiraz mekanizmasının nasıl işleyeceğinin, iflas sürecinin nasıl işlediğinin, haciz işlemleri, satış işlemlerinin belirlenmesi gibi daha birçok konuyu kapsamaktadır. Söz konusu düzenlemelerin yapılmasında dikkate alınan önemli bir icra iflas kurumu ise konkordatodur. Borçlunun mali yapısının bozulması ile birlikte alacaklıların alacaklarını belli bir plana göre almaları konusunda kendi aralarında vardıkları ve mahkemece onaylanan anlaşma olarak ifade edilen konkordato, mali yapısı bozulan şirketlerin yeniden yapılandırma kapsamında borçlarını yapılandırarak ödeme imkanına kavuştukları bir müessese olarak karşımıza

¹ Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İİBF, İşletme Bölümü, Kırıkkale, Türkiye,
s_aslanoglu@hotmail.com

² Hukukçu, Ankara, Türkiye,
av.ayseduyguozalp@hotmail.com

³ Ekonomist, Ankara, Türkiye,
alirizaozalp@hotmail.com

çıkılmaktadır. Bu çalışmada, yapılan düzenleme çerçevesinde konkordato başvurusu ile birlikte geçici mühlet ile ilgili açıklamalara yer verilerek bu konudaki belirsizliğin giderilmesi amaçlanmıştır. Düzenlemenin yeni olması nedeniyle, yapılan bu çalışma kapsamında mali yapısı bozulmuş şirketlerin konkordato başvurusunda yapılması gereken işlemler açıklığa kavuşturulmuş ve bu konudaki belirsizlik giderilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Konkordato, Geçici Mühlet, Gerekçeler*

JEL Sınıflandırma: *M40, M41, M42*

Abstract

The Law on Execution and Bankruptcy Law No. 7101 and Amendment on Certain Laws were adopted on 28.02.2018 and entered into force upon publication on the Official Gazette dated 15.03.2018 and numbered 30361. The Execution and Bankruptcy Law No. 7101 was enacted in order to determine the relationship between the debtor and the creditor and to regulate the basis of the transactions to be performed. The scope of the law includes many other matters such as how the debt-receivable transactions are to be carried out according to the procedure, which business is to be carried out during the period in which these transactions are carried out, how the appeal mechanism is to be carried out in respect of the transactions that are contrary to the blood. This is an important executive bankruptcy institution that is taken into account in the implementation of the regulations. Concordat, which is defined as agreement between the parties regarding the receipt of receivables of the receivables according to a certain plan with the deterioration of the financial structure of the borrower, is expressed as an institution in which the companies whose financial structure has been disrupted are able to settle their debts within the scope of restructuring. In this study, it was aimed to remove the ambiguity in this context by giving a declaration about the temporary stay together with the concordat application in the frame of the arrangement made. Due to the fact that the regulation is new, in the scope of this study, the transactions that have to be done by the concordat of the companies whose financial structure has deteriorated have been clarified and the uncertainty in this issue has been eliminated.

Key words: The Concordat Reference, Reasons For

JEL Classification: M40, M41, M42

Giriş

Toplam 67 maddeden oluşan ve 28.02.2018 tarihinde kabul edilerek 15.03.2018 tarih ve 30361 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren yasa değişikliğinin genel gerekçesinde, ülkemizde 2003 yılından bu yana uygulanan iflasın ertelenmesi kurumu, ihdas amacının gerçekleştirilmesi konusunda isteneni veremediği, bu sebeple 15 Temmuz 2016 amacının tarihinde kabul edilen 6728 sayılı Kanunla iflasın ertelenmesi kurumunun revize edildiği belirtilmiştir. İflasın ertelenmesi kurumunda alacaklıların herhangi bir şekilde söz sahibi olmaması, sürecin borçlu ve mahkeme arasında yürütülmesi ve yaşanan yargılama sorunları birlikte değerlendirildiğinde bu kurumun tamamıyla yürürlükten kaldırılması ve bunun yerine alacaklılar ile borçlunun bir müzakere sonrasında anlaşmaları ve bu anlaşmanın mahkemece tasdiki esasına dayanan konkordato kurumunun daha etkin ve aktif bir şekilde kullanılması ticari ve sosyal hayat bakımından bir ihtiyaç olarak görülmesi üzerine kanun düzenlemesine gidilmiştir.

Bu çalışmada; yeni konkordato yasası öncelikle geçici mühlet açısından incelenmiş olup, geçici mühlet talebi için mahkemeye ibraz edilecek belgeler, geçici mühlet süresi, geçici mühletin alacaklılar ve borçlu açısından etkileri madde gerekçeleri ile incelenmiştir.

1. Geçici Mühlet Talebi Ve Şartları

2004 Sayılı İcra İflas Kanunu'nun değişen 285. Maddesine göre; borçlarını, vadesi geldiği hâlde ödeyemeyen veya vadesinde ödeyememe tehlikesi altında bulunan herhangi bir borçlu, vade verilmek veya tenzilat yapılmak suretiyle borçlarını ödeyebilmek veya muhtemel bir iflâstan kurtulmak için konkordato talep edebilir. İflâs talebinde bulunabilecek her alacaklı, gerekçeli bir dilekçeyle, borçlu hakkında konkordato işlemlerinin başlatılmasını isteyebilir.

Maddenin oluşturulma gerekçesinde; “**geçici konkordato mühleti**” adı altında yeni bir kurum ihdas edildiği belirtilmiş olup, bu mühletin

uzatmayla birlikte beş ayı geçmemek üzere “geçici olarak” tanınabileceği hükme bağlanmaktadır.

Yine 285. Maddenin gerekçe devamında; Amerika Birleşik Devletlerindeki “otomatik durdurma” kurumundan esinlenilerek yapılan İsviçre İcra ve İflas Kanunu değişikliklerini (Kanuna eklenen m. 293a – m. 293d maddelerini) örnek alan bu düzenlemenin ödeme güçlüğü içindeki borçluya süratle geçici hukuki koruma sağlamaya yönelik olarak yapıldığı belirtilmiştir.

“Geçici konkordato mühleti” sürecinin tanımlandığı 285. maddenin gerekçesinin devamında; Geçici konkordato mühleti ile birlikte mahkemenin borçlunun malvarlığının muhafazası için gerekli gördüğü bütün tedbirlere karar vereceği ve konkordatonun başarıya ulaşmasının mümkün olup olmadığının yakından incelenmesi amacıyla bir geçici konkordato komiseri atayacağı hükme bağlanmaktadır. Konkordatonun başarıya ulaşması ile kastedilen husus, konkordato talebinde bulunanın mali durumunun düzelmesinin mümkün olup olmadığı veya konkordato teklifinin tasdiki şartlarının yerine gelip gelemeyeceğidir. Konkordato prosedürünün maliyeti artırmamak amacıyla genel kural, sadece bir geçici komiserin görevlendirilmesi olarak belirlenmiş ise de, özellikle alacaklı sayısı ve alacak miktarı gerektiriyorsa, üç kişinin geçici konkordato komiseri olarak görevlendirilebilmesine imkan tanınmış ve konkordato teklifinin ve sürecin değerlendirilmesinde geçici komiserin etkin görev alacağına vurgu yapılmıştır.

Geçici mehil talebi için yetkili ve görevli mahkeme; iflâsa tabi olan borçlu için 154 üncü maddenin birinci veya ikinci fıkralarında yazılı yerdeki, iflâsa tabi olmayan borçlu için yerleşim yerindeki asliye ticaret mahkemesi olarak belirlenmiş olup, bu doğrultuda ; İİK'nın 154.maddesi çerçevesinde iflâsa tabi borçlu için dava açılacak yer borçlunun muamele merkezidir. Merkezleri yurt dışında bulunan ticari işletmeler hakkında yetkili merci, Türkiye'deki şubenin, birden fazla şubenin bulunması halinde merkez şubenin bulunduğu yerdeki icra dairesidir.

Yine değişen 286. madde doğrultusunda, konkordato talebine ek olarak mahkemeye ibraz edilmesi gerekli belgeler hususu getirilmiş olup bu belgeler aşağıdaki şekilde belirlenmiştir;

a) Borçlunun borçlarını hangi oranda veya vadede ödeyeceğini, bu kapsamda alacaklıların alacaklarından hangi oranda vazgeçmiş olacaklarını, ödemelerin yapılması için borçlunun mevcut mallarını satıp satmayacağını, borçlunun faaliyetine devam edebilmesi ve alacaklılara ödemelerini yapabilmesi için gerekli malî kaynağın sermaye artırımı veya kredi temini yoluyla yahut başka bir yöntem kullanılarak sağlanacağını gösteren konkordato ön projesi.

b) Borçlunun malvarlığının durumunu gösterir belgeler; borçlu defter tutmaya mecbur kişilerden ise Türk Ticaret Kanununa göre hazırlanan son bilanço, gelir tablosu, nakit akım tablosu, hem işletmenin devamlılığı esasına göre hem de aktiflerin muhtemel satış fiyatları üzerinden hazırlanan ara bilançolar, ticari defterlerin açılış ve kapanış tasdikleri ile elektronik ortamda oluşturulan defterlere ilişkin e-defter berat bilgileri, borçlunun malî durumunu açıklayıcı diğer bilgi ve belgeler, maddi ve maddi olmayan duran varlıklara ait olup defter değerlerini içeren listeler, tüm alacak ve borçları vadeleri ile birlikte gösteren liste ve belgeler.

c) Alacaklıları, alacak miktarlarını ve alacaklıların imtiyaz durumunu gösteren liste.

d) Konkordato ön projesinde yer alan teklife göre alacaklıların eline geçmesi öngörülen miktar ile borçlunun iflâsı hâlinde alacaklıların eline geçebilecek muhtemel miktarı karşılaştırmalı olarak gösteren tablo.

e) Sermaye Piyasası Kurulu veya Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunca yetkilendirilen bağımsız denetim kuruluşu tarafından hazırlanan ve konkordato ön projesinde yer alan teklifin gerçekleşmesinin kuvvetle muhtemel olduğunu gösteren finansal analiz raporları ile dayanakları. şu kadar ki bu şart 3/6/2011 tarihli ve 635 sayılı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 28 inci maddesi kapsamında küçük işletmeler bakımından uygulanmaz.

Maddenin devamında ibrazı zaruri olan mali tabloların dava tarihinden en fazla 45 günlük dönemi kapsayacak ticari kayıtlar olması gerektiği ve madde gereği sunulması gereken belgelerin yanında “*Borçlu, konkordato sürecinde mahkeme veya komiser tarafından istenebilecek diğer belge ve kayıtları da ibraz etmek zorundadır*” denilerek mahkemenin de ek belge isteyebileceği hususu da kanunda yer almıştır.

Maddenin tasarlanmasında gerekçe olarak; Maddenin birinci fıkrasının (a) bendi konkordato projesinin (teklifinin) asgari olarak içermesi gereken hususlara ilişkin olduğu ifade edilmiş ve devamında bunun bir ön proje olduğu, geçici mühlet ve kesin mühlet zarfında değiştirilerek netleştirilebilecek ve böylece alacaklılar toplantısına başlangıçtaki ön projeden farklı bir konkordato projesi sunulabileceği hususları yer almış olup, talep aşamasında sunulacak ön projenin süreç içinde revize edilebileceği konusuna dikkat çekilmiştir.

Yine madde gerekçesinde; nakit akım tablosunun da sunulması zorunlu belgeler arasında olması gerektiği bununla beraber alacaklıları, alacak miktarlarını ve alacaklıların imtiyaz durumunu gösteren liste istenerek alacağı rehinle teminat altında olan alacaklıların da ibraz edilmesi zaruri bu tabloda yer alması istenmiştir.

Yenilik olarak dikkate çarpan bir diğer konu; Maddede ayrıca Sermaye Piyasası Kurulu veya Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunca yetkilendirilen bağımsız denetim kuruluşu tarafından hazırlanan ve konkordato ön projesinde yer alan teklifin gerçekleşmesinin kuvvetle muhtemel olduğunu gösteren finansal analiz raporlarının da konkordato talebiyle birlikte mahkemeye ibrazı istenmiştir⁴. Maddenin gerekçesine bu hususa yönelik amacın “*başarı ihtimali bulunmayan konkordato taleplerinin engellenmesi*” olduğu yer almaktadır.

⁴ Şu kadar ki, bu şart 03.06.2011 tarihli ve 635 sayılı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 28 inci maddesi kapsamında küçük işletmeler bakımında uygulanmaz.

Maddenin son cümlesi ile; küçük işletmeler söz konusu bu maddenin yani finansal analiz raporu ibraz zaruretinin dışında tutulmuştur. Hal böyle olunca, “küçük işletme” sınıfının tanımlanması gereği doğmuştur.

“Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin sınıflandırılması” başlıklı 5 inci maddesinde yapılan değişiklik ile KOBİ’ler aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır;

Orta büyüklükteki işletme: İkiyüzelli kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri kırk milyon Türk Lirasını aşmayan işletmeler.

Küçük işletme: Elli kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri sekiz milyon Türk Lirasını aşmayan işletmeler.

Dolayısıyla kanun maddesinin (e) bendinin son cümlesine göre; konkordato başvurusu yapan ve çalışan sayısı 50 kişiden az olan ve yıl içinde her hangi bir dönemde, net satış hasılatı ile bilanço toplam büyüklüğü 8 Milyon TL’yi aşmayan şirketler için “bağımsız denetim şirketi raporu” talep dilekçesine ek olarak mahkemeye ibrazı zorunlu tutulmamıştır.

Fakat, konkordato başvurusunun işletmeye bir maliyetinin olduğu düşünüldüğünde ve uygulamada da küçük işletmelerden daha çok büyük işletmelerin başvuru yapacağı değerlendirildiğinde, bağımsız denetim şirketi raporunun alınması kaçınılmaz olmuştur.

2. Geçici Mühlet Süresi

Kanunda geçici mühlet üç ay olarak belirlenmiştir. Mahkeme bu üç aylık süre dolmadan borçlunun veya geçici komiserin yapacağı talep üzerine geçici mühleti en fazla iki ay daha uzatabilir, uzatmayı borçlu talep etmişse geçici komiserin de görüşü alınır. Geçici mühletin toplam süresi beş ayı geçemez.

Geçici mühlet süreci içinde iyileşmenin sağlanması halinde, kesin mühlet süreci içinde de olduğu gibi, yasanın 291. Maddesine göre;

“Konkordato talebi ile amaçlanan iyileşmenin, kesin mühletin sona ermesinden önce gerçekleştiğinin komiserin yazılı raporuyla mahkemeye bildirilmesi üzerine mahkemece resen, kesin mühletin kaldırılarak konkordato talebinin reddine karar verilir. Bu karar, 288 inci madde uyarınca ilân edilir ve ilgili yerlere bildirilir” ifadelerine yer verilmiştir. Ancak “iyileşme” kavramı somut olarak tanımlanmamış olup, iflasın ertelenmesi davalarında esas olan borca batıklık şartının da yeni yasada aranmaması sebebi ile dava sürecinin başında istenen evraklar arasında yer alan rayiç değer bilançosunda tespit edilen borca batık olma halinin geçici mühlet içinde sona ermesinin bir iyileşme olarak kabul edilip edilmeyeceği netlik kazanmamıştır.

İlgili madde düzenlemesinin gerekçesinde; *“Gerçekten de bazı hallerde geçici veya kesin konkordato mühleti, borçlunun iyileşmesi için tek başına yeterli olabilir. Bu durumda konkordato mühleti kaldırılır, konkordato prosedürüne devam edilmez, ama borçlunun iflasına karar verilmesi için de bir sebep ortaya çıkmaz. İyileşme kavramı, borçlunun alacaklılara tam ve zamanında ödeme yapabilecek şekilde ödeme gücünü kazanması şeklinde anlaşılabilir ise de bu madde çerçevesinde özellikle açıklanmamakta, konu kazai içtihatlarla bırakılmaktadır”* denilmekte olmakla birlikte geçici ve kesin mühlet kararlarının temyize kapalı olması nedeniyle bu durumun “kazai içtihatların” çok geç oluşmasına ve uygulamada sorunlar yaşanmasına sebep olacağı kuşkusuzdur.

Yine 287.maddenin 5. Paragrafına göre; *“291 inci ve 292 nci maddeler geçici mühlet hakkında kıyasen uygulanır”* düzenlemesinden yola çıkıldığında, 292. Madde çerçevesinde; *İflâsa tabi borçlu bakımından, kesin mühletin verilmesinden sonra aşağıdaki durumların gerçekleşmesi hâlinde komiserin yazılı raporu üzerine mahkeme kesin mühleti kaldırarak konkordato talebinin reddine ve borçlunun iflâsına resen karar vereceği hüküm altına alınmıştır;*

- a) Borçlunun malvarlığının korunması için iflâsın açılması gerekiyorsa.
- b) Konkordatonun başarıya ulaşamayacağı anlaşılıyorsa.
- c) Borçlu, 297 nci maddeye aykırı davranır veya komiserin talimatlarına uymazsa.

d) Borca batık olduğu anlaşılan bir sermaye şirketi veya kooperatif, konkordato talebinden feragat ederse.

İflâsa tabi olmayan borçlu bakımından ise birinci fıkranın (b) ve (c) bentlerindeki hâllerin kesin mühletin verilmesinden sonra gerçekleşmesi durumunda, komiserin yazılı raporu üzerine mahkeme kesin mühleti kaldırarak konkordato talebinin reddine resen karar verir.

Mahkeme, bu madde uyarınca karar vermeden önce borçlu ve varsa konkordato talep eden alacaklı ve alacaklılar kurulunu duruşmaya davet eder; diğer alacaklıları ise gerekli görürse davet eder.

Şeklinde düzenlenmiş olup, maddenin gerekçesinde; “Maddenin kaleme alınmasında İsviçre İcra ve İflas Kanununun 296/b maddesinden yararlanılmıştır. Ancak, burada İsviçre sistemi (m. 294, fıkra 3 ve m. 296/a) aşırı sert bulunarak bu sistemden farklı olarak iflas kararının verilebilmesi iflasa tabi şahıslar ile sınırlandırılmakta ayrıca maddede sayılan iflas sebeplerinden birinin gerçekleşmesi aranmaktadır. İflâsa tabi olmayan borçlu bakımından ise mahkeme sadece kesin mühleti kaldırarak konkordato talebinin reddine re’sen karar verebilecektir” denilmiş olup; “Maddenin birinci fıkrasının (b) bendindeki “başarıya ulaşma” ibaresi ile kastedilen haller iyileşmenin veya konkordatonun tasdikinin hiç mümkün olmadığı hallerdir. Aynı fıkranın (d) bendi uyarınca mahkeme, borca batık olduğu halde konkordato talebinden feragat eden sermaye şirketi veya kooperatifin borca batıklık nedeniyle iflasına karar verecektir” Şeklinde madde düzenlemesinin gerekçesi oluşturulmuştur.

3. Geçici Mühlet Tedbirleri

a) Geçici Mühletin Borçlu Açısından Sonuçları

Yasanın 287. Maddesi; “Konkordato talebi üzerine mahkeme, 286 ncı maddede belirtilen belgelerin eksiksiz olarak mevcut olduğunu tespit ettiğinde derhâl geçici mühlet kararı verir ve 297 nci maddenin ikinci fıkrasındaki hâller de dahil olmak üzere, borçlunun malvarlığının muhafazası için gerekli gördüğü bütün tedbirleri alır” şeklinde düzenlenmiş olup, maddenin gerekçesinde;

“Amerika Birleşik Devletlerindeki “otomatik durdurma” kurumundan esinlenilerek yapılan İsviçre İcra ve İflas Kanunu değişikliklerini (Kanuna eklenen m. 293a – m. 293d maddelerini) örnek alan bu düzenleme; ödeme güçlüğü içindeki borçluya süratle geçici hukuki koruma sağlamaya yöneliktir” ifadesi yer almakta olup gerekçenin devamında; “Geçici konkordato mühleti ile birlikte mahkemenin borçlunun malvarlığının muhafazası için gerekli gördüğü bütün tedbirlere karar vereceği ve konkordatonun başarıya ulaşmasının mümkün olup olmadığının yakından incelenmesi amacıyla bir geçici konkordato komiseri atayacağı hükme bağlanmaktadır” denilmiştir.

Kesin mühletin borçlu bakımından sonuçlarını düzenleyen ve geçici mühlet içinde uygulanacak olan 297.maddeye göre;

- *Borçlu, komiserin nezareti altında işlerine devam edebilir. Şu kadar ki, mühlet kararı verirken veya mühlet içinde mahkeme, bazı işlemlerin geçerli olarak ancak komiserin izni ile yapılmasına veya borçlunun yerine komiserin işletmenin faaliyetini devam ettirmesine karar verebilir.*

- *Borçlu, mahkemenin izni dışında mühlet kararından itibaren rehin tesis edemez, kefil olamaz, taşınmaz ve işletmenin devamlı tesisatını kısmen dahi olsa devredemez, takyit edemez ve ivazsız tasarruflarda bulunamaz. Aksi hâlde yapılan işlemler hükümsüzdür. Mahkeme bu işlemler hakkında karar vermeden önce komiserin ve alacaklılar kurulunun görüşünü almak zorundadır.*

- *Borçlu bu hükme yahut komiserin ihtarlarına aykırı davranırsa mahkeme, borçlunun malları üzerindeki tasarruf yetkisini kaldırabilir veya 292 nci madde çerçevesinde karar verir.*

- *Birinci ve üçüncü fıkra kapsamında alınan kararlar 288 inci madde uyarınca ilân edilir ve ilgili yerlere bildirilir.*

Şeklinde düzenlenmiş olup iflasın ertelenmesi davalarında alınan ve “borçlunun tasarruf yetkilerini kısıtlayan” benzer tedbirlere ve yine aynı davalarda görev verilen “kayyım” atamasına yönelik benzeri uygulamanın yeni yasada konkordato komiseri olarak yer aldığı görülmektedir.

Maddenin gerekçesinde; “Maddenin birinci fıkrasında 297 nci maddeye yapılan atıf sınırlı şekilde anlaşılmalıdır;...” denilmekte olup, devamında “mahkeme uygun gördüğü takdirde borçlu aleyhine başlatılmış veya talepten sonra başlatılacak icra ve iflas takiplerinin durdurulmasına veya yasaklanmasına da karar verebilir. Yalnız, buradaki yasaklama icra ve iflas takibinin başlatılmaması olarak değil başlatılıp yürütülememesi, örneğin ödeme emri gönderilememesi olarak anlaşılmalıdır” Görüşü doğrultusunda yasa maddesinin oluşturulduğu belirtilmiştir.

b) Geçici Mühletin Alacaklılar Açısından Sonuçları

Kesin mühletin alacaklılar bakımından sonuçlarını düzenleyen 294. Madde geçici mühlet içinde geçerli olup, söz konusu madde doğrultusunda;

1- Mühlet içinde borçlu aleyhine 21/7/1953 tarihli ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanuna göre yapılan takipler de dahil olmak üzere hiçbir takip yapılamaz ve evvelce başlamış takipler durur, ihtiyatî tedbir ve ihtiyatî haciz kararları uygulanmaz, bir takip muamelesi ile kesilebilen zamanaşımı ve hak düşüren müddetler işlemez.

2- 206 ncı maddenin birinci sırasında yazılı imtiyazlı alacaklar için haciz yoluyla takip yapılabilir.

3- Tasdik edilen konkordato projesi aksine hüküm içermediği takdirde kesin mühlet tarihinden itibaren rehinle temin edilmemiş her türlü alacağa faiz işlemesi durur.

4- Takas bu Kanununun 200 ve 201 inci maddelerine tâbidir. Bu maddelerin uygulanmasında geçici mühletin ilânı tarihi esas alınır.

5- Hacizli mallar hakkında niteliğine uygun düştüğü ölçüde 186 ncı madde hükmü uygulanır.

6- Konkordato mühletinin verilmesinden önce, müstakbel bir alacağın devri sözleşmesi yapılmış ve devredilen alacak konkordato mühletinin verilmesinden sonra doğmuş ise, bu devir hükümsüzdür.

7- Konusu para olmayan alacaklar, alacaklı tarafından, ona eşit kıymette para alacağına çevrilerek komisere bildirilir. Şu kadar ki borçlu, komiserin onayıyla taahhüdün aynen ifasını üstlenmekte serbesttir

İfadelerine yer verilmiştir. 294.maddenin 1. fıkrasına göre iflasın ertelenmesi sürecinde hükmedilen ihtiyati tedbir uygulamasına benzer “takiplerin durmasına” yönelik uygulama yeni kanunda da yer almış olup, ayrıca iflas erteleme davalarında genelde uygulama birliği sağlanamayan “ihtiyati haciz ve ihtiyati tedbir” işlemlerinin de durdurulması yeni yasada yer almıştır.

Maddenin 2. fıkrası ile iflasın ertelenmesi davalarında takip imtiyazı tanınan işçi alacaklıları, yine yeni yasa ile borçluya karşı cebri icra yapabilecektir.

Maddenin 5. Fıkrası ile Maddenin beşinci fıkrasıyla gerekçesi doğrultusunda, konkordato mühletinden önce tatbik edilmiş hacizlerde hacedilmiş mallar için elverdiği ölçüde Kanunun 186 ncı maddesi hükmü uygulanacağı düzenlenmiştir. Gerekçede; “186 ncı maddede iflasın açılmasının mevcut hacizlere olan etkisi düzenlenmiştir. Bu atıftan çıkan sonuç, konkordato mühletinin, daha önce konulmuş hacizleri kaldırıcı bir etkisinin bulunmadığıdır. Mühlet kararı devam ettiği sürece alacaklının haciz hakkı baki kalacaktır Hacizlerin düşmesine sebep olan şey, konkordatonun tasdiki veya mühletin kaldırılması kararıdır” bölümü yer almıştır.

Maddenin 6. fıkrası çerçevesinde mehil talebi öncesi yapılmış ancak mehil süreci içinde doğan alacakların temlikinin geçersiz olacağı düzenlenmiştir. Maddenin bu fıkrasının düzenlenme gerekçesinde; “Maddenin altıncı fıkrasıyla, İsviçre İcra ve İflas Kanununun konkordato mühleti verilmesinden evvel yapılan ve ileride doğacak alacağın devrine ilişkin olan sözleşmelerin devredilen alacağın konkordato mühletinin verilmesinden sonra doğması halinde hükümsüz olacağı hakkındaki mehz Kanunun 297 nci maddesinin dördüncü fıkrasıyla uyumlu bir düzenleme yapılmaktadır. Bu hükmün amacı borçlunun konkordato alacaklılarının müracaat edebileceği malvarlığını korumaktır” denilmiştir.

294. maddenin tüm fıkralarının düzenlenme gerekçesinde; “Maddeyle, kesin mühletin alacaklılar bakımından sonuçları düzenlenmektedir. *Bu sonuçlar, geçici mühlet bakımından da geçerlidir*” denilmiş olup devamında “Maddeyle, kesin mühlet içinde alacaklıların haklarında bazı sınırlamalar yapılmaktadır. Alacaklıların haklarında yapılan bu sınırlamaların temel nedeni, konkordato mühleti içinde borçlunun rahat hareket edebilmesi ve alacaklıların baskısı altında olmadan konkordato projesinin hayata geçirilebilmesi için faaliyetlerine devam edebilmesinin sağlanmasıdır” ifadelerine yer verilmiştir. Bu çerçevede, alacaklılardan gelebilecek baskı unsuru azaltılarak konkordato projesinin tam anlamıyla uygulanması amaçlanmıştır.

SONUÇ

Konkordato müessesesi Türkiye’de iflasın ertelenmesi kurumunun kullanılmaya başladığı son 12 yıldan bu yana yok denecek kadar uygulama alanı bulmamıştır. Ülkemizde 7101 sayılı İcra ve İflas Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’un 28.02.2018 tarihinde kabul edilerek ve 15.03.2018 tarih ve 30361 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmesi ile birlikte mali yapısı bozulmuş şirketlere bir ara çözüm olarak tekrar konkordato başvurusu yapılma imkanı tanınmıştır. Yapılan düzenleme ile elinle olmayan nedenlerle borçlarının tümünü ödeyemeyen iyiniyetli borçlular için bir borç ödeme anlaşması yapılarak borçlunun borçlarını vade verilmek veya tenzilat yapılmak suretiyle borçlarını bir ödeme takvimi çerçevesinde ödeme imkanı getirilmiştir. Yasanın yeni olması ve bazı hususların henüz netlik kazanmaması uygulamada bir takım karışıklıkların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu hususlardan bir tanesi geçici mühlet konusudur. Çalışmanın ilgili bölümlerinde konkordato yasası öncelikle geçici mühlet açısından incelenmiş olup alacaklılar ve borçlu açısından bu konudaki karışıklığın giderilmesine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir. Konkordato düzenlemesi ile geçici konkordato mühleti adı altında beş ayı geçmemek üzere yeni bir

kurum ihdas edilmiş ve bu çerçevede iyiniyetli borçlulara yasa ile bir koruma getirilmiştir. Bu, mühletin uzatmayla birlikte beş ayı geçmemek üzere “geçici olarak” tanınabileceği hükme bağlanmaktadır.

Geçmişte uygulanan iflasın ertelenmesi müessesesinin yürürlükten kaldırılması ile birlikte konkordato uygulaması ön plana çıkmış ve mali yapısı bozulan şirketler açısından başvurulacak önemli bir kurum haline gelmiştir. Düzenlemenin yeni olması nedeniyle, yapılan bu çalışma kapsamında uygulamada geçici mühlet ile ilgili olarak yaşanabilecek belirsizliklerin giderilmesi kapsamında açıklayıcı bilgilere yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

7101 sayılı İcra ve İflas Kanunu

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu

03.06.2011 tarihli ve 635 Sayılı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın
Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname

Neoliberalizm Heyulası: Keynesyenizme Saldırı Mı? Sermayenin Zorunlu İstikameti Mi?

Doç. Dr. Ferihan Polat¹, Mehmet Basmacı²

Özet

1970'lerden sonra dünya ekonomi-politiğini yeniden şekillendirmek için üretilen neoliberal ekonomi politikaları ve bunların ürettiği yeni devlet modeli, kendinden önce gelen keynesyengil ekonomi politikalarına ve onun yarattığı sosyal refah devleti siyasetine bir çözüm olarak söylenegelmiştir. Ancak, neoliberalizmi, sadece keynesyengil ekonomi politiğinin yarattığı krize bir yanıt olarak okumak; kapitalizmin 1970'lerdeki krizinin nedeni olarak keynesyengil politikaların sermayenin karlılığını düşürdüğü tezini kabul etmeyi beraberinde getirmektedir. Bu çalışma, neoliberalizmin ortaya çıkışını hazırlayan koşulların sadece keynesyengil ekonomi politikalarının sermaye karlılığı üzerinde yarattığı etki sebebiyle değil; aynı zamanda sermaye birikiminin kendi doğası sebebiyle de gerçekleştiğini iddia etmektedir. Çalışma, sermaye birikiminin rekabetçi doğasının yol açtığı bu sürecin, neoliberalizmin ortaya çıkışının ana etmeni olduğunu açıklama amacını gütmektedir. Buradan hareketle de neoliberalizmin teorisi ile pratiği arasındaki fark ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ulaştığı sonuç ise, Neoliberal öğretinin dayandığı varsayımların sınırlayıcı ve gerçeklikle bağdaşmaz niteliği, onu dünyayı olduğu haliyle kavramaktan alıkoymaktadır. Dolayısı ile Neoliberalizm, dünyayı olduğu gibi değil, olması gerektiği haliyle tasavvur etmiş; bu da teori ile pratik arasındaki farkın temel nedenini oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Bunalım Kuramları, Altın Çağ, Neoliberalizm.*

JEL Sınıflandırma: Z13, Z19

¹ Doçent Doktor, Pamukkale Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, fyildirim@pau.edu.tr.

² Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Programı, mehmetb84@hotmail.com.

Abstract

After 1970s generation of neoliberal economy policies in order to reshape the world political economy and new state model produced by these policies are supposed to be a solution for Keynesian economy policies and social welfare state applied before neoliberalism. Nevertheless, understanding of neoliberalism just as a solution for crisis created by Keynesian economy politics is an acknowledgement for thesis that Keynesian policies decreased financial viability as the reason for crisis of capitalism in 1970s. This study claims that conditions for emergence of neoliberalism are not only caused by the impact of Keynesian economy policies on financial viability, but also concurrently caused by the nature of accumulation of capital itself. The aim of this study is to explain that the main factor for emergence of neoliberalism is the process of competitive nature of accumulation of capital. From this point of view, it tries to put forward the difference between theory and practice of neoliberalism. Conclusion of the study is that limited and unreal features of neoliberal doctrine constrain from recognition of the world the way it is. Hence, neoliberalism envisions the world the way it has to be, not the way it is, that is the main reason for the difference between theory and practice of neoliberalism.

Keyword: *Crisis Theories, Golden Age, Neoliberalism.*

Jel Codes: *Z13, Z19*

Giriş

Kapitalist toplum yeniden üretilmesi değişik üretim faaliyetleri arasında kusursuz bir tamamlayıcılık kalıbı gerektiren, karmaşık birbirine bağlı bir toplumsal ağdır. Fakat bu faaliyetler, yalnızca özel kar hırsıyla hareket eden yüz binlerce kapitalist tarafından yürütülür.

Kapitalist toplum işbirliğine dayanan bir insan topluluğu olmasına rağmen kapitalisti işçiye, fakat aynı zamanda kapitalisti kapitaliste, işçiyi işçiye durmaksızın kışkırtır. Böyle bir toplum hakkında merak uyandıran soru, bu toplumun neden çökmediği değil neden varlığını devam ettirdiğidir. Dolayısıyla, kapitalizmin kendini nasıl yeniden ürettiğini anlamak aynı zamanda yeniden üretimin nasıl ve neden gerçekleşmediği sorusuna açık veya örtülü bir yanıtıdır ve bunun tersi de doğrudur. Bir diğer deyişle, yeniden üretimin ve bunalımların çözümlenmesi birbirinden koparılamaz (Saikh, 2009: 126-127). Bu itibarla, kapitalizmin bunalımlarını araştırma gayreti, bir anlamda kapitalist yeniden üretimin sürekliliğini de açıklama amacını taşımaktadır.

Krizlerin oluşumunda belirleyici olduğu ifade edilen saikler, aynı zamanda kriz öncesi dönemin de ipuçlarını içerisinde taşımaktadır. Dolayısıyla, krize neden olduğu iddia edilen etkenlerin ifadesi, kriz öncesi zaman dilimindeki toplumsal üretim, dolaşım ve bölüşüm ilişkilerinin hangi çerçevede krizden azade kalabildiğinin açıklamasını gerekli kılmaktadır. Çalışmamızda, kapitalizmin altın çağı olarak nitelenen ikinci dünya savaşı sonrasında yaşanan 30 yıllık “uzun canlılık” evresini ve neoliberal reformlarla üstesinden gelinmeye çalışılan kriz dönemine ait ekonomik/toplumsal dinamikleri, kuramsal olarak farklı perspektiflerden, nedensellik

ilişkisi içerisinde inceleme ve olgusal gerçeklik zemininde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Marx'ın kriz teorisi perspektifinden, burjuva düşüncesinin ve son yıllarda sol literatürde egemen görüş halini alan eksik tüketimci/sol Keynesçi görüşlerin söz konusu döneme ilişkin kavrayışları ele alınmıştır.

Kapitalist krizler, burjuva düşüncesinde bir dengesizlik ve işleyiş kusuru olarak vuku bulan kriz anı, tek boyutlu, indirgemeci biçimde tanımlanırken, buna karşıt olarak zaman zaman solda, kapitalizmin çöküş anı olarak tasavvur edilir. Marx kriz kavramını diyalektik biçimde ele alır ve tek yanlı ve sınırlı bakış açılarının ötesine giderek, krizi kapitalist yeniden üretimin hem tıkanması hem de bir biçimi olarak tanımlar. Bu kavrayışa göre sermaye birikiminin ürünü olan çelişkiler belli bir andan sonra birikimin önünde birer engel haline gelir ve krizde güçlü bir patlama ile ortaya çıkar. Bu yönüyle krizler kapitalizmin genişleyen yeniden üretiminde bir tıkanıklığı, bir kesikliği ifade ederken; geçmiş dönemin çelişkilerinin çözüme ulaştırılmasının, sermaye birikiminin yeni bir temel üzerinde canlanmasının koşullarını hazırlar. Krizin bu ikili karakterinin en önemli sonucu, sistemin yeniden üretilmesinin önünde meydana gelen tıkanıklığın yarattığı fırsat ve tehditlerdir. Bu durum, egemen sınıflar ve tabi sınıflar arasındaki çelişkilerin üzerindeki ideolojik perdenin aralandığı ve egemen sınıfların meşruiyetinin sorgulanma potansiyeli taşıdığı bir mücadele zeminini meydana getirir. Çelişkilerin gerginleştiği ve sınıfların çıkarlarını bağdaştırma olanaklarının daraldığı bu dönem başta sınıflar olmak üzere tüm toplumsal güçlerin nihai sözünün gündeme geldiği bir ortam oluşturur. Dolayısıyla sonuç, otomatik bir çöküşün değil, sınıf mücadelesinin ürünü olarak tezahür edecektir (Savran, 2013:29-32).

Kapitalist krizler tanımıyla kavramsallaştırdığımız büyük krizleri, 8-10 yıllık aralıklarla ortaya çıkan- sinai dalgalanmalardan

kategorik olarak ayırmamız gerekir. Nicel açıdan bakacak olursak, büyük krizlerin etkileri sinai dalgalanmalara kıyasla çok daha uzun süreli, derin ve sarsıntılı yaşanır; ayrıca kapasite kullanımı, işsizlikte görülen değişimler çok daha belirgindir. Sina dalgalanmaları piyasanın kendi işleyişi içerisinde, kısa süre içinde canlı büyüme dönemleri takip edebilirken; büyük krizler şu ya da bu yönde devlet müdahalesini gerektirir. Sina çevrimler (dalgalanmalar) ekonomik alanın dışında sınırlı bir etki doğurabilirken, büyük krizler kaçınılmaz olarak toplumsal hayatın başka alanlarına çok daha derin etkilerde bulunur. Bu bağlamda büyük krizlere aynı zamanda genel kriz adı verilebilir. Genel krizin bu niteliğini tanımlayan öge, toplumsal yaşamın her alanındaki ilişkileri yeniden gündeme getirmesidir (Savran, 2013:29-32).

Bu çalışmanın özel olarak inceleme çalıştığı, sistemin kendi işleme ilkeleriyle içsel olarak sürüklendiği bunalımlardır. İçsel ve dışsal olarak ortaya çıkmış bir dizi sıkıntı ve sarsıntılarla karşı karşıya kalmak kapitalizmin doğasında olmakla birlikte bu şoklar yalnızca belirli zamanlarda genel bunalımlara yol açarlar. Sistem sağlıklı olduğunda her türlü sarsıntıyı düzeltirken, sağlıksız olduğunda ise, hemen hemen her şey sistemin çöküşünü başlatabilir (Shaikh, 2009: 126).

1. Bunalım Kuramları

Kapitalist yeniden üretimin çözülmesi konusunda, iktisadi düşünce tarihinde üç temel çizgi ayırt edebiliriz. Bunların en yaygın olanı, kapitalizmin kendi yeniden üretimini otomatik olarak sağlayabileceği görüşüdür. Yeniden üretim neoklasik kuramdaki gibi etkin ve pürüzsüz ya da Keynesçi görüşteki haliyle düzensiz ve savurgan olabilmektedir. Fakat her iki halde de kendini dengeye ulaştırma kapasitesine sahiptir. İkinci fikir, karşıt yolu tutarak,

kapitalist sistemin genişlemesinin kendiliğinden sağlanamayacağını ileri sürmektedir. Kapitalist sistem varlığını sürdürmek için büyümek zorundadır, Ne var ki dışsal talep kaynakları olmadan bunu tek başına yapamaz. Dolayısıyla sistemin yeniden üretimi esas olarak dışsal faktörler tarafından düzenlenir; yani kapitalizmin sınırları sisteme dışsaldır. Eksik tüketim kuramı olarak bir başlık altında toplanan bu görüşler, Marksist olanları da dahil, temellerini bu düşünce çizgisinden almaktadırlar. Üçüncü görüşe göre, kapitalizm kendi gelişmesini sağlayabilmekte fakat sermaye birikiminin üzerinde temellendiği içsel çelişkileri, sonunda bir bunalıma yol açacak biçimde derinleştirmektedir. Dolayısıyla kapitalizmin sınırları sisteme içseldir. Bu çizgi aşağı yukarı tamamen Marksisttir ve bunalım kuramlarının “kar oranlarının azalması” ve “kar sıkışması” açıklamalarını içerir (Shaikh, 2009:127-128).

1.1. Burjuva İktisadının Bunalım Yaklaşımı

Kapitalizmin kendi kendini düzenleyen, pürüzsüz, etkin ve uyumlu bir sistem olduğu anlayışı, Adam Smith’in görünmez elindeki başlangıcından, çağdaş genel denge çözümlemesinin kısır zerafetine kadar burjuva kuramında hâkim anlayış olmuştur. Tüm insanlığın varlığının temel çelişkinin, insan gereksinimlerinin doymazlığı karşısında fiziksel kaynakların sınırlılığından kaynaklandığı söylenerek, kapitalizmin doymak bilmek açgözlülüğü bu şekilde insan doğasına atfedilen bir niteliğe dönüştürülür. Bu açgözlülük, rekabet ve bencillik insanın yaradılıştan kaynaklanan özelliklerine atfedilerek, doğallaştırılır, evrensel hale getirilir. Aslında bu yolla, kapitalizm “yaradılıştan kaynaklanan” bu insan yönelimlerinin en özgür ifadesine otomatik olarak izin veren bir toplumsal kurallar dizisi olarak sunulur (Shaikh: 2009:128).

Kapitalizmin kendi başına pürüzsüz ve etkin bir biçimde ve sonsuza dek kendini yeniden üreten bir sistem olduğu düşüncesi

bunalımla yüzleştiği anda, kuramı sürekli olarak tahrip etmeden, bu göstergeyi kuramın asal gövdesi içerisinde görünmez kılmasının yalnızca iki yolu vardır: Bunlardan ilki, bunalımların ortaya çıkmasının hiçbir zaman gerekmediği, çıkanların da aslında, -petrol krizi gibi- kapitalist sistemin işlemesine dışsal olan faktörlere atfedebileceğini ileri sürmektir. İkinci temel yol ise, sistemin kendi kendini düzenleyeceğini söyleyen iktisadi çevrimler kavramına dayanmaktadır. Bu düşünceye göre sistem pürüzsüz olmaktan çok çevrimseldir. Ortodoks ekonominin iktisadi dalgalanmalar kuramı olarak bilinen bu dalı, bu iki temel yaklaşımın bileşimidir. Düzenli ve şiddetli olmayan dalgalanmalar sisteme içsel kabul edilirken, daralma ve genişlemeler olağan iktisadi çevrimin parçaları olarak görülür. Fakat söz konusu şiddetli ve uzun dalgalanmaların, doğa ve insan doğasından kaynaklanan dışsal faktörlerden ortaya çıktığı kabul edilir. İktisadi çevrimler kuramı, sadık hizmetine karşın, laissez faire iktisadında daima çok küçük bir role sahip olmuştur. Bunun nedeni iktisadi çevrimler kuramının özünün, laissez faire kuramının esas gövdesiyle bütünleşebilmek için fazla tehlikeli olması ve anti-kapitalist fikirlerden etkilenmiş olmasıdır. Fakat Keynesçi iktisadın gelişyle bu durum dönüşüme uğramıştır (Shaikh, 2009:129-130).

Keynes'in çözümlemesinde, "arzın talebi belirlediği" şeklindeki ortodoks görüşe karşı çıkmış, bu görüşün yerine çıktı düzeyi ve istihdamı belirlemede can alıcı etkenlerin, kapitalistler tarafından planlanan yatırım harcamaları olduğunu ileri sürmüştür. Buradan, kapitalistlerin beklentilerinin ve kararsızlığının, yeniden üretimin oldukça düzensiz olmasına yol açtığı, bu düzensizliği giderecek hiçbir otomatik mekanizmaya sahip olmadığı sonucu çıkar. Fakat Keynes sistemin yine de kendini otomatik olarak

dengeleyeceğini düşünür, bu denge sadece sürekli işsizliğe ve enflasyona engel değildir. Keynes'in çözümlemesinin "derin" yapısının büyük bölümü, saldırdığı Ortodoks görüşlerin aynısıdır: Toplumu sınıflar olarak değil üreticiler ve tüketiciler arasında bölünmüş, insan doğasına aynı bakış açısı, arz ve talebin rolü ve denge analizine yaygın güven konularında görüşleri hiçbir farklılık göstermemiştir. Sonraları, kapitalist yeniden üretimi pürüzsüz ve etkin bunalımlardan bağışık kılacak hiçbir otomatik mekanizmanın gerçekte var olmadığını kabul eden neoklasik Keynesçiler (Joan Robinson'un deyişle "piç" Keynesçiler) laissez faire kıssalarında görüntülenen toplumu, yaşama geçirecek mekanizma olarak devlete yönelmişlerdir. Sonuçta, sözde Keynesgil devrimden beri bunalımlar hakkında büyük bir bilgi zenginliği ortaya çıkmış, bu görüşler başta Joan Robinson olmak üzere, Sol -Keynesçiler gibi başka bir izleyici grubuna da kaynak olmuştur (Shaikh, 2009:130-132).

Dönemin ortodoks burjuva iktisat düşünürlerinin çözümlemesine göre, İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında gelen 30 yıllık uzun canlılığı sonlandıran 1974-75 genelleşmiş ekonomik daralmasına, petrol krizi sebep olmuştur. "1974-75 genelleşmiş daralması", Petrol İhracatçısı Ülkeler Örgütü OPEC'İN kararıyla yükselişinin hemen ardından gelmiştir, öyleyse, ampirist düşüncenin dogmalarına göre, ikincisi birincinin nedeni olmalıdır" gibi bir yaklaşımla krizi ele almışlardır. Milyonlarca insanı işsiz bırakan, toplumda derin bir huzursuzluk yaratan krizin sorumluluğu, dışsal bir öğeye, toplumun dışında kalan şeytani bir iradeye yüklenmiştir. Bu sayede kapitalizmin bir sistem olarak sorgulanmasının ve devletlerin sorumlu tutulmasının önüne geçilmesi sağlanmıştır (Savran, 2013: 57).

"Petrol krizi" sloganının özgül bir işlevi de Keynesçi düşüncüyü düştüğü çıkmazdan kurtarmak olmuştur. Petrol

fiyatlarındaki ani yükselme hem durgunluğu, hem de enflasyonu açıklamak için kullanılmıştır. Petrol üreticisi ülkeler elde etikleri ek geliri derhal yatırım ve tüketime yöneltecek bir yapıda olmadığı için, uluslar arası talepte ani bir düşüş yaşandığını, bunun da durgunluğa neden olduğunu iddia etmişlerdir. O döneme kadar yaşanmamış olan stagflasyon yani durgunluk içinde enflasyon olgusu da, petrolün sanayileşmiş kapitalist ülkelerde yaygın bir temel girdi olarak kullanılmasına dayandırılmıştır. Böylece, iktisat düşüncesinde petrol, her sıkıntının kaynağını dışsal bir etkene bağlayan bir “hızır” rolüyle, “deux ex machina” olarak sahneye çıkarılmıştır (Savran, 2013: 58).

Petrolün kazandığı ideolojik hüviyet, doğal olarak yaşamın kendisi ile köklü uyumsuzluklar göstermiştir. Öncelikle, yaşanan bunalımın belirtilerinin 1973 Kasım’ındaki petrol fiyatı artışından çok önce gözlemlenebilmiştir. Bu tespite dair en çarpıcı örnek, 1969’dan itibaren durgunluk ve enflasyonun bir arada gelişmesidir. Dolayısıyla ünlü stagflasyon olgusu dahi “petrol krizi”nin öncesinde başlamıştır. 1977-79 arası dönemde petrolde yeni fiyat artışları olmadığı halde, enflasyon bu dönemde yeniden hızlanırken; petrol fiyatlarının 1979 yılında yeniden bir ani bir sıçrama gösterdiği halde, 1980 yılından itibaren enflasyon sürekli olarak gerilemiştir. 1980 yılına gelindiğinde alınan önlemlerin petrol fiyat artışının enflasyonist etkisini kırmaya muktedir olduğunu söylemek; 77-79 dönemindeki enflasyon artışını, 73 krizinin bir dengesizlik halinin devamı olarak çözümlenmek gibi ana akım iktisadın gözlüğünden yapılabilecek en iyimser yorumlar dahi, petrol-kriz arasındaki doğrusal ilişkiyi kurmayı sağlayacak olgusal dayanaktan yoksundur (Savran, 2013:59).

“Petrol krizi” çözümlenmesi bir süre sonra burjuva söylemi içinde bile geri plana düşmüş ve yerini alan açıklamalar temel ekonomi politikalarının yanlışlığı üzerinde durmuşlardır. Zamanla petrol temasını tekrarlananın krizi ortadan kaldırmadığını fark eden Keynesçiler, neoliberalizmin kendilerine dayattığı tartışma alanına kaymışlardır. Keynesçi iktisada saldıran Neoliberallerin iddialarını tersine çevirerek, bunalımdan kendi iktisat politikalarının değil bilakis giderek yaygınlaşan neoliberal siyasetlerin sorumlu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bretton Woods’un yerini alan dalgalanan döviz kurlarının enflasyona yol açması veya yüksek faiz oranlarının, ekonominin canlanmasına engel olması gibi argümanları savunmuşlardır. Kuşkusuz Keynesçiliğin gerilemesinde, neoliberal düşüncenin burjuvazinin tarihsel dönemdeki çıkarlarıyla uyum içinde olmasının büyük etkisi olmuştur. Fakat Keynesçiliğin gerilemesinde, bu yaklaşımın gerek teori, gerekse iktisat siyaseti alanlarındaki iflasının da kuşkusuz önemli bir rolü vardır. Keynesçiliğin 30 yıl krizinin gerçek doğasını kavrayamamasının temelinde, kapitalist ekonomiye yaklaşımındaki asli bir yönetsel boşluk yatmaktadır. Tahlilinin merkezine dolaşım alanını yerleştiren Keynes ve izleyicileri, üretim sürecine, bu süreç içerisindeki sınıflar arası ilişkilere ve sürecin çelişkilerine Keynesçi teoride yer vermemiştir. Bu yüzden, üretim sürecinin çelişkilerinden kaynaklanan sorunları kavrayabilmesine imkân verecek gereçlerden kendisini mahrum bırakmıştır. Neoliberalizm de uzun kriz içinde burjuva düşüncesinde doğan bu boşluğu büyük bir gürültüyle doldurmuştur (Savran, 2013:60-61). Krizin üstesinden gelmek için, sosyal harcamaların kısılması, ücretlerin düşürülmesi ve sermayenin dolaşımının önündeki engellerin kaldırılması gerektiğini vaaz etmişlerdir. Neo-klasik reformcular bununla yetinmemiş, işgücünde esnekleşme, özelleştirme uygulamalarının düşünsel altyapısını

hazırlayarak, sonrasında neoliberal reformlar adıyla anılacak olan dönüşüm programının zeminini oluşturmuşlardır.

Başka yanılgıları bir yana, bu yaklaşım, çok boyutlu zengin bir süreci öğelerinden sadece birine indirgeyerek tarihsel somutu yoksullaştırma işlevi görmektedir. Keynesçi çözümlerin sermaye birikimini her tarihsel evrede canlı tutabileceğini düşünmek de tarihin kendisi tarafından ispatlanan büyük bir yanılgı olmuştur. Keynesçi devlet müdahaleleri, uzun genişleme dönemine, esas olarak birikimin iniş çıkışlarını, daralmaları ve durgunlukları yumuşatarak, bunların etkilerini kısıtlayarak kısa dönemli katkılarda bulunmuştur. Fakat kısa dönemli katkılar, çevrimsel gelişmenin sertliğini ortadan kaldırarak çeşitli ülkelerde dönemsel olarak ortaya çıkan daralmaların öteki ülkelere sıçramasını önlemiş ve uzun bir genişleme döneminin ortaya çıkışında önemli bir rol oynamıştır (Savran, 2009:30). Fakat Keynesyen politikalara bundan öte bir rol atfetmek gerçeğin kendisiyle uyuşmamaktadır. Öncelikle, ücret ilişkilerinin, burjuvaziyle yapılan bir mutabakat sonucu gerçekleştiğine dair hiçbir somut veri yoktur. Bilakis bunu yanlışlayan örnekler mevcuttur. İkincisi devletlerin, işçilere, sosyal güvenceler ve sigorta hakları konusunda sağladığı söylenen imkânlar bir uzlaşmanın ötesinde savaş sonrasında toparlanan işçi sınıfının mücadelesinin ve Soğuk Savaş döneminden kaynaklanan bir endişenin ürünüdür.

Günümüzün ana akım burjuva iktisadı, odak noktasını bölüşüm sorunsalının dışına kaydırmış, milli hasılanın veya katma değer paylaşımı konularının gündeme geldiği her durumda, “pay alan öğelerin” tanımlanması ve belirlenmesi gerekliliğini göz ardı etmiş; bölüşüm analizini sınıflar ve sosyal gruplar arasında doğrudan karşılıklı içeren bir çerçeveden, azdan çoğa doğru düzenlenen bir

istatistiki sıralama işlemine dönüştürmüştür. Gruplar, ilişkisel olmadıkları, karşıtlıklardan türetilmedikleri için, politik iktisat geleneğinden uzaklaşmıştır (Boratav, 2015:275, 290-292).

Bu anlamda neoliberalleşme, Adam Smith'in Theory of Moral Sentiments'inde [Ahlaki Duygular Teorisi] tarif edilen özgürlük standardını kıstas alırsak, görkemli bir başarısızlık manzarası çizerken, suçun kurbanlarının üzerine atıldığı Maltusçu dünyanın ete kemiğe bürünmüş halini yansıtır (Harvey, 2013:167). Kapitalizmin işleyişinde asli bir unsur olmasına rağmen, ideolojik giz perdesiyle maskelenen, "karları özelleştirip, riskleri toplumsallaştırma" mantığı neoliberal politikalarla su yüzüne çıkmıştır.

Neoliberal düşünce akımının değişik versiyonları mevcuttur. Milton Friedman'ın adıyla tanınan "monetarizm" in (paracılık) yanı sıra, 1980'lerde Reagan yönetimi döneminde yıldızı yükselen "arz temelli iktisat" ve daha çok akademik çevrelerde büyük atılım yapan "rasyonel bekleyişler" okulu bu akımın kollarını oluşturmaktadır. Fakat bütün versiyonların üzerinde mutabık kaldığı yanları da vardır. Bunlardan biri, fiyat sistemi aracılığıyla işleyen piyasanın, her tür dengesizliği giderecek özelliklere haiz olduğu inancıdır. Krizin sorumlusu, devletin gittikçe artan harcamalarıdır. Krizden çıkışın koşulu, devletin piyasaya müdahale etmekten vazgeçmesidir. Vergi yükü, özellikle sermaye üzerindeki vergi yükü düşürülmeli, uluslar arası alanda ise, dünya çapında meta, para ve sermaye akımlarına karşı bütün engeller ortadan kaldırılmalıdır (Savran, 2013:61-63).

Görüldüğü üzere neoliberal iktisadi düşünce Keynesçiliğin devlet müdahalesi yoluyla kapitalizmi rayında yürütme fikrini tersine çevirerek sürdürmüştür. Keynesçilikte devlet uyum sağlayıcı öge iken, neoliberalizmde uyum bozucu bir işleve sahiptir. Dolayısıyla devlete ilişkin bu karşıt fakat simetrik iki yaklaşımın

ortak yanı devleti dışsallaştıran, toplumun devinimini onun bir fonksiyonu haline getiren kavrayıştır. Devletin eylemi iki düşünsel kategori için de, ekonomiye, özel olarak sermaye birikimine ve sınıfların ekonomi karşısındaki konumlarından bağımsız olarak tahayyül edildiği için, sistemin işleyişini kavrama olanağından yoksun kalmıştır. Her iki düşünce eğiliminin bir diğer ortak noktası, krizlere sistemin işleyişinin bir uğrağı olarak yer vermemesidir. Dolayısıyla krizin algısı, sağlıklı bir sistemin anlık duraklaması, geçici bir dengesizliği olarak düşünülür ve bu yüzden krizlerin varlığı reddedilir. Bu yüzden bunalım dönemleri burjuva düşüncesini, varlığını reddettiği bir olguyu açıklamaya çalışmak gibi gülünç bir paradoksla karşı karşıya bırakır. Monetaristler 1929 krizinin derinliğini, genellikle ABD’de Merkez Bankası işlevi gören Federal Reserve’in para politikasındaki hatalara bağlamışlar üstelik, Friedman’ın yakın çalışma arkadaşı Anna Schwarz, eski yetenekli FED başkanın ölümünün ardından yerini beceriksizlere bırakmasıyla bu hataların yapıldığını beyan etmiştir. Büyük Bunalımın nedeninin tek bir insana bağlanması iktisat mantığının çözüm setinin yetersizliğine verilebilecek örneklerden biridir. Bu yüzden tıpkı 19. Yüzyılın ünlü kuramcılarında Stanley Jevons’un krizleri güneş lekelerinin tarımsal üretim üzerindeki etkilerine bağlaması; Aldcroft’un 1929 krizini muson yağmurları gibi etkenlerle açıklamaya çalışması gibi 30 yıl bunalımını Keynesçiler, başka özelliklerinin yanı sıra “petrol krizi”yle ilişkilendirmeye çalışmıştır. Krizlerin sebeplerini doğa olaylarıyla ilişkilendirmekten daha ilgi çekici bir yaklaşım OECD için hazırlanmış olan ünlü MCCracken raporunda görülmüştür. “Tekrarlanma olasılığı düşük olan birtakım talihsiz rahatsızlıkların olağan dışı biçimde bir araya gelmesi” şeklinde açıklanan bir “kaza kuramı” krizin gerekçesi olarak kayda geçmiştir. (Savran, 2013:61-63-64).

1.2. Eksik Üretim Kuramları

Bu çıkmaza saplanan ilk önemli iktisatçı, Thomas Malthus, eksik tüketim kuramının geleneğiyle tutarlı olarak, üretimi düzenleyen tüketim malları talebi olduğunu, böylece büyüme oranının kaldırılabılır olduğunu ileri sürüyordu. Malthus, fazla tasarruf durumunda kapitalist tüketimin işçilerin tüketiminden arda kalan talep açığını dolduramayacağını, bunun da aşırı üretim (eksik tüketim) bunalımlarını yaratacağını vurgulamıştır. Malthus'un çağdaşı Sismondi de tüketim düzeyinin üretimi baştanbasa düzenlediği, böylece üretimin ancak tüketim hızı kadar büyüebileceği, buna ek olarak kapitalizminin olgunlaştıkça bu eğilimi giderek artırdığını savunmuştur. Marx'ın küçük burjuva sosyalizmi adını verdiği hareketin başını çeken Sismondi, işçilerin ve köylülerin lehine gelir bölüşümünde radikal değişiklikler savunmuş ve bu değişimi devletten beklemiştir. Ona göre dış pazarlar, ülke içindeki aşırı üretim için önemli bir çıkış yoludur fakat genel bir çözüm olarak kabul edilemez. Artan uluslararası rekabetin, giderek kötüleşen eksik tüketim sorunundan dolayı ortaya çıktığını iddia etmiştir. Hobson, eksik tüketimi ile dış ticaret ve emperyalizmin arasındaki bağlantı üzerinde durmuştur. Hobson, bunalımların ve emperyalizmin temel nedenini, gelir eşitsizliğine ve tekellerin/rantiyelerin aşırı gelirlerine bağlamıştır.

Hobson'un tezleri, Hobson'dan sonra gelen Marxist çözümlemede yeniden ortaya çıkmıştır. Hobson'un eksik tüketim çözümlemesini reddetmesine karşın 1916'da Lenin, tekeller ve emperyalizm arasındaki bağlantıyı vurgulamış; 1920'lerde Alman devrimcisi Rosa Luxemburg, Hobson'un çıkarttığı sonuçların bir kısmını reddetmesine karşın emperyalizmin köklerinin gerçekte eksik tüketim sorununda yattığını ileri sürmüştür. (Shaikh, 2009:137-139) Luxemburg, kapitalistlerin artık değer bütünü tükettikleri basit yeniden üretimden, genişleyen yeniden üretime geçildiğinde,

kapitalistlerin tüketemedikleri artık değer bölümü için talebin nereden geleceğini anlayamamıştır. Çünkü tüketimi, üretim araçlarının aşınan ve tüketilen kısmının yerine konulması dışında kavrayarak taleple özdeşleştirmiştir. Kapitalizmin temel çalışma mantığının “üretim için üretim” üzerine işlediğini, dolayısıyla talep artışının esas kaynağının tüketim değil üretimin ihtiyaçları olduğunun farkına varamamıştır (Savran, 2013:19). Yakın zamanda Marksist kanattan Paul Baran ve Paul Sweezy tarafından yapılan çalışmalarda, tekelin arttığı arttırdığı fikri ve artığın massedilmesinin kapitalist üretime içkin bir sorun olduğu, tekellerin bu sorunu derinleştirdiği türünden Hobson’cu görüşler yeniden canlanmıştır (Shaikh, 2009: 140).

Marksistler arasındaki bu tartışmalarda, iki konum arasındaki çekişme, çok kez Kapital’den parçaların şerhleri arasındaki rekabet biçimini almıştır. Marx, kitlelerin eksik tüketimini, kapitalist toplumda süregelen bir durum olarak görmesine karşılık; ancak birikim dinamiği ile sermayenin yükselen organik bileşimi sorunu verilmişken bunalımda bir etken haline gelmektedir. Ne var ki, doğru bir Marx şerhi, dünyanın doğru bir yorumu demek değildir. (Wright, 2009: 195). Fakat eksik tüketim perspektif içindeki çoğu yazıların, muhakemenin varsayımları ile yapısını tutarlı bir biçimde ortaya koyamamışlardır (Wright, 2009:194-195).

Özellikle sol literatürde yaygın bir kabul gören uzlaşma teorisine göre, Keynesçi politikalar benimsenerek otuz yıl boyunca devam eden bir altın çağ yaşanmıştır. Bu serüvenin temelini de sınıflar arasında yapılan uzlaşmaya dayandığı söylenmiştir. Bu dönemde kapitalistler açısından sermaye birikimi artarken; işçi sınıfı da yüksek ücretlerin, kamu hizmetlerinin sunduğu imkânlarla bu

zenginlikten istifade etmiş; taraflar arasında uzlaşma mantığı içinde toplu sözleşme düzeni ve refah devleti tesis edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan 1970'li yılların ortasına kadar süregelen bu refah döneminin arka planında, üretim süreci hem de ekonominin genel işleyişi bakımından belirleyici olduğu iddia edilen Fordizm'in yattığı söylenir. Genel anlatıya göre, 1970'li yılların ortasında Fordizm tıkanmış, sınıflar arası uzlaşma da bu yüzden çökmüştür. Hatta sonraki dönem post-fordist olarak kavramlaştırılmış, kapitalizmin bu evresine ilişkin bütün özellikler bu kavrama atfedilmiştir. Bu dönemde, kapitalizmin yeniden yapılanması ve Keynesçi politikaların benimsenmesi uzun bir büyüme dönemiyle çakışınca, çoğu Marksist, Keynesçi devlet harcamalarını bu büyümenin esas belirleyici etkeni olarak görme eğilimine girmiştir. Dolayısıyla dönemin Marksistlerinin bir çoğu, Keynes ile Marx arasında bir ara yol bulmaya yönelmiş ve Marksist alanda kalarak Keynesçi olmanın en elverişli yolu olarak tüketim teorisini benimsemişlerdir. Fakat bunun nedeni, Keynes'in kendisinin bir eksik tüketim teorisyeni olması değil, kapitalizmin krizlerine toplam talep eksikliği açısından yaklaşmasıdır (Savran, 2013: 169-170, 181-183).

Eksik tüketim teorisinin de çeşitli versiyonları olmakla birlikte, bütün teorilerin üç ortak yanı bulunmaktadır. Bunların ilki, toplam talebin, toplam arzın gerisinde kalma eğilimi taşıması görüşüdür. İkincisi, bu eğilimin belli bir aşamada ortaya çıkmadığı ve sürekli mevcut olduğudur. Üçüncüsü, kapitalizm kendi işleyiş mekanizmaları çerçevesinde kendi ürettiği ürünlere yeterince talep yaratmadığı için, her zaman kendi dışından kaynaklanan ek bir talebe muhtaçtır. Bu ek talebin kaynağı Malthus'ta toprak sahipleriyle, Hobson ve Rosa Luxemburg'da emperyalizmin ilişki kurduğu dış ülkelerdir; "tekelci kapitalizm" ve "tekelci devlet

kapitalizmi” okullarında devlet harcamalarıyken; Düzenleme Okulu’nda ise işçilere tekeli düzenleme aracılığıyla sağlanan yüksek tüketim kapasitesi ve “refah devleti”dir. Yani kaynaklar farklı olmasına rağmen bütün eksik tüketim teorileri için dar anlamda kapitalist ekonominin dışından gelen bir ek talebe ihtiyaç vardır (Savran, 2013: 181-183).

Öncelikle, uzun gelişme dönemi temelinde, kâr oranını yükselten, dünya pazarını genişleten, parasal, ticari, siyasal, askeri açılardan sermaye birikimine elverişli ve güven veren bir çerçeve oluşturan bir etkenler yığını olarak anlaşılan Keynesyenizm, tarihsel olarak sağlam bir zemine oturmamaktadır. Sınıfsal güç dengelerinin ve emek sürecindeki atılımların yarattığı bütünsel bir dinamiği, burjuva devletin yeni konumuna (müdahalecilik), bu yeni konumu da iktisat biliminde bir gelişmeye (Keynesçilik) indirgemek sol perspektiften bir bakış için hatalıdır (Savran, 2009:30).

Teorik olarak ele aldığımızda ise, düzenleme okulu ve eksik üretimi okulun savunduğu uzlaşma tezleri, Marksizmin temel öğretilerinden biri olan sınıf antagonizmalarıyla çelişen bir içeriğe sahiptir. Sınıflar arası çatışmanın yerine, sınıflar arası uzlaşmanın monte edilmesi, reformist bakış açısının yaklaşımı için kullanışlı bir araç olsa da, bölüşüm ilişkilerini emek değer kuramıyla ele aldığı iddiasında olanlar için baştan reddedilmesi gereken dönüşüm çabasıdır.

İlk eksik üretim kuramının pratikteki temel önermesi şudur: “İşçiler genellikle tüm ücretlerini harcamaları dolayısıyla net ürünün bir kısmını olağan fiyatlardan satın alırlar. Fakat işçiler net gelirin tamamını asla elde edemeyeceklerine göre, net ürünün tümünü asla satın alamazlar. Bu yüzden, işçilerin tüketimi her zaman bir talep

açığı bırakır; dahası, ücretlerin payı ne kadar düşük olursa “talep açığı” o kadar büyük olacaktır”. İlk eksik tüketim kuramcıları, net ürünün tamamını tüketim mallarından ibaret gibi düşünüyorlardı. Bunun zorunlu sonucu da talep açığının yalnızca kapitalistlerin tüm karlarını kişisel tüketime harcadıkları taktirde kapanabileceğidir. Fakat bu durumda da, birikimin devamlılığının nasıl sağlanacağı sorusunun yanıtı bulunamaz. Bu karşıt görüş, saldırdığı görüşle aynı temel anlayıştan yola çıkmıştır. Ortodoks kuramın, tüm kapitalist üretimin temel hedefinin tüketimi sağlamak için üretim yapmak olduğu görüşünde ısrarı, eksik tüketim kuramının karanlık merceğinde, kapitalizme saldırmada bir silah haline gelmiştir (Shaikh, 2009:132, 134).

Fakat bu varsayımın, gerçekte ifade ettiği durum, bir bütün olarak kapitalist sınıfın birikim yapma çabalarının kendi kendini ortadan kaldırdığıdır, kapitalistlerin birikim yapmaya devam ederler. Shaikh bu durumda dahi daralmanın değil genişlemenin meydana geleceğini anlatır:

“Birinci kesimin sistemin üretken kapasitesini sürdürmeye yetecek düzeyde üretim malı, ikinci kesimin de, gelirlerinin tümünü tüketen işçi ve kapitalistlerin tamamen geri satın alabilecekleri bir tüketim malı miktarı ürettiği bir başlangıç durumundan yola çıktığımızı düşünün. Şimdi de, bir sonraki seferde kapitalistlerin kârlarının yalnızca bir kısmını tüketim mallarına harcadıklarını, gerisini üretim malları satın alarak, işçiler kiralayarak ve birinci ve/veya ikinci kesimde firmalar kurarak yatırdıklarını düşünün. Bu noktada garip bir şey olur. İlk başta kapitalistlerin tamamen kişisel tüketime harcadıkları toplam kârların miktarının 200.000 dolar olduğunu düşünelim. Şimdi de tüketimlerini 150.000 dolara düşürdüklerini ve geri kalan 50.000 doları, 30.000 doları ile üretim malları (birinci kesimin stoklarından) satın alarak ve 20.000 doları ile (yedek işsiz

ordusundan) işçi kiralayarak yatırdıklarını düşünün. Kapitalist tüketim talebindeki düşüşün bir kısmı yeni işe alınan işçilerin talebiyle karşılandığına göre, tüketim talebindeki net azalış, yalnızca 30.000 dolardır. Herşeye karşın tüketim malları talebi azalır. Böylece ikinci kesimin satışları düşer. Bu da üretim malları talebinin azalacağı ve böylece birinci kesimin satışlarının düşeceği anlamına gelir. Yine de, tüm bunlara yol açan şey, genel olarak üretken kapasiteyi eşanlı olarak genişletmiştir. Bu yüzden kapitalistlerin üretken kapasiteyi arttırmak yolundaki çabaları yalnızca ekledikleri fazla kapasiteyi değil, daha önce varolan kapasitenin bir bölümünü de aşırı kılmıştı” (Shaikh, 2009:134-135).

Solda hâkim içtihatı göre; iki dünya savaşı arası krizin derslerini çıkararak kapitalizm, savaş sonrasında Keynesçi teknikleri benimseyerek 30 yıl süren “Altın Çağ” yaşamıştır ve sürecin altında da sınıflar arasında bir uzlaşma yatmaktadır. Bu dönemde kapitalistler açısından sermaye birikimi gayet düzgün ve canlı devam ederken; işçi sınıfı da özellikle gelişmiş ülkelerde, yüksek ücretlerden, “refah devleti” olarak kavramsallaştırılan kamu hizmetlerinden vb. yararlanarak kapitalizmin tarihinde görülmemiş bir yaşam düzeyine kavuşmuştur. Bu yaşanan refah döneminin, hem üretim süreci hem de ekonominin genel işleyişinin temelindeki dinamik Fordizm kavramıyla açıklanmıştır. 1970’li yılların ortasında Fordizm tıkanmış, sınıflar arası uzlaşma da bu yüzden çökmüştür. Keynesçilik-Fordizm sentezini en sistematik biçimde dolaşıma sokan Düzenleme Okulu olmuştur. Bu akım, 1970’li yıllarda ortaya çıkmış, başlangıçta büyük ölçüde -Michael Aglietta, Robert Boyer, Alain Lipietz gibi -Fransız teorisyenlerden oluşan, daha sonra etkisi bütün dünyaya yayılmış ve günümüzde de yaygın bir etki yaratan bir düşünce okulu olmuştur (Savran, 2013:169-171).

Eksik üretim kuramının Marksist versiyonlarının atladıkları en önemli husus efektif talebin kaynağının birincil faktörü olarak işçilerin ücretlerin görmeleridir. Tüketimin çoğu yatırım harcamalarının gerekli bir yönü olan ücretlerden geldiğine göre, tüketim ve yatırımı fonksiyonel olarak bağımsız gibi ele almak da yapılan yanlışlıklardan biridir. Dolayısıyla, üretim sürecinin başında efektif talebi belirleyen, tüketim ve yatırım harcamaları aracılığıyla kapitalist sınıftır. Kapitalist sınıfın gayrisafi yatırım ve kişisel tüketim harcamaları bu meta arzına karşılık efektif talebi belirler (Shaikh, 2009:141-142).

Efektif talebin kapitalist sınıfın bir sonraki dönem için tasarladığı yatırımları dolayısıyla belirlenmesi, Marksist eksik tüketim kuramının, işçilerin ücretlerindeki düşüşle ilişkilendirdikleri talep yetersizliği ve tüketilmeyen ürün stoğu tezinde telafisi zor bir gedik açmıştır. Çarlık Rusyasında eksik tüketim tezlerine dayanarak kapitalizmin olanaksızlığını ileri süren Marksist popülistler ile, Bulgakov, Tugan-Baranovski, Struve, Lenin gibi Rus Marksistlerin arasındaki tartışma bu bağlamda zihin açıcı niteliğe sahiptir:

“Bu son grup Marksistler, popülistlerin eksik tüketim görüşlerine iki temel eleştiri yöneltmekteydiler. Önce kapitalist ilişkilerin Rusya’nın her yerinde hızla geliştiğinin bir olgu olduğuna işaret ettiler. Lenin’in ilk kitabı Rusya’da Kapitalizmin Gelişmesi (1889) tam da bu noktayı ortaya koymaya yönelmişti. İkinci olarak Lenin ve diğerleri popülist görüşlerin mantıksal temeline saldırdılar. Temel hatanın, kapitalizmde bile, üretim hedefinin tüketim olduğunun düşünülmesinde yattığını söylediler. Kapitalizmin, tüketim değil, kâr için üretime dayanmaktaydı ve Marx’ın genişleyen yeniden üretim çözümlemesi hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde, bu dürtüsü kâr olan üretimin kendi iç pazarlarını oluşturmaya muktedir olduğunu saptıyordu. Eksik tüketim asli bir sorun değildi. Kapitalizm çoktan beri mevcuttu, yaşıyordu ve yayılıyordu... Tartışmanın bu roundu,

kesinlikle Struve, Bulgakov, Tugan-Baranovski ve Lenin tarafından kazanılmıştır. Fakat bunların zaferi yalnızca, başka hatta daha bile önemli bir dizi soruya meydan hazırladı: Eğer kapitalizm gerçekten kendini sürdürecektir düzeyde büyümesini sağlayabiliyorsa, kapitalizmi sonsuza dek büyütmekten alıkoyan nedir? Bir başka deyişle sınırları nelerdir? Dahası, dönemselsel olarak karşı karşıya kaldığı yıkıcı bunalımları nasıl anlayabiliriz?” (Shaikh, 2009:143-144).

Düzenlemecilerin önde gelenlerinden David Harvey’in görüşleri, bu ekolün görüşlerini çözümlememiz açısından oldukça önemlidir. Harvey’in Fordizmin “demokratik” ve “popülist” bir toplum ima ettiğine ilişkin yargısı, Ford’un başlangıçta rıza yoluyla kendine bağladığı işçileri, General Motors’un rekabeti karşısında ücret artışından vazgeçmek bir yana, fabrika içine casuslar salarak özel bir polis gücü oluşturarak işçiler üzerinde acımasız bir baskı ve disiplin uygulamasına geçmesini görmezden gelmek durumundadır. Harvey “büyük depresyon başlar başlamaz, piyasayı canlandırmak, efektif talebi arttırmak için Ford’un ücretleri arttırdığı” görüşünün ise elle tutulacak bir tarafı maalesef yoktur. Öncelikle sadece Ford’un ücretleri arttırmasının, bütün piyasayı canlandırmaya yetmeyeceğini, daha önemlisi, öteki işletmeler kendi işçilerine ücret artışı vermezlerse, ücretlere zam yapan işletmenin rekabette zayıf düşeceğini bir marksistin biliyor olması gerekir (Savran, 2013: 205).

Yine Harvey, kapitalist sistemin yıkımından en çok zarar görecektir olanların, Weberyen bir sınıf tanımıyla, üst sınıftan olmayan sıradan kimseler olacağını söylemiştir:

“Paradoksal olarak, güçlü kuvvetli bir sosyal demokrat işçi hareketi kapitalizmi kurtarmada kapitalist sınıf iktidarından daha başarılı olabilir. Yel pazenin en solundakiler için bu karşı devrimci bir çıkarım

gibi gelebilir kulağa, ama güçlü bir çıkar ögesi de barındırmıyor değil; çünkü kapitalist krizlerde acı çeken, aç kalan ve hatta ölenler, üst sınıflar değil sıradan insanlardır.”(Harvey, 2015: 162).

Bu görüş, kapitalizmin Shumpetervari bir kendi kendini imha sürecinin vuku bulmasıyla sonuçlanacağı öngörüsüne dayanmaktadır. Öyle ki, fordizme gösterdiği teveccühle maruf “Marksist” yazar, sıradan, güçsüz insanları korumak adına sınıf mücadelesinin sertleşmesi konusunda endişe etmektedir. Fakat yoksullukla hemhal olmuş yaşantısına rağmen, Marx’ın düşünsel hayatında öncelikli derdi, güçsüzün yanında görünmek olmamıştır. Onun asıl gayesi sınıflar arası çelişkileri gün yüzüne çıkarmak olmuştur – zira sömürü ve yoksulluk bunun bir uzantısıdır.

Kredi işlemi, sermayenin, basit dolaşım sürecinden farklı olarak, içkin biçimde dinamik ve genişleyen bir süreç haline getirmiştir. Basit dolaşım süreci, sermayenin üretiminde dışsal bir süreç olarak sermayenin yeniden üretimine sürekli engeller çıkarırken, sermaye kredi aracılığıyla, gelecekte üretilecek artık değere karşılık ödünç verilen fonlar vasıtasıyla fazladan bir talep oluşturarak bu engelleri bir süreliğine ortadan kaldıracak bir kapasite yaratmıştır. Emperyalist ülkelerin mali sermayesinin bağımlı ülkelere verdiği krediler en azından bir bölümüyle emperyalist ülkelerin mallarına bir ek talep unsuru oluşturmuştur. Sermaye koşullar uygun olduğu sürece, sermaye birikiminin kendisinin yarattığı ek talep temelinde, gerekse kredi mekanizmaları yoluyla yeniden üretimin gerçekleşmesini sağlayacak bir toplam talep yaratma kapasitesine sahiptir. Bu olgu, eksik tüketimin kapitalizmin hareket yasalarından biri olmadığını kanıtlar niteliktedir. Fakat yine bu olgu kapitalist üretimin hiçbir zaman bir pazar sorunuyla karşılaşmayacağı anlamına gelmemektedir. Kapitalist üretimin daimi bir eksik tüketim tehdidiyle karşı karşıya

olmaması, hiçbir zaman krizlerle karşılaşmadan sonsuza kadar kendini sorunsuz biçimde yeniden üretebileceği anlamına gelmemektedir (Savran, 2013:192-193).

Düzenleme Okulu'nun, tahlilini, ekonomi alanıyla sınırlı tutmayarak üstyapıdaki faktörleri de ele aldığı için, geniş bir kesim tarafından övgüye layık görülmektedir. Oysa, düzenleme kavramının kendisi aslında eksik tüketim teorisinin boşluklarını ortadan kaldırmak amacıyla üstyapıyı analizine dahil etmiştir. (Savran, 2013: 178) Eksik tüketimci kuramın en ciddi zaafı, fiili birikim haddinin belirleyicilerine ilişkin herhangi bir teoriden yoksun oluşudur. Azalan kâr haddi kuramcılarının birikim haddinin belirleyicilerine ilişkin teorisindeki tutarlılık eksik tüketimci teoride bulunmamaktadır: Eksik tüketim muhakemesi içinde, azalan kâr haddi kuramcılarının tezlerindeki kâr haddi ile birikim haddi eşitliği yoktur. Eşitlenebilselerdi, bir eksik tüketim eğilimi gerçekleşmezdi. Eksik-tüketimci yazarların çoğu, birikim haddinin anahtar belirleyicisi olarak sermayecilerin öznel kâr beklentileri üzerine odaklanarak, Keynes'in soruna getirdiği çözümü yeğlemişlerdir. Marksist açıdan bu yetersiz bir çözümdür (Wright, 2009: 201).

Bunalımların, aşırı üretim biçiminde ortaya çıkması, eksik tüketim teorisinin maddi dayanağıdır. Her bunalım kendini mutlaka bir talep eksikliği biçiminde ortaya koyar; ama eğer kitlelerin satın alma gücü yeterli olsaydı, ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli bir talep yaratacakları açıktır. Dolayısıyla, kitlelerin tüketim ihtiyaçlarını karşılayacak satın alma kapasitesine sahip olmayışı bunalımın hiç değişmeyen koşuludur. Eksik tüketiciler bu gerçekten hareketle kitlelerin alım gücünün sınırlılığının bunalımlara yol açan dolaysız neden olduğu sonucuna varırlar. Böylece, başka zamanlarda, kitlelerin alım gücü yine sınırlı olduğu halde kapitalizmin neden

canlı bir birikim ve büyüme sağladığını açıklama olanaklarını tümüyle yitirirler. Kitlelerin ihtiyaçlarına oranla satın alma gücünün sınırlılığı, kapitalizmin yapısal bir özelliğidir fakat bu durum ne canlı büyüme dönemlerini ne bunalımları ne de birinin diğerine dönüşmesini açıklamaya muktedirdir (Savran, 2013:195-196).

1.3. Azalan Kâr Oranları Kuramı

Kâr oranlarının düşüşü fikri Marx'tan önceki iktisatçılar arasında da yaygındır. Eric Howsbawn'na göre, 19. yüzyıl işadamları ve iktisatçıları kaygılandıran iki unsur, kârlılık oranları ve sermayelerinin büyüme oranlarıdır. Adam Smith, kârlılık oranlarının artan rekabet sonucu; Ricardo ise, tarımda sözde "azalan getiri" nedeniyle düşmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Marx kuramını böylesi sorunlu varsayımlara dayandırmamış, kapitalist birikimin kendi dinamiği içinde çözümsüz bir çelişki barındırdığını kavrayan bir açıklama sunmuştur (Harman, 2012:61). Kapitalist üretimin merkezinde yatan artık değer üretiminin, servet üretiminin tarihi bir biçiminden başka bir şey olmadığını hiçbir zaman gözden kaçırmamış olması Marx'ın klasik öncüllerinden ayırt edilmesini sağlar. Emek süreci, içinde artık-değer üretilen bir süreç haline gelmektedir; kapitalist üretim, tüketim ihtiyaçlarına, yani kullanım-değerleri üretimine yönelik değil; kâr için üretime, yani mübadele-değeri, özellikle de artık değer üretimine yöneliktir. Bunalımın genel olabilirliğini içerisinde barındıran, metanın kapitalist üretim koşullarındaki ikili doğası, yani hem bir kullanım-değeri hem de bir mübadele-değeri oluşudur. Bununla birlikte bunalımın nedenini bilmek için bu olabilirliğin genel bir olabilirlikten fiiliyata nasıl döndüğünü bilmemiz gerekir (Yaffe ve Bullock, 2009: 224).

Marx, kârlılığın temelindeki etkenleri, emek süreci içerisinde bulmuştur. Tüm toplumlarda, insanların gereksinimlerini ve isteklerini gidermek için gerekli olan nesnelere, toplumun emek

zamanının, üretken faaliyetlerinin belirli oran ve miktarlarda belirli bir dağılım gerektirdiğini belirtir aksi takdirde toplumun yeniden üretimi olanaksızdır. Toplumsal emeğin dağıtılması tüm toplumların temeli iken artık emeğin çekilip alınması tüm sınıflı toplumların temelini oluşturmuştur. Toplumsal emek zamanının dağılımı ve artık emeğin elde edilmesi, çoğu toplumda gelenekle, yasayla, kaba güçle düzenlenirken; kapitalist toplumda, üretken faaliyetler, umulan kârlılık temelinde bireysel kapitalistler tarafından özel olarak üstlenilir. Yeniden üretim bilinçli bir biçimde amaçlanmaz ama yine de gerçekleşir.

Yüzeyde kapitalistlerin kararlarını belirleyen, onlara daimi bilgi sağlayan parasal fiyatlardır. Fakat Marx, parasal olguların, metaların üretiminde kullanılan toplam emek zamanların (emek değerlerin) uyarınca düzenlendiğini ileri sürer. İşçiler, Emek süreci sırasında hammaddeleri, nihai ürünlere dönüştürmek için emek araçları kullanırlar. Dolayısıyla nihai ürün için gerekli toplam emek zaman; tüketim araçlarındaki gizli emek zaman ve emek süreci içinde işçiler tarafından harcanan o günkü emek zamanının toplamına tekabül etmektedir. Marx ilk unsuru nihai üründe yeniden ortaya çıktığı için değişmez sermaye (C) olarak, ikincisini emek tarafından eklenen değer (L) olarak adlandırmıştır. Dolayısıyla herhangi bir nihai ürünündeki toplam emek ifadesi C+L 'dir. Kârları meydana getiren ise, işçilerin fiilen harcadıkları zamanla (L), kendilerini yeniden üretmeleri için gerekli zamanın (V) arasındaki farktır- yani artık emek zamanı (S). Dolayısıyla işçilerin gerçek ücretlerinin karşılığı olan (L) hem tükettikleri malların miktarı hem de bu malları üretmek için gerekli olan zamanla belirlenir. Dolayısıyla, artık değerın büyüklüğü ve sömürü haddi (S/V) iki şekilde artırılabilir:1) iş gününün uzunluğunu (L) artırarak , 2) İşçilerin ücretlerinin

azaltılması, ya da emeklerinin üretkenliğinin arttırılması sağlanarak. Kapitalistler sürekli olarak sömürü haddini arttırmak için her türlü yöntemi denerler fakat iş gününü uzatma ve/veya gerçek ücretleri düşürme yolundaki uygulamalar belli bir sınıra tabiidir artırmıştır (Shaikh, 2009: 155-156). Böylece emek üretkenliğini arttırmak sömürü haddini yükseltmenin temel yöntemi olmuştur.

Fakat Marx'a göre, kapitalizmde mantığa aykırı görünen şey sömürü oranını arttıran aracın, kâr oranını düşürmeye yönelmesidir. Emeğin artan üretkenliği, kendisini sermayenin azalan karlılığında açığa vurmaktadır. Artık değer oranı S/V , işçinin sömürülme derecesinin ifadesidir. Fakat kapitalistler için önemli olan şey sermayenin kârlılık derecesi olan yatırımlara $(C+V)$ oranla, kârların miktarı (S) ölçütüdür. Bir başka deyişle, sermayenin birikimini düzenleyen kâr oranıdır $(S/C+V)$. Paradoks işte tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Birbirlerine karşı süren kavgalarında (rekabet), bireysel sermayeler rakiplerine karşı üstünlük kazanmak için sürekli olarak kendi maliyetlerini düşürmek zorundadırlar. Pazar mücadelesinde sürekli, birim maliyetleri düşürmek için işe koyulurlar. Emek üretkenliğini arttıran ve böylece birim maliyetleri azaltan temel araç olarak ortaya çıkan makinalaşma Marx'ın sermayenin yükselen organik bileşimi diye adlandırdığı gelişmeye neden olur. Belirli bir sayıda işçi giderek artan miktardaki üretim aracı ve malzemeyi işe koşar. Bu durum nihai ürünün toplam emek değerinden $(C+L)$ giderek azalan kısmının canlı emekten ve) giderek artan bir bölümünün tüketilen üretim araçlarından gelmesine yol açar. Bir başka deyişle, yükselen teknik bileşim, değer cinsinden ölü emeğin, canlı emeğe oranını artırmıştır (Shaikh, 2009: 155-156).

Dolayısıyla işçiler hava ile yaşasalar bile $(V=S)$, S 'nin alabileceği en yüksek değer $S_{max}/C = L/C$ 'dir. Kâr oranının tabanı kuşkusuz sıfır iken, tavanı L/C 'dir. Kapitalistlerin işçilerin verimliliğini artırarak

kendi rekabet gücünü artırması, her işçinin işinde giderek daha çok “üretim aracı” –alet makine, vb- kullanmasıyla gerçekleşir. Üretim araçlarının fiziksel boyutunun, bunlarla çalışan emek-gücü miktarına oranı, yani “sermayenin teknik bileşimi” denir (Harman, 2012: 61). Yükselen teknik bileşimin, kendini C/L’nin artan bir oranında açığa vurduğunu dikkate aldığımızda; gerçek kâr sürekli olarak alçalan bir tavanla hiç kıpırdamayan bir taban arasında sıkışıyor demektir. Öyleyse, bu oranın kendisinin aşağı yönelik bir eğilim göstermesi gerekir. Marx’ın kâr oranının azalma eğilimi ifadesinin karşılığı budur. Gerçek ücretler yükseldiğinde bile, bu ücretler üretkenlikten daha yavaş yükselirse, sömürü oranı yine de artacaktır. Dolayısıyla artan bir gerçek ücretle yükselen bir sömürü haddinin birlikte yer alması kesinlikle olanaklıdır. (Shaikh, 2009: 157). Bu ilişkiyi Marx şöyle anlatır:

“ Kâr oranı emek daha az üretken hale geldiğinden değil, aksine emeğin üretkenliği arttığı için azalır. İşçi daha az sömürüldüğünden değil, aksine daha fazla sömürüldüğünden azalır. ” (Aktaran Shaikh, 2009: 160)

Azalan kâr oranları kuramına karşı olan argümanlardan ilki, sırf teknikteki değişimlerin kâr oranında düşüşe yol açmayacağını iddia eder. Marksist yorumların hemen hemen hepsi mekanizasyonun kapitalist üretimin karşı konuşmaz bir gerçekliği olduğunu kabul ederler. Yine önemli bir düşünce okulu, mekanizasyonu Marx’ın yaptığı gibi emek sürecinin kapitalist denetimine değil, daha çok uzun dönemde işçilerin artan direnişine ve yükselen gerçek ücretlere sermayenin tepkisine atfederler. Verilmiş üretim koşullarında gerçek ücretlerde bir artış varsayımından yola çıkmıştır. Bu bakış açısına göre emek üretkenliği kârı arttırıcı bir etki yaparken, yükselen ücretler tam tersi bir etki

yaratmaktadır. Hem Paul Sweezy hem de Maurica Dobb bu bakış açısına sahiptirler (Shaikh, 2009: 157) Steedman bunu şu şekilde anlatır: “Rekabet güçleri, bütün ekonomide her sanayide mümkün olan en yüksek standart kâr oranını yaratan üretim yöntemlerinin seçilmesine yol açar.” Aynı tez Glyn, Harrison Himmelweit, Brenner, Dumenil ve Levy tarafından kabul edilmiş ve Okishio tarafından matematiksel olarak geliştirilmiştir. Bu oranın ya reel ücretlerde bir artışın ya dıştan gelen bir rekabetin baskısı altında olması halinde, kapitalistlerin sadece kârlılık oranlarını düşürdüğü görülen sermaye yoğun teknikleri benimseyeceklerini ileri sürerler. Diğer bir deyişle kâr oranını vuran sermayenin organik bileşimi değil bu etkenlerdir (Harman, 2012: 62).

Yükselen gerçek ücretler gerçekten mekanizasyonu teşvik eder ve bu mekanizasyon da daha yüksek ücretlerin etkilerini giderebilir ya da gidermez. Bu çözümleme, bu sınırlar çerçevesinde doğrudur. Fakat Marx’ın kuramında yükselen ücretlerin kendisi, üretim savaşından kaynaklanan mekanizasyon olarak adlandırılacak öncül bir nedenden ötürü olanaklı hale gelir. Böylece Sweezy ve Dobb’un incelediği etki birincil olanın üzerine eklenen ve aslında birinciden ötürü var olabilen ikincil bir etkidir (Shaikh, 2009: 157)

Marx’ın kendi yazılarında bu türde argümanların yanıtları mevcuttur. Yeni teknolojiye yatırım yapan ilk kapitalist, diğer kapitalistler karşısında kendisine artık-kâr sağlama imkânı veren bir rekabet avantajı elde eder; ama yeni teknolojiler genelleştikten sonra bu ‘artık’ devam etmez. Kapitalistlerin mallarını sattıklarında elde ettikleri parasal kazançları, malların içerdiği toplumsal bakımdan gerekli emeğin ortalama miktarına bağlıdır. Eğer yeni, daha verimli teknikler getirdiği halde, başka hiçbir kapitalist böyle davranmamışsa, eskisi gibi toplumsal bakımdan gerekli emekle aynı miktarda değer içeren malları üretir. Ama bu sefer gerçek somut

emek gücüne daha az masraf edildiği için kârlar artar. Ama tüm kapitalistler bu teknikleri kullanmaya başladıklarında, malların değeri düşer. Bu düşüş sözünü ettiğimiz malları yeni tekniklerle üretmek için ihtiyaç duyulan ortalama emek miktarıyla denkleşinceye kadar devam eder. Ek kâr ortadan kalkar ve yeni tekniklere erişmek için daha çok üretim aracı kullanılmışsa kâr oranı düşer (Harman, 2012: 62-64).

Marx'ın çizdiği bu tabloya gelen itirazlardan bir diğeri, teknolojik ilerlemenin her zaman üretim araçlarının işçilere oranını içermediği, "sermaye yoğun" olmaktan çok "sermaye tasarruflu" olabileceğidir. "Eğer bilimsel bilgi ilerliyor ve yeni teknolojiler olarak uygulanıyorsa, o halde bu teknolojilerin bazıları, eskilerine göre işçi başına daha az makine ve hammadde kullanabilir. Herhangi bir zaman diliminde sermaye-tasarruflu bazı yeni teknolojiler olacaktır. (Harman, 2012: 62). "Teknolojik yatırımla birlikte işçiler tarafından kullanılan üretim araçları artan miktarda çıktı üreteceklerdir. Bu durumda belirli bir metayı üretmek için daha az zaman harcadığına göre, mekanizasyon emek verimliliğinde bir artış ve dolayısıyla metaların emek değerinde bir azalmaya yol açacaktır. Dolayısıyla üretim araçlarının emek değeri (C) bunların büyüklüğü kadar artmayabilir, hatta azalabilir." Marx (C)'nin herşeye karşın artacağını ve böylece (C/L)'nin yükseleceğini ve azalma eğiliminin işleyeceğini ileri sürer. Fakat eleştiriler, üretim araçlarının emek değerinin üretim araçlarının büyüklüğünün arttığı hızda, kâr oranlarında aşağı doğru bir baskının ortaya çıkmayacağını söylerler (Shaikh, 2009: 158).

Bütün bu muhakeme önerileri, emek-tasarruflu ve sermaye-tasarruflu yeniliklerin göreceli orantılarını kestiren dört başı mamur bir model henüz geliştirilmiş olmasa da, gelişmiş bir kapitalist ekonomide emek-tasarruflu yeniliklerin genel bir üstünlüğü

olduğunu varsaymak için apriori bir sebep bulunmadığını göstermektedir. Sermayenin organik bileşiminin yükselip yükselmediği, değişip değişmediği ya da düşüp düşmediği konusunda ampirik kanıtlar, en iyimser bakışla, kesinlikten uzaktır. Ulusal gelir hesapları cisimlenmiş emek-zamanlar cinsinden tutulmadığı, yatırılan sermayeye ilişkin veriler de Marksistlerin sermaye olarak bile görmeyecekleri birçok kalemi kapsadığı için, organik bileşim üzerinde güvenilir veriler toplanması oldukça kuşkuludur. Yükselen organik bileşim tezinin Cogoy kadar şiddetli bir savunucusu bile, kendi görüşlerini destekleyen zayıf verilerin bunlara ters düşenler kadar belirsiz olduğunu itiraf etmek zorunda kalmıştır. Sermayenin organik bileşimi tutarlı bir uzun dönemli artma eğilimi içinde bulunmadığı doğru olsa bile, organik bileşim, birikim süreci üzerinde gerçek bir tehdit olarak etki yapar. Dolayısıyla sermayenin organik bileşimi teorisi, kapitalist birikimin gelişmesinin tarihi olarak anlaşılması için gereklidir (Wright, 2009:192).

“Sermaye yoğun” teknolojik gelişmelerin, “sermaye tasarruflu” olanlara kıyasla fazla olması muhtemeldir. Belirli bir bilimsel ve teknik düzeyinde, tersi geçerli olsa dahi, bütün bunlar kullanıldığında sermaye üretim araçlarına yatırım düzeyini artırmakla sağlanabilecek başka teknolojik gelişmeler olacak, ya da en azından kapitalistler bu şüpheyle hareket edeceklerdir. Teknik ilerlemenin bir kısmının sermayenin emeğe oranında herhangi bir artış olmadan meydana gelebilmesi, teknik ilerlemenin tüm avantajlarının böyle bir artış dışında elde edilebileceği anlamına gelmez. Eğer tek tek kapitalistler, sermayenin işçilere oranını artırabildikleri takdirde, teknolojik gelişmelere yatırım yapıp bu avantajdan faydalanabileceklerdir. Sermaye oranını artırmayı başaramazlarsa, sadece fazla sermaye gerektirmeyen teknolojik gelişmelerden faydalanacaklar ve daha fazla sermaye yatırımı

yapabilenlerle girdikleri rekabetten yenik çıkacaklardır. Gerçek dünyada iş yapan her kapitalist en ileri teknik değişime ulaşmanın, üretim araçlarına ya da (Eski araştırma geliştirmenin sonuçlarında birikmiş ölü emek dahil) “ölü emeğe” yatırım düzeyini artırmaktan geçtiğini ezbere bilir. (Harman, 2012: 62-63).

Ernest Mandel’in sermayenin organik bileşeninin artış oranının sabit bir artış eğilimi göstermediğini, fakat bu yalpalamaların süreklilik göstermediğini anlatır:

“Marx’ın sermayenin artan organik bileşimi tezinin geleneksel eleştirisi bir bütün olarak alındığında yetersiz olmasına karşın, bu artışın birçok vulgarizasyonunda sanıldığından daha az otomatik ve daha az radikal bir biçimde gerçekleştiği noktasında bir doğruluk payı içermektedir. Sınırlı zaman dilimleri içinde sermayenin organik bileşiminde hiçbir radikal değişiklik yapmaksızın genişletilmiş yeniden üretimi başarmak pekala mümkündür. Gerçekten, Departman I’de dönemsel olarak emek üretkenliğinde ani artışlar olabilir, bu artışlar toplumsal ortalamadan çok daha büyük olabilir ve böylece imalat sanayisinde mallarına katılan değişmeyen değerde bir artış olmaksızın önemli boyutlarda maliyet tasarrufu sağlarlar. Fakat uzun vadede bu eğilimler genel toplumsal ölçekte sürdürülebilir değildir.”(Mandel, 2015:209)

Özetle, eleştirel senaryonun gerçekleşme ihtimali konusunda tartışmalar hala devam etmektedir. Sermayenin organik bileşiminin, emek-tasarruflu sermaye yatırımlarıyla veya emek yoğun sektörlerin görece ağırlığının artmasıyla azalacağını düşünmek, bahsettiğimiz kısıtlar nedeniyle ne çürütülebilir ne de ispatlanabilir bir önerme olmaktan uzaktır. Bu yaklaşımların dışında, sınıf savaşımının sebep olduğu ücretlerdeki artışın etkisiyle, kâr oranlarının düşeceği

yönünde geliştirilen görüşler de mevcuttur. Sağlıklı bir analiz yapabilmek için, bir olgunun nedenleriyle, gelişmesinin görüntülerini veya tetikleyici unsurları ayırt etmek birincil derecede öneme sahiptir. Ayrıca ücretlerin maksimizasyonu halinde kârların azalarak, yatırımların önünü kesebileceği varsayımsal olarak doğrudur. Fakat Marx'ın da söylediği gibi ücretler kapitalist sistemin işleyiş mantığı gereği belli sınırlara tabiidir. Dolayısıyla sermayenin organik oranındaki yükselişin nedeni sömürü oranının azalması değil bilakis artmasıdır.

2. Uzun Canlılık Dönemi: Sermayenin Organik Bileşiminin Düşmesi

Her bunalım kendinden önceki hızlı sermaye birikimi aşamasının çelişkilerinin bir ürünü olduğu gibi bu çelişkilerin su yüzüne çıkmasına uygun bir ortam oluşturmuştur. Bu yüzden, güncel bunalımın somut tarihsel gelişme içinde yerli yerine oturtulabilmesi için İkinci Dünya Savaşı'ndan 60'lı yılların sonuna dek süren uzun genişleme döneminin ana dinamiklerinin ele alınması gerekmektedir. Bilindiği üzere, 1929'da New York borsasının çöküntüye uğramasıyla başlayan iki dünya savaşının arasındaki süreçte, dünya kapitalizmi tarihinin en uzun bunalımlarından birini yaşamıştır. Çeşitli ülkelerde uygulamaya konulan, ekonomiyi canlandırmaya yönelik olarak ABD'de New Deal; Almanya'da Nazi'lerin silahlanma ve öteki kamu harcamaları yoluyla ekonomiyi canlandırma siyaseti; Fransa'da Halk Cephesi'nin aldığı önlemler vb. yeni iktisat siyasetlerine rağmen bu derin bunalım İkinci Dünya Savaşı'na dek sürmüştür. İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, hem egemen sınıfın sözcülerinde, hem de solda kapitalizmin yeni bir iktisadi bunalıma gireceği beklentisi yaygın biçimde hissedilmiştir. Fakat tersine, savaş sonrasında 60'lı yılların sonuna dek süren zaman diliminde, hızlı bir sermaye birikimine ve

belirli farklılaşmalara rağmen kapitalizmin dünya ölçeğinde genelleşmiş bir büyümesine tanık olunmuştur. (Savran, 2009: 22-23).

İktisat alanında beklenti, dünya ekonomisinin birinci dünya savaşı sonrasında, kısa bir canlılık sürecinin ardından görülen krizlerin bir benzerinin yaşanacağı yönündedir. Fakat beklentilerin aksine, kapitalizm tarihinde o zamana dek görülmemiş -sonradan “kapitalizmin altın çağı” olarak anılacak olan- bir canlılık yaşanmıştır. 1970'lere gelindiğinde, ekonomik çıktı düzeyi 1940'lara kıyasla, ABD'de beş, Fransa'da dört kat artarken, Japonya on üç kat artan üretimiyle ABD'nin arkasından batının en büyük ikinci ekonomisi haline gelmiştir. Ekonomik büyüme, reel ücretlerde artışın yanı sıra, tam istihdama yaklaşılmasını ve sosyal yardımların daha önce görülmemiş bir düzeyde ulaşmasını sağlamıştır (Harman, 2012: 143).

Kuşkusuz burjuva düşüncesinin yarattığı imgenin aksine, bu dönemde kapitalizm çelişkilerinden arınmış, pürüzsüz bir biçimde işleyen bir sistem haline gelmemiştir. Aksine sınıf toplumunun çelişkileri bu dönem boyunca süregelmiş, daha çok kapitalist dünyanın az gelişmiş alanlarında ortaya çıkan savaş ve devrimler, sistemin zaaflarının habercisi olmuştur. Bunun ötesinde, salt iktisadi açıdan bakıldığında dahi, tablo sunulduğu kadar iç açıcı işaretler vermemiştir. Genişleme sürecinde, hızlı birikim evrelerini ani biçimde daralmaların izlemesi, bu dönemde de görülmüştür. Ne var ki, klasik adıyla 'sınai çevrimler' bu dönemde belirli özgül nitelikler taşımıştır: Öncelikle her duraklama sürecinde bir veya birkaç ülke dışında kapitalist dünyada daralma yaşanmamıştır. Dahası bu dalgalanmalar başka ekonomilere yayılmak bir yana, içinde ortaya çıktığı ekonomilerde bile yığılımlı, kendi dinamiğini yaratan bunalımlara dönüşmemiştir. Ekonominin duraklama anında

özellikle talep yönetimi önlemleri aracılığıyla devlet belirli teknikler kullanarak, durgunluğun etkilerini sınırlayabilmiştir. Bütün bunlara karşılık İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde genel eğilim kapitalist sistemin genişleyen yeniden üretiminin sarsıntısız biçimde gerçekleşmesi olmuştur. Bu dönemde, dünya ticareti, sinai büyüme hızları, toplam üretim, emek üretkenliği gibi ana göstergelerdeki büyüme hızları kapitalizmin tarihinde daha önce rastlanan en yüksek düzeylerine eşitlenmiş, hatta yer yer bu göstergeleri geride bırakmıştır (Savran, 2009: 23-25).

Marx'ın algıladığı sistemdeki çelişkilerin üstesinden gelinmekte olduğunu ilan eden uzlaşma teorisi hem sağda hem de solun büyük kesimlerinde ana akım halini almıştır. Sermaye ve emek arasında sınıfsal bir uzlaşma temelinde genişleyen bu kapitalizm tablosu, tam istihdam, ekonomik büyüme ve yurttaşların ikbaline odaklanabilecek bir "refah devleti" resmetmiştir. Avrupa'da Sosyal Demokrat ve Hristiyan Demokrat Partiler, sosyal yardımların çekim gücüyle işçileri yörüngelerinde muhafaza ederek, onların Komünist Partilere savrulmalarını engellemiştir (Harman, 2012: 146).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin koşullarında, merkez kapitalist ülkelerde, talebin güvence altına alınmış olması nedeniyle, kârlar açısından asıl önemli olanın üretimde "istikrar"ın sağlanması olduğunu düşünülmüştür. Sermayenin işgücü talebi dolayısıyla 1940'lı ve 1950'li yıllarda, bir yıldan daha uzun süreli sözleşmeler yaygınlaşmıştır. 1960'ların ortalarında elde edilen sıra dışı yüksek kârlılık kendiliğinden emekle paylaşılmamıştır. Aksine, bu dönemde, ortaya çıkan kârlılık oranının bölüşülmesi işçi grevlerinin önemli ölçüde artması sayesinde gerçekleşmiştir (Campbell, 2005: 321).

Silahlanma harcamaları, tıpkı "üretken olmayan" harcamalar gibi, kısa vadede karları düşürecek bir etki yapabilecekken, aksine

uzun vadede, yeni birikim için kullanılabilir fonları azaltmaya yaramıştır. Bu durum Marx'ın sermayenin organik bileşimi olarak kavramlaştırdığı, istihdam yatırımın, istihdam edilen işgücüne oranındaki artışı yavaşlatmıştır. Bu yavaşlama, kâr oranını yukarı çekmiş, birikim krizlerinin önüne geçilmesine sebep olmuştur. Savaş harcamaları, büyük şirketlere kâr etme ve mallarını, Marx'ın terminolojisinde "artı değeri realize etme" olarak açıkladığı akde çevirme güvencesiyle birlikte uzun vadeli planlamalara izin vermiştir (Harman, 2012: 149).

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ABD'de yaygın biçimde üretimde uygulanan (ABD'li Taylor'un adıyla bilinen "Bilimsel İş Yönetimi" ve ilk kez Ford otomobil fabrikasında Henry Ford tarafından kullanılan montaj hattı üzerinde seri üretim vb.) bazı teknikler, bu dönemde öteki kapitalist ülkelerde de hızla yayılmıştır. Teknolojik gelişmenin bu doğrultuda bir atılım yapmasıyla emek üretkenliği, kapitalizm tarihinde görülmemiş bir hızla yükselmiştir. Bu, kâr oranını yükseltme yönünde güçlü bir eğilim yaratmış, dönem başındaki baskılanan ücret düşüklüğüyle de birleşince sermaye birikimine hızlı bir ivme vermiştir (Savran, 1988:27). Anwar Shaikh ile E. Ahmet Tonak'ın çalışması, geliştirdiği özgün algoritma temelinde, bu dönemin dünya ekonomisinin belirleyici ekonomisi olan ABD'de artık değer, artık değer oranının, sermayenin organik bileşiminin, sermayenin ve kâr miktarı ve oranının gelişiminin ölçülmesini olanaklı hale getirmiştir. Bu ölçümlerden çıkan; sermayenin organik bileşiminin yükselmesi, artık değer oranında ve emek verimliliğinde yükselişe rağmen kâr oranlarını düşürmüş olması Marx'ın yasasının geçerliliğini doğrulamaktadır (Savran, 2013:71-72)

2. Dünya Savaşının sonunda ABD ekonomisi, toplam dünya çıktısının yarısına kadar yaklaşmış, ondan daha az silah harcaması yapan büyük Avrupa ekonomileri, ekseriyetle aynı özellikleri göstermiştir. İngiltere’de ve Fransa’da silah sanayilerine yapılan yatırımlar ekonominin lokomotifi haline gelmiş, bu durum da sermayenin organik bileşimini yükseltip kar oranını düşüren bazı baskıları dengeleyerek ekonomik genişlemeyi sürdürmelerini sağlamıştır. Japonya’da, doğrudan devlet mülkiyetinin görece zayıflığına rağmen, devlet kapitalizminin sivil sanayi üzerindeki etkisi Batı dünyasının her yerindekinden fazladır. 1945 öncesinde ulusal gelirden silahlanmaya giden yatırımların ağır bastığı ekonomisini yurt dışı pazarda rekabet etmek için yapılandıran Japonya’da bu yönelişin mimarları, büyük işletmelerin başkanları ve devlet yöneticileridir. Bu sayede artı değer büyük kütlesi seferber edilerek, kısa vadeli karlılık kaygılarından uzak bir biçimde stratejik sektörlerle yönlendirilen Japon ulusal kapitalizmi, Almanya ile birlikte ABD pazarının en büyük ihracatçıları haline gelmiştir. Alman ve Japon imalatçılar dinamiklerinin çoğunu hızla büyüyen dünya pazarının büyük kesimlerini ABD ve İngiltere’nin elinden alarak üretken yatırımlarda rakipsiz hale gelmişlerdi. (Harman, 2012: 151-152).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, “Altın Çağ” olarak nitelenen uzun canlılık döneminin yaşanmasını sağlayan etkenler tek bir başlık altında toplanamaz ve fordizm, keynesyenizm gibi genel geçer üretim ilişkilerine indirgenemez. Savaşta harap olmuş ülkelerin tahribatının giderilmesine yönelik yatırımlar; 1950’lerin başından itibaren sabit sermaye maliyetlerinin azalması; soğuk savaşın neden olduğu ve ABD’nin ucuz Ortadoğu petrolü üzerinde sağladığı kontrol; devletlerin güvenceli üretimiyle hayata geçirilen, rekabeti kısıtlayan askeri harcamalar; kredi alanındaki yenilikler; dönem başındaki durgunluk esnasında batan firmaların

diğerleri tarafından düşük maliyetle satın alınması; Bretton Woods'un sermaye akımlarına yarattığı güvence; sermayenin uluslararasılaşması ve nihayet Keynesçi/devlet müdahaleleri gibi birçok tali etken sayesinde, kapitalist birikim küçük çapta dalgalanmaların haricinde artarak devam edebilmiştir. Fakat kapitalizmin işleyişine dair bir süreklilik arayacak olursak, söz konusu dönem boyunca bu etkenlerin sağladığı, sermayenin organik bileşiminin artış eğiliminin dizginlenmesidir. Bu sayede kâr haddindeki daralmalar çarpıcı bir etki göstermemiş, yatırımlar birikimine engel olacak düzeye ulaşmamıştır.

3. Altın Çağ'ın Sonu Ve Bunalım: Sermayenin Organik Bileşiminin Yükselmesi

Marx'ın kuramına göre; sermayenin artan organik bileşimi, kâr oranlarını düşürürken, yeni makineleri kullanan ilk kapitalistlerin kârlarını artırır. Dolayısıyla, Japonlar ve Batı Almaya sermaye yoğun yatırım biçimlerine el atarak, dünya çapında kendi kârlarını yükseltirken, dünyanın geri kalanının kârlarını düşürmüşlerdir. Bu üretken yatırım teknolojisindeki öncü ülkelerin ihracat pazarındaki artan rekabet güçleri, diğer kapitalizmleri düşen kârlılık oranları rekabet güçlerini artırmaları yönünde baskı oluşturmuştur. Sermayenin organik bileşimini artıran bu unsurlarla, 1970'ler, kâr oranlarındaki düşüşlere sahne olmuştur. 1973'lere gelindiğinde kâr oranlarında yaşanan düşüşler, son iki yıllık canlılığın neden olduğu hammadde ve gıda fiyatlarındaki tırmanış, ileri Batı ülkelerinin ekonomik daralmaya gitmelerine neden olmuştur. Uluslar arası rekabeti sürdürmek için, yeni yatırımların kârlı olabileceği garantisi aniden yok olmuştur. Yatırımların sert düşüşü ve şirketlerin istihdam ve emek giderlerini azaltarak kârlarını muhafaza etmeye çalışmaları, pazarın daralmasına ve yatırımlarda

yeni düşüşlerin görülmesine neden olmuştur. 30 yıllık aradan sonra, canlılığın durgunluğa dönüştüğü eski modele, geri dönülmüştür. Şirketler hükümetlerin bütçe açıklarıyla talebi canlandırma çabalarına çabuk cevap verememişler ve kârlarını telafi edebilmek için fiyatları artırıncı, uzun yılların tam istihdamının özgüvenini koruyan işçiler, buna ücretlerine zam talepleri temelindeki mücadelelerle karşılık vermişlerdir. Merkez bankaları ve hükümetler, şirketlerin fiyatlarına daha çok zam yapıp kârlarını korumalarına izin vermek ile işçilerin taleplerine direnmeye zorlanan şirketlere güvenerek, yüksek kısa vadeli faiz oranlarıyla para arzını kısmak arasında bir tercih yapmak zorunda kalmışlardır. 1970'lerin ortalarında ilk tercih uygulamaya konarken, 70'lerin sonunda ikincisine geçilmiştir. Fakat işçi sınıfının direnişinin kırılması bile yatırımın eski düzeyine getirilip yeni büyüme dönemi yaratma başarısını uzun vadede koruyamamıştır (Harman, 2012:179-180).

Sermaye birikiminin yavaşlamasıyla birlikte, kârların korunması için birim çıktı başına fiyatların zorunlu olarak yükseltilmesi gerekmiştir. Sermayeciler yeni tekniklere geçmeye zorlanmış, yeni yatırımların maliyetini karşılayamayacakları için daha fazla kredi bulma ihtiyacı doğmuştur. Kredi talebi faiz haddini yukarı iterken kullanılan kredi miktarı artı değerini faiz ödemelerine giden parçasını artırarak girişim kârlarını daha da azaltmıştır. Kredi genişlemesi ve uzatımı yoluyla kârlı üretimi yeterince artırmak olanaksız hale gelince, birikim sürecinin durgunlaşma eğilimi artırmıştır. Kârlılığı koruma çabasına karşın genel kâr haddindeki azalma, sürekli yükselen maliyetler (yükselen fiyatlar) aracılığıyla bireysel sermayeciye kendini dayatmıştır. Sermayecinin, emek gücü değerinin kâr haddinin azalmasını ödünlemeye yetecek ölçüde düşmemesi, ücret artışlarının kâr düşüşünün nedeni olması şeklindeki yüzeysel görüşünün bir kez daha öne çıkmasına neden olmuştur (Bullock ve Yaffe, 2009: 273-275). Nitekim bunalım

esnasında işçi ücretlerinin düşürülmesi kısa vadede bunalımın üstesinden gelememiştir. Bunalımın etkisiyle gerçekleşen (şirket evlilikleri, iflaslar, makina teçhizatın ucuz yoldan temin edilmesi) sermayenin merkezileşmesi, sermayenin organik oranında düşüslere yol açmış; bu durum sayesinde kâr hadlerinde bir ferahlama gözlenmiş, bunalımın yoğun etkisi atlatılabilmektedir.

1973 sonunda, imkânsız olduğu düşünölen ekonomik daralma başlamış, “altın çağ” sona ermiştir. Krizin yaşandığı ileri kapitalist ölkeler ve Üçüncü Dünya’nın büyük bir bölümünde hükümetlerin ilk tepkisi Keynesçi yöntemlere başvurarak altın çağı sürdürmeye çalışmak olmuştur. Otuz yıldır nadiren görölen bütçe açıkları ekonominin kurallarından biri haline gelmiş, enflasyon oranları görölmemiş düzeyde artmış, işsizlik düzeyleri tırmanışa geçmiştir. (Harman, 2012: 171).

Bir hükümetin reform konusundaki her başarısı, diğer hükümetlere de aynı değişimleri uygulamaya koymaları için baskı oluşturmuş; hükümetlerin reel ücretlerin düşürölmesi, sosyal yardımların kesilmesi, çalışma saatlerinin uzatılması gibi politikalar, halkta potansiyel bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. Hoşnutsuzluğun yansımaları olan işçi direnişleri, bu sınıfın yerleşik örgütlenme derecelerine ve bu örgütlenmeye yapılan temel saldırıların sonucuna bağılı olarak ölkeden öлкеye değışiklik göstermiştir (Harman, 2012: 215).

Ulusal kapitalist devlet, insanları emek piyasasında tutmak için, özgür emeğı kısmen yadsımak ve ciddi emek açığı koşullarında uluslar arası düzeyde üretkenliğı korumak için, emek gücünü sömürmenin yanı sıra, onu koruyup kollamak zorunda da kalmıştır. Ancak bu durum, işlerin emek güçlerini satmadan da hayatlarını

sürdürebilecekleri bazı imkânlarla sahip olabilmelerini sağladığı için ulusal sermayenin genel giderlerini yükselten ve ulusal yatırımın getiri oranını aşağı yönde etkileyen bir baskı oluşturmuştur. Sosyal harcamaların maliyeti, canlanmanın yukarı yöndeki eğilimini zayıflatmaya başlayınca, can alıcı bir soruna dönüşmüş; üretkenliğin artışı ve rızanın satın alınması işlevleri artık birbirini bütünleyemez hale gelmiştir.

Marx kriz aracılığıyla, sermayeyi yeniden yapılandırmanın, kapitalizme kâr oranını telafi etme imkânı sunduğunu görmüştür. Avusturya Okulu da aynı şekilde, krizleri sistemi canlandırmanın tek yolu olarak görmüş, 1980'lerdeki, 1990'lardaki ve 2000'lerin başındaki krizler, sanayinin yeniden yapılanmasına yol açmıştır. Dünyanın tüm sanayi merkezlerinde fabrikalar, madenler ve rıhtımlar kapanmış, bütün bir bölgeye özellik katan sanayiler taşınmıştır. Fakat kriz aracılığıyla yeniden yapılanma, 19.yüzyıl ve Birinci Dünya Savaşı arasında görülen "serbest piyasa" döneminde sahip olduğu etkiyi gösterememiştir. Neoliberal ideoloji, "yaratıcı yıkım"la bazı dev şirketlerin ötekilerin lehine iflas etmeleri gerektiğini ima etse de, devletlerin uygulamaları oldukça farklı olmuştur. 1970'lerin ortasında ve 1980'lerin başında ilk iki kriz sırasında büyük şirketlerin iflasına kolay kolay izin verilmemiş, hükümetler bu şirketleri ayakta tutmak için müdahale etmeyi sürdürmüştür. Ama bu kurtarma hamlelerinin maliyeti, ya işçilerin gerçek ücretlerini ya da sermaye kârlarını vuran vergilerle ya da sonunda yine bu kaynaklarla bir biçimde geri ödenmesi gereken borçlarla karşılanmıştır. Bu nedenle, krizde ayakta kalan sermayeler için krizlerin yararı sınırlı kalırken, artan iflas oranı karlılık oranları düzeyindeki baskıyı ancak kısmen hafifletebilmiştir. Buna mukabil, kârlılığın azalmasının, birikimde neden olduğu yavaşlama, yatırımların emek gücüne kıyasla daha yavaş yükselmesini (sermayenin organik bileşimi) sağlamıştır. Bu durumun sağladığı yeni rahatlama dolayısıyla özellikle askeri

harcamaların büyük yer kapladığı israf edilen harcamalar devam etmiştir. Ancak, bu harcamaların sisteme yararı, yarım yüzyıl öncesine kıyasla çok daha sınırlı kalmıştır. Bu nedenle sermayenin organik bileşimi, tüm artı değer birikime gitmesi durumundaki kadar hızlı yükselmemiş ve bu sayede sermayenin kâr oranı korunmuştur. Fakat bu durum, 1970 öncesinde olduğu gibi büyüme oranlarını artırmamış aksine eski sanayi ülkelerinde, üretken birikimdeki ve uzun vadedeki büyüme oranının yavaşlamasına neden olmuştur. Tüm büyük Batı ekonomilerinde ulusal gelirden emeğe giden payda düşüş görülürken, çalışma saatlerinde artış ve reel ücretlerde düşüş Batı Avrupa’da (ödenmemiş fazla sürenin çok fazlaştığı İngiltere dışında) görülmemiştir. Ama 2000’li yıllarda, hükümet ve şirketler hem çalışma saatlerini yükseltmek hem de reel ücretleri aşağı çekmek için baskı yapmışlar. Çünkü ücretler ve çalışma koşullarının yanı sıra “sosyal ücreti” oluşturan, devletin ve bazı örneklerde şirketlerin sağladığı, sağlık güvencesi, emeklilik, eğitim gibi hizmetlerin de baskı altına alınması gerekmiştir. Uzun canlılık sırasında, genellikle işçi sınıfının vergilerinden ödenen sosyal hizmetlerin maliyeti, tekrarlayan krizler, artan işsizlik ve yaşanan nüfusun etkisiyle artmıştır. ABD’de bile maliyet artık işçilerin vergilendirilmesiyle karşılanamamış, bu artışın sermayeyi vurma eğilimi, “modernizasyon” etiketiyle hayata geçirilecek olan bir dizi reformu gerekli kılmıştır (Harman, 2012: 210-215).

İki savaş arasında rekabete yönelik değer ayarlamalarının dünya ticaretinde yarattığı tahribat, Bretton Woods sisteminin benimsenmesiyle aşmaya çalışılmıştır. Geçici dış ödemeler dengesi ise, daha sonra başka roller üstlenecek olan IMF gözetiminde devalüasyonlar ve “istikrar programları” aracılığıyla çözüme kavuşturulmuştur. ABD hegemonyasını koruyabildiği sürece bu

sistem uluslararası sistemde ve dünya ticaretinde istikrarlı bir çerçeve oluşturmuştur. ABD'nin cari açıkları dayanılmaz boyuta ulaştığında, Bretton Woods anlaşmasının gereği olan dolar karşılığı altın ödemesine 1971'de son verilmiştir. Avrupa ile Japonya, döviz kurlarının gerçekçi düzeylere getirilmesinin ardından sabit döviz kuru politikasına geri dönülmesi ve sermaye kontrollerinin sıklaştırılması talebi karşısında, ABD uluslararası döviz kurlarının dalgalanmaya bırakılacağını ve sermaye kontrollerinin kaldırılacağını açıklamıştır. Bu değişimin nedeni ABD'nin kendisini sürekli hale gelen ödeme açıklarıyla gösteren üretken sermayesinin iktisadi gücünde yaşanan görece zayıflamadır. Böylece ABD dünya finansal piyasaları üzerindeki egemenliğini kullanarak, açıklarının sürdürülebilir bir düzeyde tutulmasını güvence altına almıştır (Campbell, 2005: 313).

OPEC'in 1973 petrol ambargosuyla yükselen petrol fiyatlarından büyük bir finansal güç elde eden Suudi Arabistan, petrodolarlarını, ABD'nin baskısıyla ABD yatırım bankalarına yönlendirmiştir. Bu yatırım bankalarının yönettikleri devasa fonların kârlılığı için; gelişmekte olan dünyanın fonlara aç ve borç almaya hevesli hükümetlerine yönelmek çok daha rasyonel bir seçenek olmuştur. Bunun yapılabilmesi için ABD hükümeti 1970'lerde, piyasaya girişin açık, borç verme koşullarının makul ölçüde güvenli olması ve uluslararası kredi ve finans piyasalarının serbestleştirilmesini içeren bu stratejiyi küresel ölçekte etkin şekilde teşvik etmeye, desteklemeye başlamıştır. Gelişmekte olan, krediye aç ülkeler, New York bankacıları lehine faiz oranlarıyla ağır borçlar altına girmeye teşvik edilirken; savunmasız ülkeler kolaylıkla temerrüde düşüp, New York bankalarını zarara uğratma riskini geliştirmişlerdir. Nitekim bunun ilk örneği, Volcker şokunun etkisiyle 1982-84'te Meksika'nın temerrüde sürüklenmesiyle yaşanmıştır. Bu riski ortadan kaldırmak için ABD yatırım

bankalarının, alacaklarını güvenli biçimde tahsil edebilmelerini garanti eden bir dizi uygulama getirilmiştir. Bu uygulamalar, borçlu ülkelere emek piyasası yasalarının esnetilmesi ve sosyal refah harcamalarının kısılması gibi sonradan “yapısal uyum” adını alacak olan bir dizi kurumsal reform yapma zorunluluğu getirmiştir (Harvey, 2015: 36-37).

Dolayısıyla, 1973 Ekim’inde İsrail ve Arap devletleri arasındaki kısa savaşa ve Suudi Arabistan’ın petrol ihracatına ambargo koymasına bağlı olarak petrol fiyatlarındaki ani artış ile 1970’ler sonrası yaşanan krizi, açıklama çabaları yeterli değildir. Kaldı ki, petrol fiyatlarındaki artış ileri ülkelerin ulusal gelirlerini ancak %1 azaltmış, petrol üreticileri artan parasının çoğunu uluslararası banka sistemi aracılığıyla ileri ülkelere geri göndermiştir.

Özetle 1973’te başlayan ekonomik daralma, Keynesçi tarzda devlet müdahalelerinin, geride bırakıldığı bir dönem olarak yaşanmıştır. Ana akım Keynesçiler, teorilerinin iddia ettikleri şeylerin hiçbirini yerine getirmediğini yaşayarak anlamışlardır. Bir çok Keynesçi eski fikirlerini bir gecede terk edip Milton Friedman ve Chicago Okulu iktisatçılarının “monetarist” teorilerini kabul etmişlerdir. Bunlar, ekonomik davranışı kontrol etme çabalarının doğru olmadığını, “doğal enflasyonist olmayan” bir işsizlik “oranı” olduğunu ve hükümet harcamalarıyla bunu azaltma girişimlerinin başarısızlığa mahkûm olup sadece enflasyona yol açtığını ve devletin, “reel ekonomi” ile aynı hızda gelişmesi için para arzını kontrol etmekten başka bir müdahalesinin olmaması gerektiğini savunmuşlardır. Bu şekilde hareket etmek için de, işçilerin daha düşük ücretlere razı olmaları amacıyla işsizlik yardımlarını düşük tutulmasını ve sendikalar ya da kamulaştırılmış sanayilerin “doğal

olmayan tekelleri”ni yıkmanın zorunlu olduğunu savunmuşlardır (Harman, 2012: 172).

Bunalıma neden olan etken, ne söylendiği gibi efektif talepte olan daralma, ne de petrol krizi gibi görüngülerdir. Sonuçta her bunalım bir tüketim eksikliği olarak gösterir. Fakat bu gerçek, tüketim eksikliğinin bunalıma neden olduğu anlamına gelmemektedir. Keza, petrol fiyatlarının yükselmesi krizi tetiklediği söylenebilir fakat –daralmanın petrol krizinden yıllar önce başladığı dikkate alınırsa- krizin asıl nedeni olarak gösterme eşyanın tabiatına aykırı bir çözümlenme halini alır. Bunalımın asıl nedeni bütün diğer bunalımlarda görüldüğü üzere üretim ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Sermayenin organik bileşiminin yükselmesi, artık değer oranında ve emek verimliliğindeki artışa rağmen kâr haddini daraltmıştır. Sonrasındaki petrol krizi hammadde fiyatlarını yükselterek krizi tetiklemiş, bunalım anında hiçbir şekilde fayda sağlamayan keynesyen politikaların kifayetsizliği ortaya çıkmış ve sonrasında parasalcı politikaların uygulanması krizi daha da derinleştirmiştir.

Dünya genelinde hızlı bir büyümenin yaşandığı “altın çağ”ın 1960’ların sonlarına doğru nihayete ermesi; Bretton Woods sisteminin 1970’lerin ortasına doğru aşınması; Sovyet blokunun 1980’lerde çözülmesi; 1980’li ve 1990’lı yıllarda yaşanan ödemeler dengesi krizlerinin ardından yoksul ülkelerdeki kalkınma alternatiflerinin göçmesi, muhafazakar görüşler ile ABD’li seçkinlerin ve onların temsilcilerinin çıkarları arasında oluşturulacak bir sentez için uygun zemini hazırlamıştır. Bu nedenle neoliberalizm, değişen derecelerde özgün pratiklerin izlerini taşıyan, geniş bir toplumsal, iktisadi ve siyasi olgular yelpazesinin üzerinde yükselmektedir. Finans sermayesinin güçlenmesi, demokrasinin biçimsel hale gelmesi gibi olgular hayli soyut bir nitelik taşıırken, özelleştirme ya da

yabancı devletlerle yerel sivil toplum kuruluşları arasındaki ilişkiler gibi tezahürleri ise görece somut niteliktedir. Neoliberal deneyimlerin sahip oldukları önemli ortak noktalar bulunmasına rağmen, yönetsel olarak bakıldığında neoliberalizm bir üretim tarzı değildir. Bu deneyimlerin “feodalizm” ya da “kapitalizm” ile ilgili çalışmalarda beklenebileceğinin aksine, açıkça tanımlanmış bir değişmez özellikler kümesini içermesi zorunlu değildir. Bu yüzden neoliberalizmi, tamamen kuramsal bir yaklaşımla tanımlamak olanaksızdır. Bununla birlikte neoliberalizmi, uluslararası şantaj ve askeri güçle de desteklenen, yerel düzlemdeki siyasi, iktisadi, hukuki, ideolojik ve medya kaynaklı baskıların bir bileşkesi aracılığıyla yeni egemenlik alanlarını tekeline alan, hak ve yetkileri zayıflatan bir pratikler bütünü olarak tarif etmek yerinde olacaktır. Bu nedenle Aralarında Adam Smith, neoklasik iktisat, Avusturya Okulu’nun Keynesçilik ve Sovyet tarzı sosyalizm eleştirisi, parasalcılık ile parasalcılığın yeni klasik ve “arz yönlü” çocuklarının da olduğu çeşitli kaynaklardan gelen anlayışları tek potada kaynaştıran neoliberalizmin tarihsel analizi, çok katmanlı bir yaklaşımı gerektirmektedir (Saad-Filho ve 2005: 14-15).

SONUÇ

Neoliberalizm bahsettiğimiz nitelikleriyle, onu hayata geçirenler de dahil olmak üzere, neredeyse bütün eleştirmenler tarafından kınanmasına rağmen, zararlı ama zorunlu bir “acı ilaç” formuna sokularak, genel bir rıza yaratılmaya çalışılmaktadır. Düşünsel mecrada ise ekseriyetle, sınıfsal bakış açısından uzaklaşarak, üretim sermayesinin kârlarını yutan bir rant ideolojisi olarak resmedilmekte, korkunç boyutlara varan sömürü aracı olarak lanetlenmektedir. Bunun dolaylı bir sonucu olarak, nispeten makul kabul edilebilecek düzeyde gerçekleşen bir emek sömürüsü,

meşrulaştırılmakta ve doğallaştırılmaktadır. Bu açıdan, kapitalist sistemin temel dinamikleri hedefinde bulunmaktan azade oldukları oranda, neoliberalizme yöneltilen eleştiriler dahi muazzam bir ideolojik işleve sahiptir.

Dolayısıyla neoliberalizmin, ekonomik ve sosyal hayattaki tezahürleri üzerine yoğunlaşırken, bu sonuçları ortaya çıkaran sebepler etrafında düşünmek, genellikle tali bir mesele olarak görülmektedir. Neoliberal hegemonyayı, bir üst gerçeklik alanı olarak düşünmek veya şeytani emellerin vücut bulduğu teori ve pratikler bütünü olarak dışsallaştırmak, bu hegemonyanın hangi sınıf/kliklerin yararına, ne tür çıktılar ürettiği ile ilgili tespitlerle yetinilmesine ve neoliberal dönüşümlerin hangi zeminde ne tür kısıtlar dahilinde gerçekleştiğine dair sorgulamaların arka plana atılmasına neden olmaktadır. Kapitalizmin tarihsel akışı içerisinde şekillenen birikim stratejisi ile sınıflar arasındaki çatışmaların birbirleri üzerinde belirleyici olduklarını yadsımadan; her birikim modelinde sınıflar arasındaki mücadele arenasının genişlik ve esneklik payları değişiklik göstermektedir. Neoliberal hegemonyayı, burjuvazinin doymak bilmeyen kâr güdüsüyle açıklamaya çalışmak, bizi “Keynesyen dönemde” burjuvazinin farklı bir mantıkla işe koyulduğu sonucuna ulaştırır ki; bu çıkarımın kuramsal tutarsızlığı bir yana, bu mantıkta bir işleyişin kapitalist sistem içerisinde sürdürülebilir bir pratik olamayacağı açıktır.

İkinci bir akıl yürütme ise, neoliberal dönüşümlerin, işçi sınıfının yükselen örgütlenme kapasitesi ve siyasi gücü karşısında telaşa düşen burjuvazinin, zayıflayan hegemonyasını yeniden inşa etme amacıyla hayata geçirdiği düşüncesinden hareket etmektedir. Burada gözden kaçırılan husus; keynesyen dönemde işçi sınıfının sistem dışına çıkmak bir yana, daha önce olmadığı kadar sistem tarafından içerildiği olgusudur. Kapitalizmin altın çağı, o zamana

kadar görülmemiş biçimde kapitalist sistemin meşruluk kazandığı yıllardan teşekkül etmiştir. Daha önce de vurguladığımız gibi dönüşümün kısıtları ve dinamikleri içinde bulunulan tarihsel koşullara özgü nitelikler taşımaktadır. Kapitalist sistem içerisinde, bölüşümden alınan paylar sınıf mücadeleleri ile belirlenirken, her sınıfın alacağı pay üzerinde o döneme has doğal sınırlar mevcuttur. Birikimin aktörü olan burjuvazinin payının belli bir limitin altına düşmesi halinde, kapital birikimi sekteye uğrayarak sistem tıkanma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Burjuvazi, birikim ve rekabet hırsıyla, işçi sınıfının mücadelesi olmaksızın sistemi çıkmaza sokabilir. Fakat çıkmaza giren sistemi krizler aracılığıyla, yeniden düzeltme kapasitesine sahip olan burjuvazinin, bu yetisini kısıtlayabilecek yegâne unsur da işçi sınıfının mücadelesidir. Dünya'nın birçok ülkesinde neoliberal dönüşümlerin, işçi örgütlerinin tasfiyesiyle eşanlı yürütülmesinin altında yatan temel etmen budur. Nitekim burjuvazi, birikim kayıplarını telafi etmek adına bölüşüm dengelerini işçi sınıfı aleyhine çevirebildiği zamanlarda dahi, birikim krizini durduramamış, özelleştirme, esneklik, finansal serbestleşme gibi reformlarla bu tıkanıklığı aşma yoluna gitmiştir.

Diğer bir görüş ise, işçi ücretlerinin kârlarda düşümlere yol açtığı ve bunalıma neden olduğu, bunun karşısında da burjuvazinin ekonomik sistemin devamlılığı ve/veya kendi ikbalini korumak maksadıyla neoliberal reformları uygulamaya koyduğu şeklindedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, sermayenin organik bileşiminin artışı sağlayan –dolayısıyla artık değeri düşüren- faktör, ücretlerin azalması değil, artmasıdır. Dolayısıyla ücretlerin yükselişi kapitalistlerin artık değer payını düşürerek, girişecekleri yeni yatırımları engellemiş olur ve değişmez maliyetlerin kârlılık üzerindeki baskısını hafifletir. Ücretlerin maksimize edilmiş şekliyle

kârlara etkisinin, organik bileşimdeki değişimden daha belirleyici olacağı şeklindeki önerme, kapitalist sistemde ücret sınırlarının belli tehditlere tabii olduğu gerçeğini gözden kaçırmıştır.

Uzlaşma teorisinin, gerçekte örtüşmeyen anlatıları, olan bitenin bütün günahını neoliberal politikaların sırtına yüklenmesi gibi bir alışkanlığı doğurmuştur. Halbuki sınıf uzlaşması şeklinde tabir edilen savaş sonrası emek sermaye ilişkisinde neoliberal düşüncenin getirdiği dönüşüm, kârlar ve sermaye birikimi açısından hangi kavramın öncelikli kabul edildiği noktasında yaptığı değişiklikten ibarettir. Artık işletme kârları açısından üretim, satışlar ve büyüme yerine maliyetlerin kısılması ön plandadır. Kapitalizmin tarihsel canlılık ve daralma dönemlerinin gözden kaçırılması, iyi kalpli sermayedarlarının daha fazla kâr etmek amacıyla, birden acımasız işçi düşmanlarına dönüşmeleri gibi dayanaksız bir sonuca ulaşmamıza neden olmaktadır.

Özetle, burjuva çıkarları ekseninde bir dönüşüme uğrayan kapitalist sistem, neoliberalizm olarak tanımlanan bir heyula halinde resmedilmektedir. Bu dönüşümün temelinde yatan dinamikler belirgin bir şekilde ortaya konulduğunda, Keynesyen politikalar da, (uzun canlılık dönemini bitiren) bunalım sonrası uygulanan politikalar da burjuvazinin tarihsel ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiştir. Dolayısıyla “Keynesyenizm” tarihi sürekliliği ve geçerliliği olan bir sistem olmadığına göre, yok edilmesi için neoliberalizmin veya dışsal bir gücün saldırısına ihtiyaç kalmamıştır – işlerliğini kaybettiği anda kendi kendisini imha etmiştir. Marksist yasalar gereği birikimin nihai bir noktada bunalıma dönüşeceği savından yola çıkarak, neoliberal döneme geçişi içeren bunalım dönemi, sermayenin zorunlu bir istikameti olarak nitelenebilir.

KAYNAKÇA

Boratav, Korkut (2015), *Dünyadan Türkiye'ye, İktisattan Siyasete*, Yordam Kitap, İstanbul.

Bulluck, Paul ve Yaffe David (2009), "Enflasyon, Bunalım ve Savaş Sonrası Genişleme", Nail Satlıgan ve Sungur Savran (eds.), *Dünya Kapitalizminin Krizi*, Belge Yayınları, İstanbul, 223-291.

Campbell, Al (2005), *ABD'de Neoliberalizmin Doğuşu: Kapitalizmin Yeniden Örgütlenmesi*, Saad-Filho, Alfredo ve Jhonston, Deborah (eds.), *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*, çev. Şeyda Başlı-Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 305-324.

Dowd Douglas (2013), *Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadı*, çev. Cihan Gerçek, Yordam Kitap, İstanbul.

Harman, Chris (2012), *Zombi Kapitalizm: Küresel Kriz ve Marx'ın Yaklaşımı*, çev. Ali Çakıroğlu, Mark-21 Yayınları, İstanbul.

Harvey, David (2015), *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, çev. Aylin Onacak, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Mandel, Ernest (2013), *Geç Kapitalizm*, çev. Candan Badem, Versus Kitap, İstanbul.

Saad-Filho, Alfredo ve Jhonston, Deborah (2005), *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*, çev. Şeyda Başlı-Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 13-24.

Savran, Sungur (2009), "Bunalım, Sermayenin Yeniden Yapılanması, Yeni Liberalizm", Nail Satlıgan ve Sungur Savran (eds.), *Dünya Kapitalizminin Krizi*, Belge Yayınları, İstanbul, 19-65

Savran, Sungur (2013), *Üçüncü Büyük Depresyon: Kapitalizmin Alacakaranlığı*, Yordam Kitap: İstanbul.

Satlıgan, Nail ve Savran, Sungur (2009), *Dünya Kapitalizminin Krizi*, Belge Yayınları, İstanbul.

Shaikh, Anwar (2009), "Bunalım Kuramlarının Tarihine Giriş", Nail Satlıgan ve Sungur Savran (eds.), *Dünya Kapitalizminin Krizi*, Belge Yayınları, İstanbul, 126-171.

Wright, Erik Olin (2009), "Marksist Birikim ve Bunalım Teorisinde Alışık Perspektifler", Nail Satlıgan ve Sungur Savran (eds.), *Dünya Kapitalizminin Krizi*, Belge Yayınları, İstanbul, 172-218.

Türkiye’de Ar-Ge Destekleri ile Ekosistem İlişkisi

Ahmet EFE¹

Öz

Bu çalışmada yerli ve yabancı literatür taramasıyla ve Türkiye verileri üzerinden istatistiksel analizlerle ne tür durumlarda Ar-Ge araçlarının kullanılması gerektiği ve piyasa dengelerini bozmadan nasıl yönetilmesi gerektiği araştırılmaktadır. Özellikle Devlet Denetleme Kurulu raporunda (2014) belirtilen; hibe yönetiminde koordinasyonsuzluk, izleme ve değerlendirme sistematığının eksikliği ve verilen hibelerin kuruluş amaçları doğrultusunda kullanılmaması gibi tespitleri ışığında COSO ve COBIT modelleriyle kök nedenleri analiz edilerek genel çıkarımlar yapılmaya ve Ar-Ge destekleriyle ekosistem arasında ne tür bir ilişki olduğu tespit edilmeye çalışılmaktadır. Öncelikle Türkiye’de mevcut Ar-Ge destek araçları ve ilgili kurumlar tespit edildikten sonra sorun çözücü bir yöntemle Türkiye özelinde Ar-Ge desteklerinin etkin ve verimli kullanılarak piyasayı bozucu ve vergi kayıplarına yol açmadan kullandırılması için bir takım öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Ar-Ge destekleri, ekosistem, yatırım ortamı, üretkenlik, kalkınma*

Jel Sınıflandırma: *D25, L21, O14, O32, Q57*

¹ Dr., CISA, CRISC, PMP, İç Denetçi, Ankara Kalkınma Ajansı

Abstract

Here a survey of national and international literature is being conveyed to understand in which circumstances and which support mechanisms of R&D should be used without any harm to market competition. Particularly wielding COSO and COBIT approaches to make root cause analysis based on the problem definitions in the report of the State Auditing Board (2014) such as that discoordination in the management of R&D supports, it is tried to make some derivations and solutions stemming from relationship of incentives with ecosystem. After definition of main donors and tools for R&D supports given in Turkey, with a solution finding methodology some recommendations are developed in order for a better ecosystem as a result of the best plans, policies and implementation of R&D supports more efficiently and effectively without destructive effects over market competition.

Key words: *R&D support, ecosystem, investment climate, productivity, development*

Jel Classification: *D25, L21, O14, O32, Q57*

Giriş

Bakanlıklar, TÜBİTAK, KOSGEP ve kalkınma ajansları gibi kamu kurum ve kuruluşları mali destek programları veya teknik destekler şeklinde doğrudan veya dolaylı piyasa aktörlerini fonlamaya çalışırken toplam talep, çarpan ve hızlandırıcı etkisi dışında Ar-Ge kapasitesi ve üretkenliği de dikkate almaktadırlar. Burada temel amaç, ithalata bağımlılığı azaltmak, ihracatı arttırmak, verimlilik ve üretkenliği arttırmak ve üretim alt yapısının sürdürülebilir bir şekilde yenilikçi teknolojiler ve değişen rekabet koşullarında direnci arttırmaktır. Bu paralelde pek çok amaç zikredilebilir. Türkiye’de araştırma ve geliştirmeleri desteklemek için verilen teşvikler; inovasyon kapasitesini, üretkenliği, yatırımları, istihdamı, ülkenin refah seviyesini arttırmak, Küçük ve Orta Büyüklükte İşletmeleri (KOBİ’leri) desteklemek, bölgesel farklılıkları azaltmak, Araştırma ve Geliştirme (ARGE) faaliyetlerini arttırmak, tasarrufları katma değeri yüksek, ileri ve uygun teknolojileri kullanan yatırımlara yönlendirmek, yatırım ortamını iyileştirmek, üretkenlik ve verimliliği arttırmak ve ihracatı arttırmak gibi amaçlar için uygulanmaktadır.

Küresel rekabetçilik çağında ulusal, bölgesel ve yerel devlet otoriteleri özellikle uluslararası firmaların yatırımlarını çekmek için kamu teşviklerinin sayısı ve niteliklerini arttırarak adeta yarışmaktadırlar. Günümüzde küresel rekabetin en önemli unsuru kendi teknolojisini üretebilmekten geçmektedir. Bu amaçla ülkeler Ar-Ge ve inovasyon yarışı içerisinde çeşitli teşvik ve destek unsurları ile Ar-Ge, inovasyon sisteminin en önemli girdilerinden birisini sağlamaktadır. İstatistikler dikkate alındığında Türkiye’deki Ar-Ge destek ve teşviklerinin yıllar içerisinde iyileşme gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte, Ar-Ge ve İnovasyon ekosisteminin güçlendirilmesi ve vergi teşvikleri kapsamının genişletilmesi rakamsal olarak geride kaldığımız teşvik rakamlarında artış sağlayacaktır. Türkiye’nin 2023 hedeflerine ulaşmasında Ar-Ge inovasyon ekosisteminin güçlenmesi ile teşvik ve desteklere olan talebin artması, yüksek katma

değerli ve teknoloji yoğun sektörlerde küresel rekabette öne geçmemize zemin hazırlayacaktır (Aycı, 2016).

1. Araştırma Problemi ve Yöntem

2017-2019 dönemini kapsayan Orta Vadeli Program'dan (OVP) verilen bilgilere göre, jeopolitik gerginliklerin devam etmesi, yurt dışı piyasalardaki durgunluk, Suriye mültecileri ve politik krizi, Rusya ile yaşanan kriz, FETÖ ve PKK mücadelesi ve ihracat fiyatlarındaki azalma nedeniyle ihracatın 2018 yılında cari açığın 50 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmesi bekleniyor. Bu nedenle Onuncu Kalkınma Planı, Öncelikli Dönüşüm Programları ve Hükümet Programı'nda yer verilen yapısal reformların devlet teşvikleri ve destekleriyle güçlendirilerek hayata geçirilmesiyle, program döneminde ihracat kaynaklı büyüme sağlanabilirse cari açık kaynaklı kur baskısı ve verimsizlik gibi temel riskler bertaraf edilebilir. Aksi durumda talep daralması, üretim düşmesi, verimlilik azalması, işsizlik ve durgunluk gibi ciddi krizlerin meydana gelme ihtimali artabilir. Bu nedenle de devlet teşvikleri ve destekleri kapsamında iktisadi ve yapısal sorunların çözümlenebilirliği bir sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmamızda istatistiksel veri seti analizi yöntemi kullanılarak teşvik belgeleri sektörler ve sermaye kaynağı ile verilen yıllar göz önünde bulundurularak istihdam üzerindeki etkisi bağlamında değerlendirmeler yapılmaktadır. Çalışmamızda sorun tespit edici ve çözücü bir yaklaşımla birlikte literatür taraması ve istatistiksel analiz yöntemleri de kullanılmaktadır.

Araştırmamızda teşvik ve mali destek sistemi ile ilgili olarak sorunlar olduğuna dair Devlet Denetleme Kurulu (DDK) tarafından yapılan incelemelerdeki tespitlerden hareket edilmektedir. Aşağıda kalkınma ajansları özelinde DDK tarafından tespit edilen 43 adet problemden 3 adedine örnek olarak yer verilmektedir. Bu tespitler her ne kadar kalkınma ajanslarıyla ilgili olsa da genel kanıyı ifade etmesi ve kıyasen değerlendirme yapılmasına olanak sağlaması açısından ele alınmasında yarar görülmektedir.

2.1. Hibe Yönetiminde Koordinasyonsuzluk

DDK tarafından yapılan tespitte, farklı kurum ve kuruluşlar tarafından uygulanan çok sayıda teşvik ve mali desteğin bulunduğu, bu desteklerin bölgelerdeki uygulamasında bölge kalkınma planı (BKP) ile ilişkisi, kalkınma ajansı (KA) ile görüş alışverişinde bulunulması gibi mekanizmaların yeterince işletilmediği anlaşıldığı belirtilmektedir (Aykın, et al., 2014).

Bu konuda DDK önerisine karşılık hazırlanan kalkınma bakanlığı (KB) ve kalkınma ajansları için KB ve KA eylem planları ile konu hakkındaki COSO ve COBIT değerlendirmesi aşağıda yapılmaktadır.

DDK tarafından yapılan öneride ise; pek çok kurum ve kuruluş tarafından gerçekleştirilen mali desteklerin bölge içinde uygulamasının verimli, etkin ve adil şekilde gerçekleştirilmesini, takibini ve sonuçların analizini sağlamak üzere uygun koordinasyon ve işbirliği mekanizmaları oluşturulmalı ve bu mekanizmalar içinde KA'nın rolü belirginleştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Aykın, et al., 2014).

Kalkınma Bakanlığı ve ajanslar için aşağıdaki şekilde Eylem Planı hazırlanmıştır (KB-BGYUGM, 2014):

1. Kamu idarelerince uygulanan mali destek programlarının daha etkin ve etkili kılınması için kalkınma ajanslarının ve Kalkınma Bakanlığının temsilcilerinden oluşan bir çalışma grubu kurulacaktır.
2. Destek programlarında koordinasyon ve işbirliğinin artırılabilmesi için Hazine Müsteşarlığı Devlet Destekleri Genel Müdürlüğü ile işbirliğine güçlendirilecektir.
3. Kredi garanti fonunun bölgesel ihtiyaçları göz önüne alabilen bir yapıya kavuşması hususunda KOSGEB koordinatörlüğünde çalışmalar yürütülmektedir. Bu kapsamda ilgili tüm taraflardan oluşan bir çalışma grubu kurulmuş olup faaliyetlere devam edilecektir.
4. Bölgesel ve sektörel politikalar için önemli bir araç olan kümelenme konusunda farklı kurumlar tarafından yürütülen çalışmaların işbirliği ve eşgüdüm halinde ilerlemesini sağlamak amacıyla Kalkınma

Bakanlığı koordinasyonunda kümelenme yönetim modeli çalışması yapılmıştır. Bu model ile farklı kurum ve kuruluşlar tarafından uygulanacak program ve projelerde kurumlar arası uygulama birliği temin edilmekte ve merkezi ve bölgesel düzeyde ortak bir dil konuşulması sağlanmaktadır. Bu model doğrultusunda Bölgesel Gelişme Komitesi bünyesinde Küme Yönlendirme Komisyonu kurulacaktır.

2.2. İzleme ve Değerlendirme Sistematiğinin Eksikliği

DDK tarafından yapılan tespit, Uygulamada muhasebe ve ödeme birimi tarafından yapılması gereken mali kontrol ve mali denetimlerin izleme birimlerince yürütülüyor olmasının bu birimlerin projelerin teknik yönden değerlendirmeleri ve bu anlamda proje yararlanıcılarına destekte bulunmalarını engelleyen en önemli neden olarak tespit edilmiştir (Aykın, et al., 2014).

Bu konuda DDK önerisi, KB ve KA eylem planları ile konu hakkındaki COSO ve COBIT değerlendirmesi aşağıda yapılmaktadır.

İzleme faaliyetlerinin, teknik ve mali açılardan daha sağlıklı şekilde gerçekleştirilmesini ve değerlendirilmesini sağlayacak önlemler alınması, bu kapsamda KA'nın izleme ve değerlendirme biriminde istihdam edilen personelin eğitim geçmişi ve niteliği ile bu birimin yapısı ve çalışma sistematiğinin izlemelerin etkinliğini artıracak şekilde gözden geçirilmesi gerekmektedir (Aykın, et al., 2014).

Kalkınma Bakanlığı ve ajanslar için aşağıdaki şekilde Eylem Planı hazırlanmıştır (KB-BGYUGM, 2014).

1. Proje izleme alanında çalışmakta olan personelin eğitim niteliği ve geçmişinin uygunluğunun incelemesi ajans tarafından gerçekleştirilecek, Bakanlık konuyu takip edecektir.
2. İzleme faaliyetlerinin teknik ve mali açılardan daha sağlıklı şekilde gerçekleştirilmesi için ajanslardaki ilgili personelin eğitim geçmişi ve niteliğinin gözden geçirilecektir. Mali incelemeyi ilgili bölümlerden mezun ajans çalışanları yapacaktır.

3. Sorumlu personelin teknik ve mali konularda gerekli eğitimleri alarak daha nitelikli hale gelmesi sağlanacaktır. İçeriği birbirinden farklı projelerle ilgilenen izleme uzmanlarına teknik bilgi ve becerilerini arttırıcı yönde gerekli eğitimler verilecektir.

COSO iç kontrol sistemi Kontrol bileşenlerinden kontrol ortamı izleme faaliyetleri alanına girmektedir. İlgili personelin yetkin olmaması ve mali ve teknik işlemlerin tek bir personele verilmesi durumunda kontrol ortamı açısından görevlerin ayrılığı riski ve uzmanlaşma riski gibi yapısal riskler artmaktadır.

COBIT-5 Yönetişim süreçleriyle ilişkilidir. İzleme ve değerlendirme süreçleri iç ve dış paydaşların ihtiyaçlarına göre belirlenmelidir. Proje yararlanıcılarının izleme esnasında yol gösterilmesine ve rehberliğe daha çok ihtiyaçları vardır. Bu kalkınmayı sağlayacak olan projelerin başarısını ve etki değerlendirme sonuçlarını da olumlu etkiler. Yoksa bir taahhüdün veya yüklenicinin denetim ve teftişi gibi bir izleme mekanizması doğru sonuçlar doğurmaz. Bu işi yapan personelin de ilgili gerçekleştirici kapsamında gerekli yetkinliğinin sağlanması gerekir. Teşvik ve mali desteklerin doğru bir şekilde kullanılıyor olması ilgili mevzuat ve proje yükümlülüklerinin olması gerektiği gibi yerine getirilmesi ve ekosistem üzerinde beklenen etkilerinin maksimum düzeyde meydana gelmesi için kapsamlı ve etkili bir izleme ve kontrol mekanizmasının kurulması bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

2.3. Verilen Hibelerin Kuruluş Amaçları Doğrultusunda Kullanılmadığı

DDK tarafından yapılan tespit, Uygulamada daha çok proje yararlanıcılarının rutin aktivitelerinin finansmanı veya söz konusu kurumların faaliyet giderlerini azaltmaya yönelik projelerin desteklenebildiği, KA'na pay veren yerel aktörlerin çoğu kez verdikleri paya yakın bir kaynağı projelere sağlanan hibeler yoluyla tekrar almalarının hakları olduğu algısına sahip oldukları, söz konusu kuruluşlarda projelere ilişkin sahiplenme düzeyinin yetersiz olduğu, proje sorumluları ve kilit personelin görev değişikliği veya görevden ayrılmaları

nedeniyle projelerin sürdürülmesinde sorunlar bulunduğu, yönetim kurulu dâhil, kalkınma ajansının yönetiminde söz sahibi olan kurum ve kuruluşların projelerinin gerçekleştirmelerinin etkin şekilde izlenmesi ve değerlendirilmesinde sıkıntılar yaşandığı anlaşılmıştır (Aykın, et al., 2014). Bu konuda DDK önerisi, KB ve KA eylem planları ile konu hakkındaki COSO ve COBIT değerlendirmesi aşağıda yapılmaktadır.

KA sahip olduğu mali destek aracının temel hedefinin bölgenin içsel kaynaklarını harekete geçirmek ve bölgenin rekabetçiliğini artırmak suretiyle gelişmesine katkıda bulunmak olduğu hususu dikkate alınarak, kamu kurum ve kuruluşları ile yerel yönetimlerin projelerinin bu hedefe katkısı ve sürdürülebilirliği açısından titiz bir şekilde değerlendirilmesi yararlı olacaktır (Aykın, et al., 2014).

Kalkınma Bakanlığı ve ajanslar için aşağıdaki şekilde Eylem Planı hazırlanmıştır (KB-BGYUGM, 2014).

1. Bakanlığımızca, ajansların proje değerlendirme sürecinde proje sahipleri ve bağımsız değerlendiricilere verilen eğitimlerde ve mali destek programlarının önceliklerinde yer alması konusunda düzenli hatırlatmada bulunulacaktır.
2. Ajanslar bölge planı öncelikleri ve geliştirdiği stratejilere katkı sağlayacak proje fikirleri geliştirerek, proje havuzu oluşturacaktır. Proje fikirlerinin belirlenmesinde kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapılacaktır. Kamu kurum ve kuruluşları ile yerel yönetimlerin projelerinin bölgesel kalkınma hedefine katkısı ve sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi, rutin faaliyetlerin desteklenmemesi için başvuru rehberi ile değerlendirme rehberine gerekli ifadelerin eklenmesi ve değerlendirmelerde bu hususlara bağlı kalınması sağlanacaktır.
3. Görev devir süreçleri gözden geçirilecek, personelin herhangi bir sebeple görevini devretmesi durumuna ilişkin tanımlı eylemler netleştirilecektir. Personel faaliyet raporu, bilgi notu ile yaptığı işlerin dökümünü ve iş süreçlerini kayda geçecektir. Faaliyet raporlarının özen ve disiplinle doldurulması temin edilecek ve bunlar

arşivlenecektir. Projelerden sorumlu personelin görevinden ayrılması durumunda; gerek ajansın diğer birimlerinden alınan gerekse de işe yeni alınan personel izleme faaliyetlerine başlamadan önce sıkı şekilde oryantasyon sürecinden geçirilecek ve gerekli donanıma sahip olması sağlanacaktır.

COSO iç kontrol sistemi Kontrol bileşenlerinden kontrol ortamı, risk yönetimi ve izleme standartları alanına girmektedir. Plan ve programlar ile projelerin kaliteli bir şekilde hazırlanmaması kontrol zafiyeti doğurmaktadır. Bölgenin beklentilerine hitap edilmemesi ve bu alanındaki risklerin değerlendirilmemesi risk standartları ile ilgilidir. Ayrıca, projelerin program ve plan çerçevesinde gerekli değerlendirmesinin yapılarak süreç içerisinde faydalı sonuçlar üretecek şekilde takip ve desteklenmemesi de izleme alanındaki sorunsalı teşkil etmektedir.

Bu anlamda bir COBIT-5 paydaş analizi ve ihtiyaç tespiti yapılmalıdır. YK kararıyla resen bir şekilde mali destek program mekanizması ile amaçları belirlendiğinde e potansiyel başvuru sahiplerine gerekli rehberlik ve danışmanlık yapılmadan projeler sunulduğunda kalkınmayla ilişkilendirilemeyecek olan ve sadece yararlanıcıya menfaat sağlayan projelerin artması engellenemez. Yönetişim süreçleriyle ilişkilidir. Etkili bir yönetim ve izleme mekanizması olmaksızın verilen teşvik ve hibelerin amacı doğrultusunda kullanılmasının sağlanması olanaklı değildir. Doğru ve etkin bir teşvik ve hibe mekanizmasıyla ekosistemin sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesi ve yatırım ortamının iyileştirilmesi için bu sorunların çözülmesi gerekmektedir.

2. Literatür

Ar-Ge ile ilgili olarak hemen hemen her devlet ulusal ve yerel kurumlar üzerinden teşvikler ve mali destekler sağlamaktadır. Çok eski tarihlerden beri devlet teşvikleri üzerinde analizler yapılarak Ar-Ge desteklerinin ekonomik etkileri analiz edilmeye çalışılmıştır. Örneğin; tarafından vergi teşvikleri üzerinde yapılan bir araştırmada (Due, 1961) istatistiksel analizler yapılmış ve sonuçta teşviklerin etkileri çok düşük

veya hiç olarak tespit edilmiştir. Çoğu istatistiksel araştırmaların da bu yönde sonuçlar elde edildiği ifade edilmiştir. Ekonometrik yöntemler kullanılarak vergi teşvikleri üzerinde yapılan (Oakland, 1978) başka bir analizde teşviklerin etkilerinin çok düşük olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde vergi teşvikleri üzerinde yapılan ekonometrik bir analizde (Newman & Sullivan, 1988) teşviklerin etkilerini küçük ancak istatistiksel olarak önemli olarak tespit edilmiştir. Vergi teşvikleri, vergi dışı teşvikler, ayrıcalıklı teşvikler ve indirimler üzerinden ekonometrik araştırma ve olay analizi yapılan bir çalışmada (Eisinger, 1988) teşviklerin etkileri belirsiz ve çok düşük ya da hiç olarak tespit edilmiştir. Vergi teşvikleri üzerinde ekonometrik modelleme ile yapılan bir analizde (Bartik, 1991) teşviklerin etkileri pozitif ve istatistiksel olarak da önemli olarak tespit edilmiştir. organize sanayi bölgelerine yapılan tahsisler ve teşvikler üzerinde çoklu analiz metodu kullanılarak yapılan başka bir araştırmada (Wilder, 1996) teşviklerin etkileri yatırım ve istihdam üzerinde değişik düzeylerde ancak olumlu etkileri tespit edilmiştir. Buradaki etkilerdeki değişkenliğin devlet programlarının değişkenliğinden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Vergi teşvikleri üzerinde ekonometrik modelleme ile yapılan başka bir analizde (Wasylenko, 1997) teşvikleri etkileri çoğunlukla pozitif, istatistiksel olarak önemli olarak tespit edilmiştir. Vergi dışı teşvikler, endüstriyel gelir senetleri ve organize bölgelere yapılan teşvikler üzerinde ekonometrik analiz yapılan diğer bir çalışmada ise (Fisher & Peters, 1997) vergi dışı teşviklerde pozitif etki tespit edilirken diğerlerinde belirsiz etki olarak tespit yapılmıştır. ABD Kuzey Karolayna eyaletinde Rondinelli ve Burpitt (2000) tarafından 118 uluslararası firmaların üst düzey yöneticileriyle yapılan anket çalışması sonucunda devlet teşviklerinin onların bir yerde yatırım yapma ve orada kalmalarını etkileyen faktörler arasında “düşük” bir değer ifade ettiği ortaya konulmuştur. İş gücü, ulaştırma, yaşam kalitesi ve genel olarak iş iklimi ve ekosistem en önemli “yüksek” faktörler olarak belirlenmişken, vergi oranları, finansman, yeraltı ve yerüstü hizmetler ve pazarlama yardımı gibi faktörler ise “düşük” değerde belirlenmiştir. Bu nedenle de kamu kurum ve politikacılarının neden devlet teşvikleri

üzerine bu kadar fazla düştükleri irdelenerek politika yapımcılarının bazen “sürüyü takip” gibi bir algıyla hareket edebildikleri ve eleştiriden korktuklarından başkalarının yaptıklarından geri kalmama güdüsüne kapılabildikleri sonuçlarına varılmıştır (Rondinelli & Burpitt, 2000). Patent koruma, Ar-Ge için yapılan vergi teşvikleri ve devlet finansmanı alanlarındaki temel inovasyon politikaları üzerinden yapılan bir araştırmada (Wu, Popp, & Bretschneider, 2007) ekonomik açıklığın ve uluslararası ticaretin çok önemli etkisi olduğu kabul edilmiş ve 9 OECD ülkesi üzerinde yapılan panel veri incelemesinde 1985-1995 yılları arasında belirtilen her üç stratejinin de Ar-Ge üzerinde ciddi etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, devlet tarafından yapılan Ar-Ge çalışmalarının özel sektör Ar-Ge çalışmaları üzerinde de olumlu etki oluşturduğu tespit edilmiş ancak, üniversiteler tarafından yapılan Ar-Ge çalışmalarının özel sektör Ar-Ge çalışmalarını olumsuz yönde etkilediği de tespit edilmiştir. Yatırımların gelişmiş ülkelerde gelişmekte olan ülkelere oranla daha fazla teşviklere duyarlı olduğu bir araştırmada iddia edilmiştir (Desai, Foley, & And Hines, 2004). Simelyte ve Ginevicious (2011) tarafından doğu Avrupa ülkelerine doğrudan yabancı yatırımı arttıran dışsal faktörler üzerinde yapılan bir araştırmada ise finansal katkıların vergi indirim ve muafiyetleri kadar etkili olamadığı tespit edilmiştir (Ginevičius & Šimelytė, 2011). Araştırmalarda yapılan test sonucu Türkiye için AR-GE harcamalarından ekonomik büyümeye doğru uzun dönemli bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin yaptığı AR-GE harcamaları uzun dönemde ekonomik büyüme performansını arttırmaktadır. Kısa dönemde nedensellik ilişkisi gerek AR-GE'den ekonomik büyümeye, gerekse de ekonomik büyümeden AR-GE'ye doğru bulunmamıştır (Altın & Kaya, 2009). Bu da Ar-Ge ile ilgili olarak beklenen sonuçların orta ve uzun vadede elde edilebileceğini ortaya koymaktadır.

3. Program, Proje ve faaliyet destekleri

Aşağıdaki Tablo 5'den de görüleceği üzere kamu kurum ve kuruluşları tarafından çeşitli isimler altında pek çok program açılmakta ve hemen hemen her sektörde girişimci ve yatırımcılar bunlardan

yararlanabilmektedirler. Dönemsel olarak her kalkınma ajansında açılan hibe destekleri program ve isimleri değişkenlik gösterdiğinden aşağıdaki tabloda gösterilememişlerdir. Kısa dönemde olmasa bile uzun dönemde ekosistem üzerinde olumlu etkileri meydana gelecek ve insan kaynağı, sermaye birikimi, tecrübe ve yatırım ortamı gibi temel unsurlar ekonominin ana dinamiklerini güçlendireceklerdir. Her ne kadar bu programlardan yararlanmayanlar göreceli olarak haksız rekabete uğrayarak kısa dönemde piyasa dinamikleri olumsuz etkilenebilse de bu desteklerin ihtiyaç sahiplerine verilmesi, Ar-Ge kapasitesini, üretkenliği ve inovasyon yetkinlik düzeyini arttıracak şekilde yeniden yapılandırılabilirler.

Politik veya başka bir ilişkienden dolayı yakınlığı olanlara ayrıcalık tanınmaması gibi eşitlikçi, adil ve hakkaniyetli idari mekanizmaların geliştirilmesi durumunda piyasadaki rekabet, üretkenlik, ihracat ve verimlilik olumlu yönde etkilenecektir. Ancak bu hibe ve desteklerin suiistimal edilerek belirli zümrelere aktarılması durumunda ise piyasadaki güveni sarsacağından teşebbüs ruhu zarar göreceğinden dolayı olumsuz etkileri ve bozucu faktörler daha baskın gelebilecektir. Bu noktada kamu kurum ve kuruluşlarındaki karar mekanizmasında bulunanlar açısından sistemin doğru bir şekilde işletilmesi büyük sorumluluk ve hesap verebilirlik duygusuyla hareket etmek durumundadırlar.

Tablo 1. Kurumlara Göre Verilen Destekler (Ajanslar Hariç)

Yeni Firma	KOBİ Firma	Büyük KURUM ADI	DESTEK PROGRAMI ADI
X		KOSGEB	1. <u>KOBİ Proje Destek Programı</u>
X		KOSGEB	2. <u>Tematik Proje Destek Programı</u>
X		KOSGEB	3. <u>İşbirliği Güç birliği Destek Programı</u>
X	X	KOSGEB	4. <u>Ar-ge ve İnovasyon Destek Programı</u>
X	X	KOSGEB	5. <u>Endüstriyel Uygulama Destek Programı</u>
X		KOSGEB	6. <u>Genel Destek Programı</u>
X	X	KOSGEB	7. <u>Girişimcilik Destek Programı</u>
X		KOSGEB	8. <u>Gelişen İşletmeler Piyasası Kobi Destek Programı</u>
X	X	KOSGEB	9. <u>Kredi Faiz Desteği</u>
X	X	KOSGEB	10. <u>Laboratuvar Hizmetleri</u>

AHMET EFE

X	X	X	TÜBİTAK	11. <u>1001 - Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Pr.</u>
X	X	X	TÜBİTAK	12. <u>1002 - Hızlı Destek Programı</u>
X	X	X	TÜBİTAK	13. <u>1003 - Öncelikli Alanlar Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı</u>
X	X	X	TÜBİTAK	14. <u>1007 - Kamu Kurumları Araştırma ve Geliştirme Projelerini D.P.</u>
X	X	X	TÜBİTAK	15. <u>1008 - Patent Başvurusu Tesvik ve Destekleme Programı</u>
X	X	X	TÜBİTAK	16. <u>1011 - Uluslararası Bilimsel Araştırma Proj.Katılma Programı (UBAP)</u>
X	X	X	TÜBİTAK	17. <u>1301 - Bilimsel ve Tekn. İşblğ. Ağları ve Platf. Kurma Proj. (İSBAP)</u>
X	X	X	TÜBİTAK	18. <u>1501 - Sanayi Arge Projeleri Destekleme Programı</u>
			TÜBİTAK	19. <u>1503 - Proje Pazarı Destekleme Programı</u>
X	X	X	TÜBİTAK	20. <u>1505 - Üniversite Sanayi İşbirliği Destek Programı</u>
	X		TÜBİTAK	21. <u>1507 - KOBİ Arge Başlangıç Destek Programı</u>
X	X	X	TÜBİTAK	22. <u>1509 - Uluslararası Sanayi Arge Projeleri Destekleme Programı</u>
X	X	X	TÜBİTAK	23. <u>1511 - Öncelikli Alanlar Araştırma Geliştirme ve Yenilik P. D. P.</u>
			TÜBİTAK	24. <u>1512 - Girişimcilik Aşamalı Destek Programı</u>
			TÜBİTAK	25. <u>1513 - Teknoloji Transfer Ofisleri Destekleme Programı</u>
			TÜBİTAK	26. <u>2217 - Lisansüstü Yaz Okulu ve Benzeri Diğer Etkinlikleri D. P.</u>
			TÜBİTAK	27. <u>2221 - Konuk veya Akademik İzinli Bilim İnsanı Destekleme P.</u>
X	X	X	TÜBİTAK	28. <u>2223 - Yurt İçi Bilimsel Etkinlikleri Destekleme Programı</u>
X	X	X	TÜBİTAK	29. <u>2224 - Yurt Dışı Bilimsel Etkinliklere Katılma Desteği Programı</u>
			TÜBİTAK	30. <u>2229 - Lisans ve Lisans Öncesi, Öğrt. ve Öğrc. Yön. Bil. Etk. D. P.</u>
X	X	X	TÜBİTAK	31. <u>2231 - Lindau Bilimsel Etkinliklere Katılma Desteği P.</u>
X	X	X	TÜBİTAK	32. <u>2236 - Uluslararası Deneyimli Araştırmacı Dolaşımı Destek Programı</u>
			TÜBİTAK	33. <u>2237 - Proje Eğitimi Etkinliklerini Destekleme Programı</u>
			TÜBİTAK	34. <u>2238 - Girişimcilik ve Yenilikçilik Yarışmaları Programı</u>
			TÜBİTAK	35. <u>2239 - Girişimcilik ve Yenilikçilik Eğit. ve Araş.</u>

			<u>Faal.Dest. Prog.</u>	
			TÜBİTAK	36. <u>3501 - Ulusal Genç Araştırmacı Kariyer Geliştirme Programı</u>
			TÜBİTAK	37. <u>4003 - Bilim Merkezi Kurulması Destek Programı</u>
			TÜBİTAK	38. <u>4004 - Doğa Eğitimi ve Bilim Okulları</u>
			TÜBİTAK	39. <u>4005 - Bilim ve Toplum Yenilikçi Eğitim Uygulamaları</u>
			TÜBİTAK	40. <u>5001 - Akademik e-Kitap Çağrısı</u>
			TÜBİTAK	41. <u>İkili Proje Destekleri</u>
			TÜBİTAK	42. <u>ERA-NET</u>
			TÜBİTAK	43. <u>COST (Bilimsel ve Teknik İşbirliği Alanında Avrupa İşbirliği)</u>
			TÜBİTAK	44. <u>AB ÇP'ye Katılımı Özendirme Ödül Desteği</u>
			TÜBİTAK	45. <u>Ortak Programlama İnişiyatifleri</u>
			TÜBİTAK	46. <u>Konsorsiyum Oluşturma Amaçlı Seyahat Desteği</u>
			TÜBİTAK	47. <u>ICGEB (U. Gen Mühendisliği ve Biyoteknoloji Arş. Mer.) Destekleri</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	48. <u>Uluslararası Nitelikteki Yurt İçi İhtisas Fuarlarının Desteklenmesi</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	49. <u>Çevre Maliyetlerinin Desteklenmesi</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	50. <u>İstihdam Yardımı</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	51. <u>Yurt Dışında Gerçekleştirilen Fuar Katılımlarının Desteklenmesi</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	52. <u>Yurt Dışı Birim, Marka ve Tanıtım Faaliyetlerinin Desteklenmesi</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	53. <u>Türk Ürün. Yurtdışında Markalaşması, TURQUALITY Destek</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	54. <u>Pazar Araştırması ve Pazara Giriş Desteği</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	55. <u>Uluslararası Rekabetçiliğin Geliştirilmesinin Desteklenmesi</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	56. <u>Tasarım Desteği</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	57. <u>Teknik Müşavirlik Hizmetlerine Sağlanacak Devlet Yardımları</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	58. <u>Tarımsal Ürünlerde İhracat İadesi Yardımları</u>
X	X	X	EKONOMİ	59. <u>Döviz Kazandırıcı Hizmet Ticaretinin Desteklenmesi-</u>

			BAK.	<u>Sağlık Turizmi</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	60. <u>Döviz Kazandırıcı Hizmet Ticaretinin Desteklenmesi- Bilişim Sektörü</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	61. <u>Döviz Kazandırıcı Hizmet Ticaretinin Desteklenmesi- Film Sektörü</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	62. <u>Döviz Kazandırıcı Hizmet Ticaretinin Desteklenmesi- Eğitim Sektörü</u>
X	X	X	EKONOMİ BAK.	63. <u>Yatırım Teşvik Uygulamaları</u>
			SANAYİ BAK.	64. <u>Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Desteği</u>
	X	X	SANAYİ BAK.	65. <u>Sanayi Tezleri Programı(SAN-TEZ)</u>
	X	X	SANAYİ BAK.	66. <u>Ar-Ge Merkezleri Desteği</u>
			SANAYİ BAK.	67. <u>Teknogirişim Sermayesi Desteği</u>
	X	X	SANAYİ BAK.	68. <u>Rekabet Öncesi İşbirliği Projeleri Desteği</u>
X	X	X	SANAYİ BAK.	69. <u>OSB'lere Uygulanan Teşvik ve Muafiyetler</u>
	X	X	TARIM BAK.	70. <u>Alternatif Ürün Desteği</u>
	X	X	TARIM BAK.	71. <u>Hayvancılık Destekleri</u>
	X	X	TARIM BAK.	72. <u>Biyolojik Mücadele Desteği</u>
	X	X	TARIM BAK.	73. <u>Organik Tarım ve İyi Tarım Desteği</u>
	X	X	TARIM BAK.	74. <u>Mazot, Gübre ve Toprak Analizi Desteği</u>
	X	X	TARIM BAK.	75. <u>Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması(ÇATAK) Desteği</u>
	X	X	TARIM BAK.	76. <u>Sertifikalı Tohum, Fidan ve Sertifikalı Tohum Üretim Desteği</u>
	X	X	TARIM BAK.	77. <u>Çiftlik Muhasebe Veri Ağı Sistemi Katılım Desteği</u>
	X	X	TARIM	78. <u>Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin</u>

			BAK.	<u>Desteklenmesi</u>
X	X	TARIM	BAK.	79. <u>Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Fark Ödemesi Destekleri</u>
X	X	TARIM	BAK.	80. <u>Tarım Sigortası Destekleri</u>
X	X	TARIM	BAK.	81. <u>Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Uygulamaları</u>
X	X	TARIM	BAK.	82. <u>Ar-Ge Destekleri</u>
X	X	TARIM	BAK.	83. <u>KKYDP Sulama ve Ekipman Alımlarının Desteklenmesi Programı</u>
X	X	TARIM	BAK.	84. <u>KKYDP Makine ve Ekipman Alımlarının Desteklenmesi Programı</u>
X	X	TARIM	BAK.	85. <u>KKYDP Tarıma Ekonomik Yatırımların Desteklenmesi Programı</u>
X	X	X	SGK	86. <u>SGK İşveren Sigorta Primi Teşvikleri</u>
X	X		KGF	87. <u>Kredi Kefalet Desteği</u>
X			TKDK	88. <u>Süt Üreten Tarımsal İşletmelere Yatırım (Tedbir Kodu 101-1)</u>
X			TKDK	89. <u>Et Üreten Tarımsal İşletmelere Yatırım (Tedbir Kodu 101-2)</u>
X			TKDK	90. <u>Süt ve Süt Ürünleri İşlenmesi ve Pazarlanması (Tedbir Kodu 103-1)</u>
X			TKDK	91. <u>Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması (Tedbir Kodu 103-2)</u>
X			TKDK	92. <u>Meyve ve Sebzelerin İşlenmesi ve Pazarlanması (Tedbir Kodu 103-3)</u>
X			TKDK	93. <u>Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması (Tedbir Kodu 103-4)</u>
X			TKDK	94. <u>Çiftlik Faaliyet Çeşitlendirilme ve Geliştirilmesi (Tedbir Kodu 302-1)</u>
X			TKDK	95. <u>Yerel Ürünler ve Mikro İşletmelerin Geliştirilmesi (Tedbir Kodu 302-2)</u>
X			TKDK	96. <u>Kırsal Turizm (Tedbir Kodu 302-3)</u>
X			TKDK	97. <u>Kültür Balıkçılığının Geliştirilmesi (Tedbir Kodu 302-4)</u>
			İÇİŞLERİ BAK.	98. <u>Derneklere Yardım Desteği</u>
X	X	ORMAN	BAK.	99. <u>Özel Ağaçlandırma Desteklemeleri</u>

		İLBANK	100. <u>Su ve Kanalizasyon Altyapı Projesi Desteği</u>
X	X	ORMAN BAK.	101. <u>ORKÖY Kredileri</u>
X	X	ULAŞTIRM A B.	102. <u>Ar-ge Destekleri</u>
X	X	KÜLTÜR BAK.	103. <u>Turizm Tanıtma ve Pazarlama Faaliyetlerinin Desteklenmesi</u>
X	X	KÜLTÜR BAK.	104. <u>Turizmi Teşvik Kanunu İle Sağlanan Teşvikler</u>
X	X	KÜLTÜR BAK.	105. <u>Teknik Yardım Desteği</u>
X	X	KÜLTÜR BAK.	106. <u>Sinema Filmlerinin Desteklenmesi</u>
X	X	KÜLTÜR BAK.	107. <u>Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarının Desteklenmesi</u>
X	X	KÜLTÜR BAK.	108. <u>Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik</u>
X		SANAYİ BAK.	109. <u>Teknolojik Ürünlerin Tanıtım ve Pazarlanması Desteği</u>
		KÜLTÜR BAK.	110. <u>Taşınmaz Kültür Varlıklarının Onarımına Yardım Sağlanması</u>
		ÇEVRE BAK.	111. <u>Çevreci Sokak Uygulamalarının Desteklenmesi</u>
		TİCARET BAK.	112. <u>Kooperatifçilik Proje Desteği</u>
X	X	X	ENERJİ BAK.
			ENERJİ BAK.
X	X	X	İŞKUR
			TARIM BAK.
			KÜLTÜR BAK.
			117. <u>Çevreye Duyarlı Konaklama Tesislerine Elektrik Enerjisi Desteği</u>

Kaynak: Araştırmacı tarafından çeşitli internet kaynaklarından derlenmiştir.

Yukarıda Tablo 5’de Türkiye’deki mevcut teşvik mekanizmasında kamu kurum ve kuruluşları tarafından verilen destek ve teşviklerin türleri ve isimleri bulunmaktadır. Destek isimlerinin üzerindeki bağlantıda desteğin internet sayfası açılabilir. Yukarıdaki Tablo-5’de belirtilen programların hepsi kapsamında ne kadar destek verilmiş olduğu bilgisine erişilememiştir. Zaten böyle bir çalışma bir makalenin sınırlarına sığmaz. Ancak, birkaç destek kapsamında sadece Ankara iline yapılan destek miktarları genel için de fikir vermesi açısından dikkate alınabilir. Örneğin, TÜBİTAK tarafından aşağıdaki tablo 6’dan da görüleceği üzere son yıllarda artan bir oranda destekler alınmıştır.

Tablo 2. TÜBİTAK tarafından son yıllarda Ankara iline verilen destek miktarları

Yıllar	Destek kararı verilen proje sayısı	Destek bütçesi (TL)	Aktarılan net tutar (TL)
2010	308	116.832.850	155.442.696
2011	308	57.914.978	125.592.921
2012	273	144.059.237	91.233.365
2013	362	170.159.476	99.859.808
2014	475	710.854.988	166.392.422
2015	439	216.312.477	209.107.428
Toplam	1.857	1.299.301.156	692.185.944

Kaynak: TÜBİTAK²

KOSGEP tarafından da 2012-2015 yılları arasında Ankara ilindeki sanayici ve girişimcilere toplamda 37 Milyon 668 Bin TL aktarılmış olması ekosistemin gelişmesi ve yatırım ortamının iyileşmesi açısından hatırı sayılır bir katkı olarak değerlendirilmesi mümkündür (TCEB, 2016)

4. AR-GE DESTEKLERİ

İşletmelerin Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, üniversite sanayi diyalogunun güçlendirilmesi ve Türkiye’nin rekabet

² TÜBİTAK Başkanlığının 28.12.2015 tarih ve 27821184-869-276050 sayılı yazısıyla alınmıştır.

altyapısının geliştirilmesinde, Ar-Ge faaliyetlerine sağlanan desteklerin önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu çerçevede Avrupa Birliği, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Teknoloji ve Yenilik Destek Programları Başkanlığı (TEYDEB) tarafından sağlanan destek programlarının yanı sıra, Maliye Bakanlığı'nca çeşitli vergisel destekler ve Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, KOSGEB ile TTGV tarafından da Ar-Ge faaliyetlerine yönelik çeşitli destekler sunulmaktadır (TCEB, 2016).

4.1. Ar-Ge Faaliyetlerini Destekleyici Mevzuat

5746 sayılı Kanun kapsamında Ar-Ge Merkezleri, Rekabet Öncesi İşbirliği Projeleri, Teknoloji Merkezi İşletmeleri ve Teknogirişim Sermayesi Desteğinden yararlanan işletmelere gelir ve kurumlar vergisi, Ar-Ge personeline gelir vergisi ve sigorta primi işveren hissesi indirimi, Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerine yönelik düzenlenen kağıtlara damga vergisi istisnası gibi çeşitli vergisel avantajlar sağlanmaktadır. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu ve 5746 sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun kapsamında 2012 yılında, 120 mükellef gelir vergisi indiriminden, 789 mükellef ise kurumlar vergisi indiriminden faydalandırılmıştır. 2012 yılında gelir vergisi ve kurumlar vergisi indirimi toplam tutarı ise bir önceki yıla kıyasla %25 oranında artış göstererek 2,1 milyar TL'ye yükselmiştir. Ayrıca, 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karara göre Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK ve KOSGEB tarafından desteklenen ARGE Projeleri çerçevesinde geliştirilen ürünlerin veya parçaların üretimine yönelik yatırımlar 5. Bölgede uygulanan bölgesel desteklerden faydalanabilmektedir (TCEB, 2016).

Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere Ar-Ge kapsamında kurumlar ve gelir verilerinde yapılan indirimler görülmektedir. Bu indirimler maliye politikası kapsamında Ar-Ge faaliyetlerini destekleyici bir teşvik mekanizması olarak değerlendirilebilir. Gerek indirimlerden yararlanan mükellef sayılarından ve gerekse toplam yapılan indirim miktarından da

anlaşılacağı üzere yıldan yıla ciddi artışlar yaşanmaktadır. Bu da bu konuda uygulanan teşvik politikasının karşılığını bulduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 3. Ar-Ge için Kurumlar ve Gelir Vergisi Üzerinden İndirimle Yapılan Teşvikler

			Mükellef Sayısı	Miktar (milyon TL)
2008	Gelir Vergisi	Ar-Ge İndirimi (GVK'ya göre)	48	4
		Ar-Ge İndirimi (5746 sayılı Kanuna göre)	12	2
		Toplam Ar-Ge İndirimi	60	6
	Kurumlar Vergisi	Ar-Ge İndirimi (K.V.K. Mad. 10/1-a)	237	509
		Ar-Ge İndirimi (5746 Sayılı Kanun Mad. 3)	162	76
		Toplam Ar-Ge İndirimi	399	585
2009	Gelir Vergisi	Ar-Ge İndirimi (GVK'ya göre)	46	4
		Ar-Ge İndirimi (5746 sayılı Kanuna göre)	24	4
		Toplam Ar-Ge İndirimi	70	8
	Kurumlar Vergisi	Ar-Ge İndirimi (K.V.K. Mad. 10/1-a)	280	770
		Ar-Ge İndirimi (5746 Sayılı Kanun Mad. 3)	265	515
		Toplam Ar-Ge İndirimi	545	1.285
2010	Gelir Vergisi	Ar-Ge İndirimi (GVK'ya göre)	51	3
		Ar-Ge İndirimi (5746 sayılı Kanuna göre)	27	7
		Toplam Ar-Ge İndirimi	78	10
	Kurumlar Vergisi	Ar-Ge İndirimi (K.V.K. Mad. 10/1-a)	250	482
		Ar-Ge İndirimi (5746 Sayılı Kanun Mad. 3)	377	1.000
		Toplam Ar-Ge İndirimi	627	1.482
2011	Gelir Vergisi	Ar-Ge İndirimi (GVK'ya göre)	51	2,4
		Ar-Ge İndirimi (5746 sayılı Kanuna göre)	43	7,4
		Toplam Ar-Ge İndirimi	94	9,8
	Kurumlar Vergisi	Ar-Ge İndirimi (K.V.K. Mad. 10/1-a)	250	253
		Ar-Ge İndirimi (5746 Sayılı Kanun Mad. 3)	468	1.381
		Toplam Ar-Ge İndirimi	718	1.634
2012	Gelir Vergisi	Ar-Ge İndirimi (GVK'ya göre)	62	3,3
		Ar-Ge İndirimi (5746 sayılı Kanuna göre)	58	14,5
		Toplam Ar-Ge İndirimi	120	17,8
	Kurumlar Vergisi	Ar-Ge İndirimi (K.V.K. Mad. 10/1-a)	245	112,6
		Ar-Ge İndirimi (5746 Sayılı Kanun Mad. 3)	544	1.929
		Toplam Ar-Ge İndirimi	789	2.041,6

Kaynak: Maliye Bakanlığı

4.2. TÜBİTAK TEYDEB Destekleri³

Özel sektör kuruluşlarının araştırma, teknoloji geliştirme ve yenilik faaliyetlerini desteklemek amacıyla kurulan TEYDEB programı tarafından 1995 yılından bu yana Ar-Ge destekleri sağlanmaktadır. Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nun 27 Aralık 2011 tarihli toplantısında belirlenen öncelikler doğrultusunda 2012 yılı içerisinde TEYDEB desteklerinin etkinliğinin artırılmasına yönelik çeşitli önlemler alınmıştır. Uygulamadaki başarı ve yararlanıcılardan gelen talepler doğrultusunda TEYDEB tarafından daha önce uygulanmakta olan 5 destek programına, 5 yeni destek programı daha eklenmiştir. Ayrıca, TÜBİTAK Bilim Kurulu'nun 7 Nisan 2012 tarihli ve 5 Mayıs 2012 tarihli toplantılarında alınan kararlar doğrultusunda mevcut sistemde uygulamada olan destek programlarının etkinliğinin artırılmasına yönelik tedbirler 2012 yılı itibarıyla uygulamaya konulmuş olduğu anlaşılmaktadır.

4.3. TÜBİTAK Sanayi Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı⁴ (1501 sayılı)

Firma düzeyinde katma değer oluşturan kuruluşların Ar-Ge çalışmalarını teşvik etmek üzere 1995 yılında oluşturulan 1501 sayılı program kapsamında hibe desteği sağlanmaktadır. Söz konusu programda 2012 yılı içerisinde gerçekleştirilen değişikliklerle aşağıdaki hususlarda yenilikler meydana getirilmiştir:

- KOBİ'lerin başarıyla tamamlanan projelerinde; proje fikrini çıkaran ve proje boyunca kuruluştaki çalışan, fikir sahibi araştırmacıya 7.500 TL teşvik ödülü verilmesi uygulaması başlatılmıştır.
- 10 milyon TL'nin üzerindeki proje başvurularında, proje kapsamında bütçenin en az %7'si kadar KOBİ'lerle ve en az %3'ü

³ Geniş bilgi için bkz: <http://www.tubitak.gov.tr/tr/destekler/sanayi/ulusal-destek-programlari>

⁴ Geniş bilgi için bkz: <https://www.tubitak.gov.tr/tr/destekler/sanayi/ulusal-destek-programlari/icerik-1501-tubitak-sanayi-ar-ge-projeleri-destekleme-programi>

kadar Üniversitelerle/Kamu Araştırma Merkez ve Enstitüleri ile işbirlikleri yapma zorunluluğu getirilmiştir.

- Başvuru koşullarında kolaylıklar sağlanmıştır.
- Desteklenen harcamaların kapsamı genişletilmiştir.
- Ortaklı projelere, öncelikli alanlardaki projelere, gelir tablosu ve bilançosunda Ar-Ge gideri kayıtlı olan firmaların projelerine, Üniversite/Kamu Araştırma Merkez ve Enstitüsü işbirliği içeren projelere ve özellikle toplam giderleri içinde personel gideri oranının yüksek olduğu mikro ve küçük ölçekli KOBİ'lerin projelerine avantajlar sağlanmıştır.

1501 sayılı Program kapsamında 2013 yılı Ocak-Haziran döneminde 300 projenin desteklenmesine karar verilmiştir. Aynı dönemde destek sağlanan projelere 92,4 milyon TL destek ödemesi yapılmıştır. Bu kapsamda verilen destek miktarı başvuru sayılarına paralel olarak her yıl artmaktadır.

4.4. KOBİ Ar-Ge Başlangıç Destek Programı⁵ (1507 Sayılı)

KOBİ ölçeğindeki işletmelerin daha rekabetçi hale getirilmesi, kurumsal araştırma ve teknoloji geliştirme kültürüne sahip olmaları ve ulusal/uluslararası destek programlarında daha etkin yer almaları amacıyla geliştirilen bir programdır. 1 Temmuz 2012 tarihi itibarıyla 1507 kodlu program kapsamında yapılan mevzuat değişikliğiyle proje bütçesi üst sınırı 400.000 TL'den 500.000 TL'ye çıkarılmıştır. Bu kapsamda Temmuz 2012- Haziran 2013 arasında 1.134 KOBİ, 1.252 proje başvurusunda bulunmuştur. Ayrıca, mevcut uygulamada 1507 Programının %75 oranındaki hibe desteğinden en fazla ilk iki projesi için yararlanabilen KOBİ'lere, yapılan mevzuat değişikliğiyle –en az ikisi ortaklı başvuru olmak kaydıyla- ilk beş projesinde programdan destek alabilme hakkı tanınmıştır. 2012 yılı sonu itibarıyla, ilk üç projesi desteklenen 15 KOBİ (45 proje) bulunmaktadır. 2013 Haziran sonu itibarıyla KOBİ ve proje başvuru sayısında dört kat artış gerçekleşmiş ve ilk üç projesi veya ikisi ortaklı

⁵ Geniş bilgi için bkz: <https://www.tubitak.gov.tr/tr/destekler/sanayi/ulusal-destek-programlari/icerik-1507-tubitak-kobi-ar-ge-baslangic-destek-programi>

olmak kaydıyla toplamda beş projesi desteklenen 58 KOBİ'nin 179 projesi bulunmaktadır. Bununla birlikte; KOBİ'lerin başarıyla tamamlanan projelerinde; proje fikrini çıkararak ve proje boyunca kuruluşta çalışan, fikir sahibi araştırmacıya 7.500 TL teşvik ödülü verilmesi uygulaması başlatılmıştır. Belirlenen, fikir sahibi araştırmacılara 2013 yılında teşvik ödüllerinin verilmesi planlanmakta olduğu TÜBİTAK tarafından duyurulmuştur. 1507 sayılı Programı kapsamında Ocak-Haziran 2013 döneminde 81 milyon TL tutarında destek sağlanmıştır.

4.5. Uluslararası Sanayi Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı⁶ (1509 Sayılı)

EUREKA ve EUROSTARS gibi uluslararası ortak proje destek programlarında yer alan, Türkiye'de yerleşik katma değer kazandıran kuruluşların araştırma, teknoloji geliştirme ve yenilik projelerine, büyük ölçekli kuruluşlar için %60; KOBİ'ler için %75 oranında hibe destek sağlanmasını hedefleyen program kapsamında 2013 yılı Ocak-Haziran döneminde 5,8 milyon TL tutarında destek sağlanmıştır.

⁶ Geniş bilgi için bkz: <https://www.tubitak.gov.tr/tr/destekler/sanayi/uluslararasi-ortakli-destek-programlari/icerik-1509-tubitak-uluslararasi-sanayi-ar-ge-projeleri-destekleme-programi>

Tablo 4. Uluslararası Sanayi Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı Başvuru Bilgileri

	(Adet, %, Milyon TL)										
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013**	(1995-2013)***
Proje Başvuru Sayısı	503	595	711	1.498	2.285	2.001	1.755	1.688	2.818	1.350	17.262
Proje Başvurusu Yapan Firma Sayısı	360	434	481	1.052	1.679	1.495	1.350	1.338	1.822	1.065	7.749
Yıl içinde Desteklenmesine Karar Verilen Proje Sayısı	374	449	534	732	1.199	1.185	1.075	1.070	1.350	931	10.652
Destekleme Oranı (%)	%87	%81	%83	%73	%55	%51	%58	%63		%64	%62
Yıl içinde Sonuçlanan Proje Sayısı	205	248	297	382	589	901	1.107	828	1.008	483	7.016
Hibe Destek verilen Firma Sayısı	322	449	437	566	768	1.378	1.348	1.402	1.500	1.098	4.225
Hibe Destek verilen Proje sayısı	491	718	661	835	1.098	1.892	1.847	1.938	2.086	1.478	8.770
Desteklenen Projelere Verilen Hibe Destek Tutarı (Milyon TL)*	96	195	225	339	284	467	335	298	301	154,42	2.450,82

* 2012 Yılı Sabit fiyatlarıdır, rakamlar yuvarlanmıştır.

** Ocak-Haziran Dönemi (2013 yılı için 1511 2. aşama başvuruları ve 1513 Program başvuruları dahildir.1511'e gelen ön başvurular, 1512 iş fikri başvuruları ve 1512 2. aşama iş planı başvuruları dahil değildir. 2013 yılında karar verilen ve destek kararı verilen proje sayısında 1512 programı dahil değildir.)

*** Birikimli toplam olduğu için fiyatlar cari alınmıştır.

Kaynak: TÜBİTAK

4.6. Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV) Destekleri⁷

TTGV tarafından sanayi kuruluşlarının Ar-Ge projelerine geri ödeme koşullu olarak ödenen sermaye desteği⁴⁴ olan Teknoloji Geliştirme Projeleri (TGP) kapsamında, 2010 yılı başında destek kaynaklarının gözden geçirilmesi sonucunda geçmiş yıllarda desteklenen ve devam etmekte olan projeler için destek kullanırlmasına TTGV kaynaklarından devam edilmiştir. Bu kapsamda projesi devam eden firmalara 2011 ve 2012 yıllarında toplam 13,1 milyon ABD Doları tutarında ödeme yapılmıştır. Bu program kapsamında desteklenen tüm projeler için destek ödemeleri tamamlanmıştır. Öte yandan mevcut destek yapısına kıyasla daha esnek

⁷ Geniş bilgi için bkz: <http://www.ttg.gov.tr/tr>

yapıda tasarlanan İleri Teknoloji Projeleri (İTEP) Destek Programı çerçevesinde belirlenen öncelikli alanlar kapsamında 2011 yılında başvurular alınmaya başlanmıştır. 2011 yılında değerlendirilen 7 proje başvurusunun 3 tanesi; 2012 yılında değerlendirmeye alınan 9 adet proje başvurusundan 2 tanesi ile destek sözleşmesi imzalanmıştır. 2011 ve 2012 yıllarında desteklenen 5 proje için toplam 3,5 milyon ABD Doları tutarında TTGV katkısı sağlanmıştır. 2013 yılı başlangıcında İTEP Destek Programının şartlarında gerçekleştirilen revizyon çalışması nedeniyle bu yıl içerisinde proje başvuru kabulü Ağustos ayı sonuna kadar yapılmamıştır. Programa başvuru kabul süreci 2013 yılı Eylül ayı itibarıyla yeniden başlatılmıştır. Bu yıl içerisinde Ağustos sonu itibarıyla, geçmiş yıllarda desteklenen 5 projeye ilişkin 2,7 milyon ABD Doları tutarında destek ödemesi yapılmıştır.

Tablo 5. Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV) Destekleri

	(Adet, Milyon ABD Doları)				
	2009	2010*	2011	2012	2013
Proje Başvuru Sayısı	228	162	7	9	0
Desteklenen Proje Sayısı	113	47	3	2	0
Bağitlanan Sözleşme Tutarı (Milyon ABD doları)	33,1	12,7	6,9	3,1	0
Kullandırım Tutarları (Milyon ABD doları)	24,8	14,2	11,9	4,7	2,1
Tamamlanan Proje Sayısı	95	98	90	23	-

*2010 yılı başında TGP Programı kapsamında DFİF kaynağına yönelik başlayan değerlendirme ve denetimler nedeniyle kaynak kullandırımı 2010 yılının ikinci yarısında tamamen durmuştur. 2011 ve 2012 yıllarındaki proje katkı ödemeleri TTGV kaynakları ile gerçekleştirilmiştir.

Kaynak: TTGV

TTGV'nin TGP Programı sonucunda prototip geliştirme aşamasını tamamlayan firmaların proje çıktılarının pazara hazırlık ve ihtiyaçlarının desteklenmesi amacıyla sunulan Ticarileştirme Projeleri Desteğinden de 2006-2008 yılları arasında 11 pilot proje yararlanmıştır. TTGV'nin 2006 yılından bu yana yürütmekte olduğu Çevre Projeleri Desteği Programı çerçevesinde ise enerji verimliliği ve çevre teknolojilerinde yenilikçi uygulamalar kapsamında 25 proje desteklenmiş olup, bu projelere 30

Haziran 2013 tarihine dek 10,1 milyon ABD Doları tutarında kaynak aktarılmıştır.

4.7. AB 7. Çerçeve Programı (ÇP)⁸

AB'nin "*dünyanın en dinamik rekabetçi bilgi temelli ekonomisi*" haline gelmesi hedefi doğrultusunda, Avrupa'da ekonomik ve toplumsal katma değer yaratacak projelere mali destek sağlayan ve 2007-2013 dönemi için 53,2 milyar Avro değerinde fon büyüklüğü bulunan AB 7. ÇP kapsamında 2012 yılında 175 Türk ortağa 38,8 milyon Avro tutarında fon aktarılmıştır. 2013 yılı Haziran ayı itibarıyla açıklanan 21 çağrı sonucunda ise 61 Türk ortağa 9,8 milyon Avro tutarında fon aktarılmıştır. 45 Program kapsamında, 2007 yılından itibaren Türk ortakların toplam 918 projesine 193,1 milyon Avro tutarında fon aktarılmış olup, Türk ortakların yer aldığı projelerin toplam portföy büyüklüğü 2,7 milyar Avro'ya ulaşmıştır.

Tablo 6.AB 7. Çerçeve Programı (ÇP)

	Hibe Katkısı	Ulusal Kaynak	Toplam Katkı	Türk Ortakların Aldığı Fon Miktarı	(Milyon Avro) Desteklenen Türk Ortak Sayısı
2007	12,5	9,9	22,4	27,4	148
2008	4,5	26,3	30,8	20,1	129
2009	16,6	24,6	41,2	28,4	166
2010	34,3	19,8	54,1	29,7	219
2011	12,3	50,2	62,5	38,9	199
2012	10,0	59,5	69,5	38,8	175
2013	0	78,1	78,1	9,8	61
TOPLAM	90,2	268,4	358,6	193,1	1.097
Türk ortakların yer aldığı projelerin toplam portföy büyüklüğü				2,5 milyar Avro	

*2013 yılında kapanan 22 çağrının sonuçları henüz yayınlanmamıştır.

Kaynak: TÜBİTAK

TÜBİTAK bünyesinde ayrıca, 7. ÇP'ye katılımın teşvik edilmesi ve kolaylaştırılması amacıyla, AB ÇP'ye Katılımı Özendirme Ödül Desteği, Konsorsiyum Oluşturma Amaçlı Yurt Dışı Seyahat Desteği ve Proje Önerisi Ön-Değerlendirme Destek Programları yürütülmektedir. Bu destek

⁸ Geniş bilgi için bkz: <https://www.tubitak.gov.tr/tr/destekler/bilim-ve-toplum/uluslararası-destek-programlari/icerik-ab-7-cerceve-programi>

programları kapsamında 2011 yılında 25 araştırmacı ve iş dñnyası temsilcisine 178 bin TL, 2012 yılında 17 araştırmacı ve iş dñnyası temsilcisine 110 bin TL destek verilerek birçok 7. ÇP projesine ortak olarak katılmaları sağlanmıştır. 2013 yılında ise 17 araştırmacı ve iş dñnyası temsilcisine 120 bin TL destek verilmiştir. Ayrıca TÜBİTAK tarafından AB 7. ÇP'na ilişkin farkındalığın artırılması ve gerekli yetkinliklerin kazandırılması amacıyla 2012 yılında düzenlenen 75 etkinliğe 4.950 araştırmacı ve iş dñnyası temsilcisi katılmıştır. AB 7. Çerçeve Programının devamı niteliğini taşıyan ve 2014 yılı itibarıyla yürürlüğe girecek olan Horizon 2020 Programı'nın tanıtılması amacıyla düzenlenen etkinliklere ise 2013 Haziran ayı itibarıyla 3.950 araştırmacı ve iş dñnyası temsilcisi katılım göstermiştir.

5. Ar-Ge Ekosistemi Olarak Teknoparklar

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Derneęi (TGBD)⁹ internet sayfasından alınan bilgilere göre; gelişmiş ÷lkelerde, dñnya ekonomik dengelerinin 1970'li yıllardan itibaren değişmesi ve sanayi ağırlıklı üretimin azalmasıyla, üretimi arttırmak ve sanayi sektörünü canlandırmak amacıyla Ar-Ge'ye ayrılan kaynaklar arttırılmış ve araştırma sonuçlarını sanayiye aktarma mekanizmaları oluşturulmuştur. Bu konuda geliştirilen en etkili mekanizma teknoparklardır. 1970'li yıllardaki ekonomik krizden kurtulmak isteyen gelişmiş ÷lkeler, üniversiteler ve araştırma kuruluşlarındaki Ar-Ge sonuçlarını uygulamaya aktararak, bölgesel kalkınma, işsizliğin giderilmesi, arazilerin değerlendirilmesi ve bilime dayalı üretimin sağlanması bakış açıları ile teknopark girişimine önem vermişlerdir. 1980'li yıllarda bu konuda önemli gelişmeler kaydederek, amaçlanan konularda önemli sonuçlar alınmıştır.

Dñnyada teknopark faaliyetleri 1951 yılında Silikon Vadisi-Stanford Araştırma Parkı ile başlamıştır. Silikon Vadisinin başarısı ve yükselişi,

⁹ Geniş bilgi için bkz: <http://www.tgbd.org.tr>

Amerika ve Avrupa'da 1970'li yıllarda teknopark faaliyetlerinin yayılmasına ve artmasına yol açmış, 70'lerin sonuna doğru bu hareketlilik Japonya'ya ulaşmıştır. Bugün dünyada 1000'e yakın teknopark bulunmaktadır. Bu sayı kuluçka merkezleriyle birlikte 4000'e ulaşmaktadır.

Bilim ve Sanayi Bakanlığı¹⁰ internet sayfasından alınan bilgilere göre; Türkiye'de teknokent kurma çalışmaları 1980'lerde başlamıştır. Bu çalışmalar neticesinde 1990'da, KOSGEB ile üniversitelerin işbirliği çerçevesinde teknokentlerin ilk adımı olarak TEKMER'ler (Teknoloji Merkezleri) kurulmaya başlanmıştır. Teknokentler ile ilgili yasal çerçeve ise, 2001 yılında 4691 sayılı yasanın yürürlüğe girmesi ile oluşturulmuştur. 4691 sayılı yasa teknokent kavramı yerine "Teknoloji Geliştirme Bölgeleri" kavramını kullanmaktadır. Mevcut durumda 63 Teknoloji Geliştirme Bölgesi Bakanlar Kurulu Kararı ile ilan edilmiştir. 63 teknokent'in 49 tanesi şu an için faaliyette, diğerleri geliştirme aşamasındadır.

Aralık 2015 itibariyle; faaliyette olan teknokentlerde Ar-Ge çalışmalarını yürüten firmaların sayısı 3.744'e ulaşmıştır. Bu firmaların %39'u yazılım sektöründe, %19'u Bilgisayar ve İletişim Teknolojileri sektöründe, %7'si Elektronik ve %5'i Makina ve Teçhizat İmalatı alanlarında faaliyet göstermekte, ayrıca Medikal, Enerji, Kimya, Gıda, Savunma, Otomotiv gibi birçok sektörden firmalar bölgelerde Ar-Ge faaliyetleri kapsamında yer almaktadır. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde, 2015 yılı Aralık ayı itibariyle toplam 38.239 personele istihdam sağlanmıştır. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde tamamlanan Ar-Ge proje sayısı 18.318, yürütülen Ar-Ge projesi 8.525 adettir. Faaliyete geçen Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde bulunan şirketlerin, Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere, Japonya, İsrail, İngiltere ve Almanya gibi dünyanın en gelişmiş ülkelerine yapmış oldukları teknolojik ürün ihracatı 2014 yıl sonu itibariyle yaklaşık 2.4 Milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Yabancı sermaye açısından baktığımızda; Teknoloji Geliştirme

¹⁰ Geniş bilgi için bkz: <http://www.sanayi.gov.tr/>

Bölgelerinde toplam 174 adet yabancı/ yabancı ortaklı firma yer almaktadır. Bölgelerde faaliyet gösteren firmalar tarafından tescil ettirilen patent sayısı 591 ve başvuru süreci devam eden patent sayısı 1.022'dir.

Mevcut teknoloji geliştirme bölgelerinin büyük bölümü üniversite odaklı teknoparklardır. Ancak organize sanayi bölgelerinde kurulmuş teknoparklara ek olarak, özellikle Anadolu kentlerinde olmak üzere, ildeki önemli kamu ve sanayi kurum ve kuruluşların üniversiteler ile işbirliğinde, ilin genelini temsilen teknoparklar da mevcuttur. Bu teknoparklar da Ar-Ge faaliyetleri yürütülmeye çalışılmakta ve buralarda yerleşik firmalar hem vergi avantajlarını kullanmakta hem de üniversiteden yeni mezun öğrencileri daha ucuza çalıştırma imkânı elde ederek Ar-Ge ve ürün geliştirme açısından bir takım avantajlar elde etmektedirler. Bu alanda teşvik ve desteklerin yapılandırılarak firmaların etkileşim içerisinde sağlıklı mal ve hizmet geliştirebilecekleri alt yapı, bilgi ve iletişim olanaklarıyla donatılmaları gerekir. Özellikle patent, test, kalibrasyon ve markalaşma ile ilgili desteklerin de koordinasyonlu bir şekilde ülke içerisinde veya mümkünse yakın bir bölgede sağlanabilmesi büyük önem az etmektedir.

6. Ar-Ge Teşviklerinin Ekosistem Üzerindeki Etkisi için Uygun Politika

2023 hedefleri olan Türkiye'nin de bu küresel değişim rüzgarının dışında olması elbette düşünülemez. İşte bu yüzden devletimizin ülkemizde araştırma, geliştirme ve tasarım faaliyetlerin gelişmesi için verdiği önem ve destek son yıllarda ciddi şekilde artmıştır. Bu olumlu bir gelişme olarak sevindiricidir. Rekabetin arttığı, markalaşmanın önem kazandığı, teknolojinin çığ gibi büyüdüğü bir dönemde, Türkiye için kalkınmanın vazgeçilmez yapı taşı anlamına gelen sanayi çok önemli bir duruma geldi.

Artık durma dönemi değil; sanayicimiz, üniversitelerimiz ve kamu hep birlikte yeni çağın gereklerini yapıyor olmamız gerekiyor. Çağımız bilgi

çağı olunca, rekabet gücünü artırabilmenin ve ilerlemenin yolu bilgiye hükmede bilmekten geçiyor. Tabi bilgiden kasıt kullanılabilir bilgidir. Çünkü biliyoruz ki; kullanılabilir bilgi ancak **ekonomik değer** taşır. Bunun farkında olan devletimiz de bu farkındalık çerçevesinde araştırma, geliştirme ve tasarım faaliyetlerinin gelişmesi için ülkemizde mevzuatlarını güncelleyip, vergisel ve diğer teşvik mekanizmalarını geliştiriyor. Türkiye Ar-Ge, tasarım ve inovasyon konusunda teşvik unsurlarında son dönemde yaptığı düzenlemeler ile önemli adımlar attı. Bu yazımızda kısaca bunlardan bahsetmek istiyorum.

2016 Yılında Ar-Ge, Tasarım ve İnovasyon Konusunda Teşvikler İçin bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler son yıllarda Ar-Ge alanında yapılan en kapsamlı düzenlemeler olarak değerlendirilebilir:

1. 09.08.2016 tarihli ve 29796 Sayılı Resmi Gazete 6728 Sayılı “Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” yayımlandı.
1. 10.08.2016 tarihli ve 29797 Sayılı Resmi Gazete’ de Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesine İlişkin Uygulama ve Denetim Yönetmeliği yayımlandı,
2. 10.08.2016 tarihli ve 29797 Sayılı Resmi Gazete ‘de Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği yayımlandı,
3. 10.08.2016 tarihli ve 29797 Sayılı Resmi Gazete’ de Ar-Ge, Yenilik ve Tasarım harcamalarının Gelir ve Kurumlar Vergisi kapsamında indiriminin Artırımı Olarak Uygulanması konusunda 2016/9092 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı yayımlandı,
4. 11.08.2016 tarihli ve 29798 Sayılı Resmi Gazete’ de Ar-Ge veya tasarım Merkezleri ile Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde Çalışan Ar-Ge veya Tasarım Personelinin Merkez ya da Bölge Dışında Geçirdiği Sürelerin Gelir Vergisi Stopajı Kapsamında Değerlendirilmesi Hakkında 2016/9091 Sayılı BKK yayımlandı,
5. 11.08.2016 tarihli ve 29798 Sayılı Resmi Gazete ‘de Ar-Ge Merkezlerinde İstihdam Edilecek En Az Tam Zamanlı Ar-Ge

Personel Sayısı Hakkında 2016/9093 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı yayımlandı,

6. 11.08.2016 tarihli ve 29798 Sayılı Resmi Gazete' de Tasarım Faaliyet Alanlarının Belirlenmesiyle İlgili Bakanlar Kurulu Kararı yayımlandı.

Görüldüğü gibi kamu politikaları doğrultusunda devlet Ar-Ge, tasarım ve inovasyonu desteklemek, bunun katma değer oluşturulmasına destek için mevzuat konusunda neredeyse sil baştan her şeyi düzenledi. Nevzat Erdağ tarafından yapılan tespitlere göre aşağıda yeni düzenlemelerdeki yenilikler görülmektedir¹¹:

1. Sipariş yöntemiyle Ar-Ge yapılmasına imkan verildi,
2. Üniversite-sanayi işbirliklerinin oluşması kolaylaştırıldı,
3. Ar-Ge merkezi kurmak için 50 olan asgari Ar-Ge personel sayısı 15'e düşürüldü,
4. Gümrük vergisi kolaylığı, temel bilim mezunlarına verilen maaş desteği ve gelir vergisi istisna oranının yükseltilmesi,
5. Ar-Ge personeli için izin ve bayramların destek süresine dahil oldu,
6. Ar-Ge ve İnovasyon Projesi kapsamında Ar-Ge merkezi dışında çalışacak personelin gerekli izinler alınmak kaydıyla ücretlerin %100'ü teşvik kapsamına alındı,
7. Yüksek Lisans ve Doktora eğitimler amacıyla, Ar-Ge veya tasarım merkezi dışında zaman geçiren çalışanın ücretleri teşvik kapsamına alındı ve ücretlerin % 100'ü Gelir Vergisi Stopajı muafiyeti kapsamına girdi,
8. Ar-Ge merkezlerinde bir önceki yıla göre artan Ar-Ge harcamasının ilave %50 olarak desteklenmesi imkanı getirildi,
9. Kurumlar Vergisi ve Gelir Vergisi Kanun'larında düzenlenen Ar-Ge indirimi 5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun'a taşınarak,

¹¹ Geniş bilgi için bkz: <http://www.nevzaterdag.com/girisimciler-ar-ge-tesviklerinde-yeni-donem/>

uygulayıcıların tereddüt ettiği Gelir, Kurumlar vergisi ve Ar-Ge Kanun'ları arasındaki uygulama farklılıkları ortadan kaldırıldı. Düzenlemeler artık Maliye ve Sanayi Bakanlığı tarafından birlikte yapılacak,

10. Damga Vergisi Kanunu ve Harçlar Kanununda değişiklik yapılarak, ileri teknolojiye sahip şirketlerin satın alınmasında istisna uygulaması getirildi,
11. Sınai Mülkiyet Haklarında İstisnayı düzenleyen Kurumlar Vergisi Kanunu maddesi yeniden düzenlendi. Böylece sınai mülkiyet hakkının Maliye Bakanlığı tarafından değerlemesine gerek kalmadı,
12. Yurt dışına sunulan "yazılım, tasarım, mühendislik, mimarlık" gibi belli nitelikli hizmetlerin %50 kurumlar vergisi istisnasından yararlanmasına imkan getirildi,
13. Hizmet ihracatı yapabilecek sektörler artırıldı,
14. Bölgesel Ar-Ge yönetim merkezlerine kurumlar vergisi muafiyeti getirildi,
15. İşletmeye dahil olan gayrimenkulün iktisadi değerini artırıcı niteliği olan ısı yalıtımı ve enerji tasarrufu sağlamaya yönelik harcamalar yapıldığı yılda doğrudan gider yazılabilme imkanı getirildi,
16. Ar-Ge veya tasarım harcamaları için vergi indiriminden %100 olarak değil, %150 olarak yararlanabilme imkanı getirildi.

Kuşkusuz suiistimal edilmediği, belirli bir plan ve ihtiyaçlar çerçevesinde olduğu sürece tüm vergi ve vergi dışı teşviklerin mutlaka kısa dönemde olmasa bile uzun dönemde Ar-Ge kapasitesi üzerinde olumlu etkileri olacaktır. Yatırım veya proje başarısız dahi olsa ondan öğrenilen dersler tecrübe ve know-how olarak ilerideki yatırımlarda ekosistem üzerinde olumlu sonuçlar doğurabilecektir. Ancak burada özellikle belirtmekte yarar görülen bir husus olarak büyük doğrudan yatırımların ve piyasanın rekabetçi kapasitesini güçlendirecek Ar-Ge yatırımlarının artırılmasının ekosistem ve yatırım ortamı için çok hayati önemi haiz olduğudur. Ar-Ge yatırımları kuşkusuz kısa dönem için değil, daha çok

orta ve uzun vadeli yatırımlar ve üretkenlik alt yapısı açısından önem arz etmektedir. çünkü Ar-Ge faaliyetleri maliyetli süreçler olduğu gibi, test, kalibrasyon, sertifikasyon, patent vb. gibi pek çok idari, teknik, mali ve ekonomik süreçleri gerektirmektedir. Bu nedenle Ar-Ge teşviklerinden yararlanacak yatırımların ekosistemi daha olumlu etkilemesi, altyapıyı ve beşeri sermayeyi arttırarak yatırım ortamı ve rekabetçilik kapasitesini iyileştirmesi için bazı soruların önceden cevaplanabilmesi önem arz etmektedir.

- Yapılacak yatırım sonucunda doğrudan veya dolaylı olarak vergi gelirleri oluşturulabilecek midir?
- Yatırımların pozitif dışsallıkları oluşabilecek midir? (örneğin gelecekteki yatırımcılara pozitif sinyal vermesi, yatırım planlarını olumlu etkilemesi, ilişkili sektörlerle talep ve arz açısından iyi koşullar sağlaması gibi)
- Yatırımcı her halükarda gelecek miydi veya her halükarda proje uygulamaya konulacak mıydı? Teşvikin yatırım kararında ne kadar etkili olduğu bilinmekte midir?
- Verilecek teşvik ve mali yardımlar mevcut yatırımcı ve diğer sektör aktörlerini olumsuz yönde etkileyerek onlar açısından haksız bir rekabete yol açmakta mıdır?
- Ar-Ge ile sürdürülebilir bir şekilde üretkenlik, verimlilik, pazarlama ve kapasite açısından yenilikler meydana gelebilecek midir?

Bu yukarıdaki sorulara cevap verilebildiği ölçüde verilen teşvik ve mali desteklerin etkilerini kestirmek ve isabetliliği hakkında bir kanıya varılabilmesi olanaklıdır. Bunlar içerisinde en önemli soru da kuşkusuz yatırımın veya projenin ekosistem açısından beklenen pozitif dışsallıkları doğurup doğurmayacağı hususudur. Genellemenin yapılması doğru olmayabilir ancak bazı milyarlık proje ve yatırımların bile yerel ekonomiler açısından beklendiği kadar ekosistemi olumlu yönde etkileyemediği de

görülmüştür¹². Bu nedenle kamu ve özel sektörün Ar-Ge ile yenilikçi, yerli ve milli ürünler geliştirmesi çok büyük önem arz etmektedir. Yukarıdaki sorular dikkate alınmakla birlikte her ülkenin kendi ekosistemine uygun olarak bir teşvik politikası uygulaması gerektiği söylenebilir.

Tablo 7. Ülkelerin farklı durumlarına göre teşvik uygulama politikaları

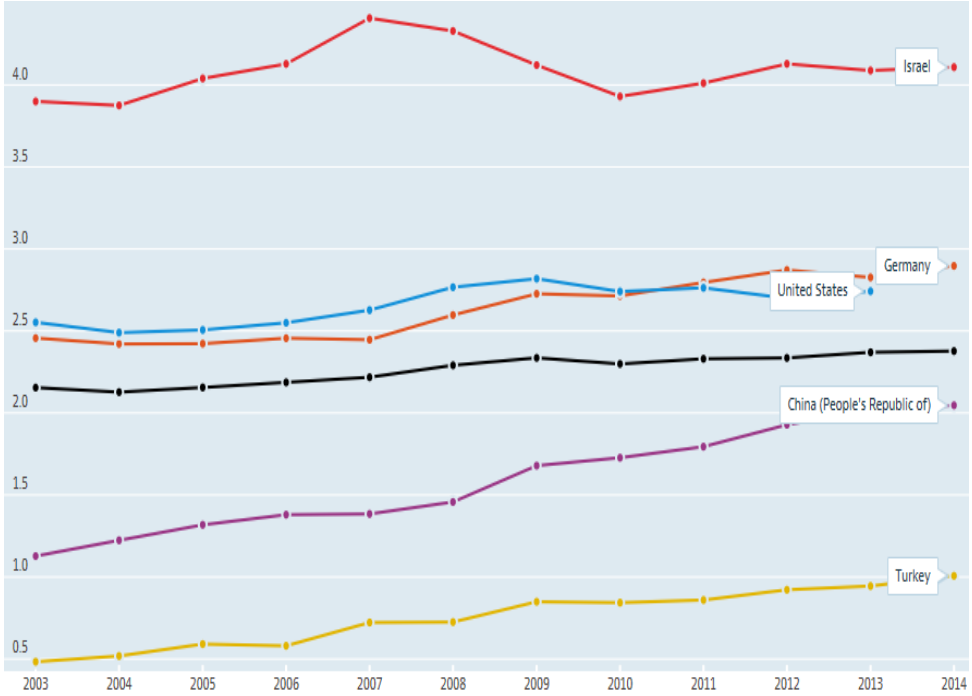
Ülke durumu	Kısa dönem teşvik politikası	Uzun dönem teşvik politikası
<i>Çok zayıf bir yatırım iklimi ve güçsüz ekosistemi olan ülkeler</i>	Yatırım teşvikleri etkin değildir. Vergi teşvikleri de vergi gelirlerinde azalmalara yol açacaktır. Vergi gelirleri ile kamu tarafından akıllı yatırım ve harcamalar yapılarak ekosistem geliştirilebilir. Reformlarla da vergi ve teşvik mekanizması düzeltilmelidir.	Yatırımlar ve girişimler için engel olan bürokrasi ve mevzuat gevşetilmelidir. Yatırım süreci de basitleştirilmelidir.
<i>Rakip ülkeler veya komşu ülkeler tarafından vergi cazibesi nedeniyle yatırım kaybına maruz kalan ülkeler</i>	Komşular ve rakip ülkelere karşı dezavantajlı olmamak için teşvik mekanizması etkili bir şekilde kullanılabilir.	Bölgesel paktlara katılarak vergi yarışından daha az zararla kurtulmanın yolları araştırılmalı. İşgücü, tecrübe, alt yapı noktasındaki avantajlarını arttırmaya ve kullanmaya çalışmalıdır.
<i>Ekonomilerini çeşitlendirmeyi planlayan ülkeler</i>	Yatırım artışıyla ilişkili olan teşvikleri kullanmalıdırlar. Örneğin yatırım izni, hızlandırılmış amortisman vb. gibi yöntemler kullanılabilir. Ancak, doğrudan yabancı yatırımları cezbetmek için bazı sektörel öncelikleri üzerine kurgulanmış belirli bir süre için olmalıdır.	Geniş endüstriyel politikalar takip edilmelidir. Sektörel hedeflenme ve yatırım promosyonu yapılmalıdır.

¹² Mozambik'te Alüminyum madenciliği için yapılan MOZAL olarak bilinen 2.2 Milyarlık büyük bir yatırımda az iş olanağı sağlaması, yerel ekonomiyle bağlantısının çok sınırlı olması gibi ekosistemle ilgili beklentilerin yetersiz olduğu noktasında şikayetler olmuştur. Detaylı bilgi için bkz: <http://www.irinnews.org/news/2007/12/10/what-price-benefits-foreign-investment>

<i>Doğal güzellik ve doğal kaynakları gibi özel ayrıcalıkları olan ülkeler</i>	Kendi potansiyellerini ve ayrıcalıklarını kullanacak olan yatırımları cezbetmeye yönelik genel teşvikler verilmelidir.	Yatırım yerine erişim, kaynakları çıkarma vb. konularda bürokratik ve hukuki engeller en aza indirilmelidir.

Kaynak: (James S. , 2009)

Bu konuda Tablo 10'da görüleceği üzere her ekosistemin karakteristiğine göre farklı politika paketleri kısa ve uzun dönemler için ayrıştırılabilmektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, inovasyon kapasiteleri ve istikrarları dikkate alındığında Ar-Ge yatırımlarının GSMH içerisindeki payı ile doğrudan orantılı olduğu söylenebilir.

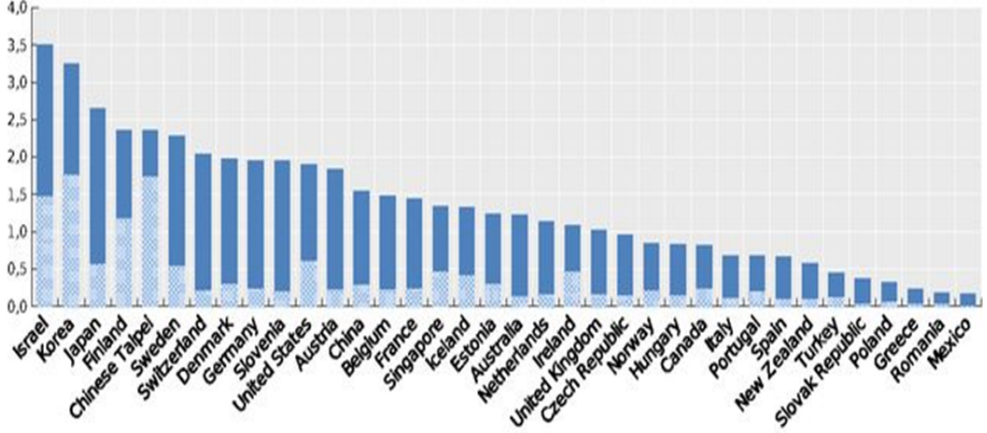

Şekil 1. Ar-Ge harcamalarının GSMH oranına göre 6 ülkenin trend karşılaştırması

Kaynak: OECD

Yukarıdaki şekil 1 'den de anlaşıldığı üzere 11 yıllık dönemde Türkiye ekonomisinde Ar-Ge harcamalarının GSMH oranının iki kat arttığı gözlemlenmektedir. Her ne kadar karşılaştırmaya alınan İsrail, Almanya,

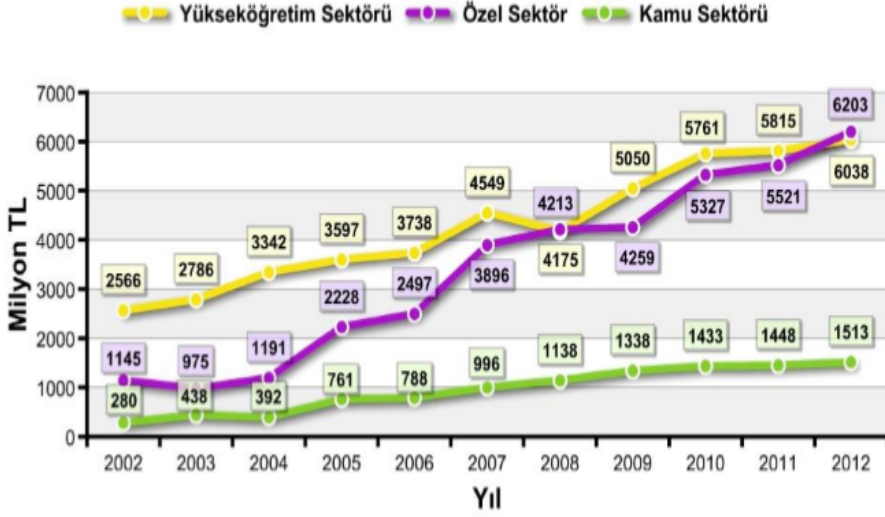
ABD ve Çin arasında en sonda gelmesine rağmen trend olarak Çin dışından diğer hepsinden en iyi noktada olduğu söylenebilir. Bahsi geçen dönem içerisinde Türkiye GSMH artışı %500 civarında olduğu dikkate alındığında Ar-Ge harcamalarının hem oransal ve hem de yekûn olarak ciddi rakamlara ulaştığı ve sürekli artış trendini koruduğu söylenebilir.

Şekil 2. Ar-Ge harcamalarının GSMH oranına göre OECD tüm ülkeler karşılaştırması

Kaynak: OECD

Yukarıdaki Şekil 2’de OECD ülkeleri içerisinde Türkiye’nin Ar-Ge harcamalarındaki sıralaması görülebilmektedir. Görüldüğü gibi oran olarak Türkiye en son sıralarda gelmektedir. Ancak yukarıdaki trend dikkate alındığında gelecek açısından ciddi bir potansiyel ve olumlu beklenti olduğu kolaylıkla söylenebilmektedir. Ar-Ge harcamalarında sektörler bazında inceleme yapılması da harcamaların bileşenleri açısından fikir verecektir.

Şekil 3. Gerçekleştiren Sektörler Bazında Ar-Ge Harcamaları (2013 Sabit Fiyatlarıyla)

Kaynak: TÜİK, TUBİTAK¹³

Yukarıdaki Şekil 3'den de anlaşılacağı üzere tüm sektörlerde Ar-Ge artış trendinde iken 2012 yılına kadar yükseköğretim sektörü ilk sırayı alırken özel sektörün liderliği ele geçirdiği anlaşılmaktadır. Kamu sektörü artış trendi düşük iken en yüksek artış trendini 10 yıllık dönem içerisinde özel sektörün gösterdiği açıkça görülmektedir. Bu da piyasanın güçlendiği, rekabetin ve yenilikçiliğin zamanla geliştiği ve kamu sektörü liderliğinin özel kesime kaydığının bir göstergesi olarak ekosistem açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Özel sektör, teknolojik inovasyonun ana sağlayıcılarından kabul edilebilir. Gelişmiş ülkelerin birçoğunda Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerini gerçekleştirmede en önemli rolü şirketlerin üstlendiği ifade edilebilir. ABD, Almanya ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerin Özel sektör Ar-Ge harcamaları 1980'li yılların sonundan 1990'lı yılların ortasına kadar hızlı küreselleşme

¹³ http://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/bty15_0.pdf

sonucu firmaların yatırım önceliklerini belirlemede yaşamış oldukları kararsızlıktan dolayı bir azalma gösterse de belirsizliğin sona ermesinin ardından artış eğilimine girmiştir(Saygılı, 2014: 73'ten aktaran (Demir & Geyik, 2014)). Hükümetlerin önemli bir kısmı, Ar-Ge ve inovasyonda özel sektörün payını artırma yönünde yoğun çabalar içerisine girmektedirler. Sonuç olarak ulusal ve uluslararası platformda, özel sektör Ar-Ge ve inovasyon harcamalarının artış trendinde olduğu ifade edilebilir (MUSİAD, 2012:90'ten aktaran (Demir & Geyik, 2014)).

Özel sektörün Ar-Ge harcamalarının sonuçlarından en önemlisi patent sayısıdır. Türkiye'de özel sektör tarafından patent başvuruları yıldan yıla gittikçe artmakla birlikte AB ülkeleri ortalamasına göre oldukça düşük bir seviyede seyretmektedir.

Tablo 8. Seçilmiş AB Ülkelerindeki Patent Gelirlerine İlişkin Vergi Rejiminin Kapsamı

Ülke	Patent Gelirlerine İlişkin Vergi Rejimi Kapsamındaki Gelirlerin İstisna Oranı	Nitelikli Fikri Mülkiyetin Kapsamı	Mükellefe Geliştirilmemiş Haklar Kapsamında mı?	Ülke İçinde Kullanılabilir mi?
Hollanda	%80'i	Patentler, ar-ge sertifikasına sahip fikrî mülkiyet hakları (yenilikler, prosedürler, belirli yazılımlar, tasarım, model, teknik bilimsel araştırmalar)	Hayır	Evet
Lüksemburg	%80'i	Patentler, ek koruma sertifikaları, tasarımlar, faydalı modeller, ticari marka, alan adı (domain name), yazılımlara ilişkin telif hakları	Evet	Sadece mükellef tarafından bizzat geliştirilmiş fikrî mülkiyet hakkı kazançları için geçerlidir.
Belçika	%80'i	Patentler, ek koruma sertifikaları, patent veya ek koruma sertifikaları ile çok yakın bağı olan belirli know-how (bilgi)	Hayır	Evet
İngiltere	-	Patentler, ek koruma sertifikaları, patent benzeri diğer belli haklar	Hayır	Evet
Türkiye	%50'si	Türkiye'de gerçekleştirilen ar-ge ve yenilik faaliyetleri ile yazılım faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan patent veya faydalı model belgesi verilerek koruma altına alınan buluşlar	Yurtdışından edinilen patentlerde geçersiz Yurt içi için özel bir ruhsata sahipse geçerlidir.	Evet
İrlanda	-	Patentler, tasarım, model, ticaret unvanları ve fikrî mülkiyet hakları üzerinden elde edilen kazançlar	-	-
İspanya	%60'ı	Patentler, çizimler, modeller, gizli formül ve prosedürler	Hayır	Hayır
Fransa	-	Patentler, ek koruma sertifikaları, tescil edilebilir yenilikler, patente ilgili üretim prosedürleri, patentlerin geliştirilmesi	Evet	Hayır

Kaynak: (Orkunoğlu Şahin & Yereli, 2016)

Yukarıdaki Tablo 8'den de anlaşılacağı üzere, AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye'deki uygulamanın pek çok açıdan daha dar kapsamlı olduğu, oysaki AB ülkelerindeki Patent Box rejimlerinden Tablo 2'de görüleceği üzere özellikle Lüksemburg'daki uygulamanın; patentler, tasarımlar, faydalı modeller, ticari marka, alan adı (domain name), yazılımlar gibi telif hakları ve ek koruma sertifikalarını ve Hollanda'daki uygulamanın; patentler, Ar-Ge sertifikasına sahip fikrî mülkiyet haklarından yenilikler, tasarım, model, belirli yazılımlar, prosedürler, teknik bilimsel araştırmaları da kapsadığı yani, kapsamlarının çok daha geniş olduğu görülmektedir (Orkunoğlu Şahin & Yereli, 2016, s. 195).

SONUÇ

Yukarıda yapılan analizlerden de anlaşılacağı üzere, Ar-Ge teşviklerinin kullanılması makul bir süreçtir ve günümüzde en çok önem verilen hususlar üzerinde etkileri oluşmaktadır. Bu hususlar kuşkusuz; iklim değişikliğiyle mücadele, sürdürülebilir kalkınmacılık için doğrudan yabancı sermayeyi çekmek ve gücünden yararlanmak, tüketicilere zarar verecek olan haksız rekabetle savaşmak, kamu kaynaklarından haksız yararlanma ve rantiyecilik gibi yolsuzlukları sınırlamak, devletlerarasında yatırım için yapılan mücadelenin maliyetini yönetmek, çevresel duyarlılıklar, çalışma şartları ve insan hakları üzerinde kamu ve özel sektörün ilgi ve anlayışını hizalamak, şeffaf, uygulanabilir, adil ve hesap verebilirliği güçlendiren yasal çerçeveler hazırlamak gibi temel konulardır. Türkiye'nin genel trendinin de yukarı doğru bir ivmeyi göstermesi açısından oldukça olumlu olduğundan bu noktadaki teşvik ve desteklere devam edilmesi gerektiği söylenebilmektedir.

2023 için konulan hedeflere kalan ulaşılabilmesi için Türkiye'nin milli gelirinin yaklaşık olarak yıllık %6.3 büyümesi, ihracatının yıllık %11.5 artması ve AR-GE harcamasının da yıllık %8 büyümesi gerektiği bazı araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir (Kaya & Uğurlu, 2013, s. 280). Bu durum da daha fazla gayret sarf edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kuşkusuz teşvik ve hibelerin bilinmeyen maliyetleri de vardır. Vergi harcamaları bütçelemesi¹⁴ teşviklerin maliyetleri hakkında belirsizliği ortadan kaldırılması için kullanılan bir araçtır. Gelişmekte olan ülkelerden Hindistan, Fas, Güney Afrika ve Uganda gibi ülkeler kullanmaktadırlar. Rwanda ve Sierra'da yapılan Dünya Bankası Yatırım İklimi Danışma çalışmaları sonucunda potansiyel vergi gelirlerinin üçte biri teşvik ve mali destek şeklinde verilmiş (James S. , 2009, s. 31). Hâlbuki bu ülkelerde sağlık, eğitim ve temel ihtiyaçlar yönünden ciddi eksiklikler mevcutken bu alanlarda yapılabilecek kamu gelirleri farklı şekilde temel ihtiyaçlara hitap etmeyen alanlara kaydırılarak hem kamu maliyesi ve hem de ülke insanı

¹⁴ Detaylı bilgi için bkz: <http://tpcprod.urban.org/briefing-book/background/expenditures/budget.cfm>

zarar etmiş oluyor. Bu da teşvik ve desteklerin daha akıllı bir şekilde Ar-Ge gibi ekosistemi ve üretim alt yapısını güçlendiren alanlara kaydırılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Yeniden dağıtım ile ilgili ihtiyaçlardan, pozitif fıskiye etkisi veya ekonomik çeşitlendirmeden dolayı teşvikler doğru kullanıldıklarında belirli endüstrilere veya politik öncelikli olan alanlara kaymayı sağlayabilir. Örneğin fakir bölgelerde yatırım yapılması veya teknolojiyi tüm ülke sahasına ve tüm sektörlerle yayacak ileri düzey teknoloji teşvikleri gibi. Etkili bir yönetim mekanizması olduğunda teşvik ve destek mekanizmaları her zaman işe yaramıştır. Doğu Asya devletleri bu sayede ihracatlarını arttırabilmiş ve ekosistemlerini teknolojiyle inovasyona adaptasyon sayesinde geliştirebilmişlerdir.

Bu yukarıda yapılan analiz ve tespitlerden sonra aşağıdaki tespit ve önerilerde bulunmak mümkündür:

1. Teşvik ve mali desteklerin doğru bir şekilde kullanılıyor olması ilgili mevzuat ve proje yükümlülüklerinin olması gerektiği gibi yerine getirilmesi ve ekosistem üzerinde beklenen etkilerinin maksimum düzeyde meydana gelmesi için kapsamlı ve etkili bir izleme ve kontrol mekanizmasının kurulması bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.
2. Etkili bir yönetim ve izleme mekanizması olmaksızın verilen teşvik ve hibelerin amacı doğrultusunda kullanılmasının sağlanması olanaklı değildir. Doğru ve etkin bir teşvik ve hibe mekanizmasıyla ekosistemin sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesi ve yatırım ortamının iyileştirilmesi için bu sorunların çözülmesi gerekmektedir.
3. Konu ile ilgili yönetim ve enformasyon süreçlerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu sadece KA yönetimi değil, bölgesel ve ulusal yönetim yapısı ve süreçleriyle ilişkilidir. Tüm hibe ve programların Devlet Destekleri Genel Müdürlüğünce merkezi bir bilgi sisteminde takip edilmesi ve ulusal-yerel paydaşların da bilgisine açılması durumunda buna benzer sorunların

çözülebileceği söylenebilir. Çünkü bazen aynı alanda birbirinden habersiz bir şekilde teşvik ve destekler verilebilmesi kaynakların etkin kullanımı ve ekosistemin maksimum olumlu etkilerle geliştirilmesi için gerekli olan yönetim ve karar mekanizmasının gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

4. Devlet Destekleri Genel Müdürlüğünün kamu kurum ve kuruluşları tarafından verilen tüm teşvik ve mali desteklerin envanterini yapması, değerlendirmesi ve etkilerini analiz etmesi gerekir. Bunun sonucunda da Ulusal Teşvik Stratejileri ve Eylem Planı diğer ilgili kamu kurum ve kuruluşlarıyla yapılacak ortak çalıştaylar sonucunda belirlenerek uygulamaya konulması sağlanmalıdır. Kalkınma Ajansları tarafından verilen mali desteklerin, ilan, değerlendirme, sözleşme, izleme, raporlama ve denetimi için kullanılan KAYS programının tüm teşvik ve mali destek veren kamu kurum ve kuruluşları tarafından entegre bir şekilde kullanılması için ilgili kurumların ortak çalışmalarına ihtiyaç vardır.
5. Türkiye’de verilen teşvik ve mali desteklerin belirlenmesi ve tahsisinde bölgesel ve yerel ihtiyaçlar ve kaynaklar dengesi genel ekosistem gereklilikleri ile birlikte dikkate alınmalı ve potansiyel vergi kayıpları bir harcama bütçelemesine dâhil edilmelidir.
6. Teşvikler aynı zamanda teşviklerden geçinen ve mali desteklerle ayakta kalabilen bağımlı bir sektör de oluşturabilmektedir. Destek bulamadıklarında da sürdürülebilir bir şekilde piyasada kalamayarak yok olmaktadır. Bu da piyasanın kendi dinamiklerinin kaynak israfıyla bozulması anlamına geleceğinden dolayı teşvik ve mali destekler ex-ante ve ex-post etki değerlendirmesine mutlaka tabi tutulmalıdır.
7. Düşük yönetim seviyesinde doru tercihler karar mekanizmaları tarafından seçilemediğinden dolayı politik etkiler ve nepotizm süreci olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle bölgesel ve yerel aktörlerin teşviklerin belirlenmesi, değerlendirilmesi ve takibinde

ciddi rol almaları sağlanmalı ve şeffaflık, eşitlik, ölçülülük, hesap verebilirlik ve danışma kültürü gibi temel yönetim değer ve süreçleri yapılandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Altın, O., & Kaya, A. (2009). Türkiye’de Ar-Ge Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişkinin Analizi . *Ege Akademik Bakış* , 250-260.
- Aycı, A. (2016). Türkiye’de Ar-Ge Teşvikleri ve Diğer OECD Ülkeleri İle Karşılaştırılması. *Vergi Sorunları Dergisi*, 93-100.
- Aykın, H., Arslanbaş, M., Dere, A., Özçelik, A., Boyalı, C., Ceceli, F., . . . Özkiliç, M. A. (2014). *Kalkınma Ajansları İnceleme ve Araştırma Raporu (Hizmete Özel)*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, <http://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/20140130-2014-03.PDF>.
- Bartik, T. (1991). *Who benefits from state and local economic development policy?* Kalamazoo: W. E. Upjohn Institute for Employment Research Press. .
- Demir, M., & Geyik, O. (2014). Türkiye’de Ar-Ge & İnovasyon Harcamalarının Gelişim Süreci Ve Ekonomik Etkileri. *Journal of Life Economics* , 171-192.
- Desai, M. A., Foley, C. F., & And Hines, J. R. (2004). A Multinational Perspective on Capital Structure Choice and Internal Capital Markets. *The Journal of Finance*, 2451–2487.
- Due, J. (1961). Studies of state-local tax influences on location of industry. *National Tax Journal*, , 163-173.
- Eisinger, P. (1988). *The rise of the entrepreneurial state*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Fisher, P., & Peters, A. (1997). Tax and spending incentives and enterprise zones. . *New England Economic Review*, 109-130.
- Ginevičius, R., & Šimelytė, A. (2011). Government incentives directed towards foreign direct investment: a case of central and eastern europe. *Journal of Business Economics and Management*, 435-450.
- James, S. (2009). *Incentives and Investments: Evidence and Policy Implications* . USA: Investment Climate Advisory Services of the World Bank Group.

- Kaya, V., & Uğurlu, S. (2013). Ar-Ge Harcamalari İle İhracat Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği, 1990-2011. *Ekev Akademi Dergisi*, 269-282.
- KB-BGYUGM. (2014). *Devlet Denetleme Kurulu Kalkınma Ajanslari Araştırma ve İnceleme Raporu Kapsamında Alınacak Tedbİrler*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı (hizmete özel).
- Newman, R., & Sullivan, D. (1988). Econometric analysis of business tax impacts on industrial location: What do we know, and how do we know it? *journal of Urban Economics*, 215–234.
- Oakland, W. H. (1978). Local taxes and intraurban industrial location: A survey. G. F. Break içinde, *Metropolitan financing and growth management policies* (s. 13-30). Madison: University of Wisconsin Press. .
- Orkunoğlu Şahin, I., & Yereli, A. (2016). Seçilmiş AB Ülkelerinde ve Türkiye’de Patent Gelirlerine İlişkin Vergileme: “Patent Box” Rejimi. *Sosyoekonomi*, 183-203.
- Rondinelli, D. A., & Burpitt, W. J. (2000). Do government incentives attract and retain international investment? A study of foreign-owned firms in North Carolina. *Policy Sciences, Volume 33, Issue 2*, 181-205.
- TCEB, T. C. (2016, 09 20). *Türkiye Yatırım Danışma Konseyi İlerleme Raporu 2013*. Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu: http://yoikk.gov.tr/upload/ydk/YDK2013Rapor_WEB.pdf adresinden alınmıştır
- Wasylenko, M. (1997). Taxation and economic development: The state of the economic literature. . *New England Economic Review*, 37–52.
- Wilder, M. &. (1996). Rhetoric versus reality: A review of studies on state enterprise zone programs. *journal of the American Planning Association*, 473–491.
- Wu, Y., Popp, D., & Bretschneider, S. (2007). The Effects Of Innovation Policies On Business R&D: A Cross-National Empirical Study. *Economics of Innovation and New Technology* , 237-253 .

Uzun Vadeli Mal veya Hizmet Alımlarında İndirilecek Katma Değer Vergisinin Muhasebeleştirilmesine Yönelik Bir Öneri

Selim CENGİZ¹, Abdulkerim GÖK²

Özet

Türkiye muhasebe standartları işletmenin niteliğine uygun raporlama yapması konusunda bir serbesti sağlamaktadır. İndirilecek katma değer vergisini bir varlık olarak ele alan bu çalışma, özellikle şu iki özelliğe sahip işletmelerin katma değer vergisi ile ilgili işlemlerinin muhasebeleştirilmesine öneriler sunmaktadır. Birincisi işletme mal veya hizmet alımlarını bir sonraki mali yıla taşıyacak şekilde uzun vadeli olarak yapmaktadır. İkincisi işletmenin ilgili mali yılda hiç hesaplanan katma değer vergisi oluşmayacaktır. Çalışma verilen örnekler yardımıyla sözedilen varsayımlara uyan işletmelerin, finansal bilgi kullanıcılarına tutarlı ve güvenilir mali tablolar sunabilmeleri için indirilecek katma değer vergisi hesabını gerçeğe uygun değer üzerinden kayıt altına alması gerektiğini öneri olarak sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Katma Değer Vergisi, Uzun Vadeli Mal ve Hizmet Satışı*

JEL Sınıflandırma: *M40, M41, M42*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF, Bankacılık ve Finans Bölümü, Çankırı, Türkiye,
scengiz@karatekin.edu.tr

² Doç. Dr., Kalkınma Bakanlığı Müşaviri, Ankara, Türkiye,
abdulkerimgok@hotmail.com

Abstract

Turkish accounting standards provide a freedom to enterprises to make a report consistent with their nature. Approaching deductible VAT as an asset this study provides suggestions about accounting of VAT associated processes of the enterprises who especially have these 2 properties. First enterprise is going to make purchases of goods and services in long term manner that is to exceed to next financial year. Second in relevant year there not going to be any VAT of the enterprise to be calculated. This study with the help of examples introduces as recommendation that it is necessary to register deductible VAT accounts on fair value so that enterprises those corresponds to the referred assumptions can present consistent and reliable financial tables to financial users.

Key words: *Value Added Tax, Long-term Sale of Goods and Services*

JEL Classification: *M40, M41, M42*

Giriş

Katma Değer Vergisi (KDV) düşüncesini ilk defa Yale Üniversitesi Profesörlerinden Thomas S. ADAMS, 1918 yılında Milli Vergileme Kurulu'ndaki konferansında "Tadil Edilmiş Kurumlar Vergisi" kavramıyla sözetmiştir. 1919 yılında ise Almanya hükümetinin ekonomi danışmanı olan Dr. Wilhem Von SIEMENS, bu sistemi "Yeni Bir Muamele Vergisi" olarak, hükümete tavsiye etmiştir. ADAMS tarafından önerilen şekliyle KDV ilk olarak ABD'nin Michigan Eyaletinde "işletme Faaliyeti Vergisi" olarak uygulanmıştır. 1920 ve 1930 yılları arasında çeşitli ülkelerde ele alınmış Japonya'da Shoup Komisyonu tarafından önerilmesine rağmen uygulanamamıştır. Bugünkü anlamıyla KDV ilk kez 1954 yılında Fransa'da uygulanmaya başlamış ve verginin uygulamadaki başarısı nedeniyle 1962 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu Maliye Komitesince bütün üye ülkelere bu verginin uygulaması için tavsiyelerde bulunulmuştur. 1968 yılından itibaren, başta Almanya olmak üzere AB'ye üye diğer ülkelerde yürürlüğe konulmuştur. KDV'nin AB'ye üye ülkelerde hızla yayılmasının temel nedeni, Avrupa Topluluğu'nu kuran 1957 tarihli Roma Antlaşmasının 99. maddesinin dolaylı vergilerin uyumlaştırılmasına ilişkin hükmüdür. KDV yalnızca AB'ye üye ülkelerde hızla yayılmamış, AB dışındaki ülkelerde de hızlı bir yayılma göstermiştir (Balyalı, 2015: 11).

Türkiye'de ise KDV, 2 Kasım 1984 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak, 1 Ocak 1985 yılında yürürlüğe girmiştir. 1985 yılına kadar yürürlükte olan 8 ayrı dolaylı vergi kaldırılmış, bunların yerine KDV yürürlüğe girmiştir. İşletmelerin mal, hizmet veya sabit varlık alımlarında satıcı işletmelere ödemiş oldukları vergi tutarı indirilecek KDV olarak tanımlanmaktadır. İşletmeler satmış oldukları mal veya hizmetlerde alıcı işletmelerden tahsil etmiş oldukları KDV'den bu tutarı düşerek kalan kısmı vergi idaresine KDV beyannamesi ile beyan ederek ödemektedirler. İşletmelerin kuruluş aşamalarında henüz satış işlemlerine başlamadıklarından dolayı belirli bir dönem hesaplanan KDV oluşmayabilir. Alımlarıyla ilgili indirilecek KDV'de yüksek olabilir. Öte

yandan, bazı işletmelerde, tahıl ticareti yapan zahireciler gibi hasat döneminde ürün alıp bir sonraki bilanço döneminde satış yapabilirler. Bu tip işletmeler için de ilgili dönemde hesaplanan KDV oluşmayıp sadece indirilecek KDV sözkonusu olacaktır. Alımların peşin olarak yapıldığı ya da vadeli alımların KDV tutarının satıcı işletmeye peşin olarak ödendiği durumlarda KDV kaydında herhangi bir sorun oluşmamaktadır. Fakat ilgili alımlarına ait ödemeleri KDV'si ile birlikte bir sonraki bilanço döneminde ödeyecek işletmelerde KDV kaydı sorunu ortaya çıkmaktadır. Çalışmamızda öncelikle KDV ilgili kapsamlı bir kavramsal bilgi verildikten sonra örnek uygulamalarla önerilerimiz ortaya konulmuştur.

1. Katma Değer Vergisi

KDV, genel tüketim vergilerinin en gelişmiş şekli olup günümüzde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Gerger, 2011: 60-66). Bazı istisnalar dışında bütün mal ve hizmetleri kapsayan KDV, mal ve hizmetlerin satış fiyatı üzerinden hesaplanmaktadır. Yine satıcılar mal veya hizmet alımları esnasında ödedikleri KDV'yi satışlarında tahsil ettikleri KDV'den düşerek aradaki farkı vergi idaresine öderler (Pehlivan, 2011: 317). Üretimden tüketime kadar her safhada oluşan katma değer vergilendirmesi sistemin bünyesinde bulunan indirim mekanizması suretiyle gerçekleşmektedir (Sazak, 2009: 171). Kısacası KDV bir muamele vergisi olup, her el değiştirme safhasında alınan bir vergidir. Ancak verginin matrahı, o malın satış fiyatı olmakla beraber, indirim mekanizması sayesinde yaratılan katma değeridir. Teorik anlamda üretim faktörlerine (emek, sermaye, tabiat, teşebbüs) üretime katılma karşılığında ödenen paylardan (ücret, faiz, rant, kâr) oluşan katma değer, pratik anlamda malın satış fiyatı ile maliyet bedeli arasındaki farktır. Diğer bir ifadeyle, katma değer; bir işletmede belirli bir zaman diliminde üretilen mal ve hizmetlerin hâsılat tutarı ile o hâsılatın elde edilmesi için dışarıdan satın alınıp sarf edilen mal ve hizmetlerin mal oluş tutarı arasındaki olumlu farktır (Akman, 2010: 8-9). KDV, yaratılan katma değeri kendine matrah kabul eden ve bunun

üzerinden hesaplanan bir vergi olmaktadır. Burada bir hususa dikkat çekmek gerekir. O da, bir malın geçirdiği her bir aşamadaki katma değerlerin toplamının o malın değişik aşamalardaki katma değerlerinin toplamına isabet ettiği ve birbirine eşit olduğudur (Balyalı, 2015: 4).

Türkiye’de KDV’nin konusu; ticari, sınâî, zirai ve serbest meslek faaliyetleri çerçevesinde yapılan mal teslimleri, hizmet ifaları ile her türlü mal ve hizmet ithalatıdır. KDV Kanunu 1. Maddesinde yapılan bu tanımlamaya ek olarak ayrıca KDV Kanunu 1.maddesinin 3. bendinde sayılan işlemler de verginin konusuna dahil edilmiştir. Kanunun 1. maddesinde ayrıntılı belirlemenin yanında, anlamı ve tanımı diğer hukuk dallarında ki tanımlardan farklı olduğundan ya da bir yorum farklılığı doğurmaktan kaçınmak amacıyla devam eden maddelerde de KDV’nin konusunun düzenlenmesi sürdürülmüştür. Örneğin 2. Maddede teslim tanımlandıktan sonra 3. Maddede teslim sayılan hallerin, 4. Maddede hizmet tanımlandıktan sonra 5. Maddede hizmet sayılan hallerin düzenlenmesinin bu amaca uygun olduğu düşünülmelidir (Göner, 2013: 75-76).

Öte yandan, vergi borcunun doğması için verginin konusunun var olması yeterli değildir. Yükümlünün verginin konusu ile kanunun öngördüğü biçimde ilişki içine girmesi gerekir. VUK’da vergiyi doğuran olayın, vergi alacağının vergi kanunlarında verginin bağlandığı olayın meydana gelmesi veya hukuki durumun tamamlanması ile doğacağı belirtilmiştir (VUK mad.19). Kanun nezdinde vergiyi doğuran olay meydana gelen kişi yükümlü konumuna gelir ve onun için vergi borcu doğmuş olur (Şenyüz, 2005: 47). Bilindiği üzere VUK’un 19. Maddesi vergiyi doğuran olayı, “Vergi alacağı, vergi kanunlarının vergiyi bağladıkları olayın vukuu veya hukuki durumun tekemmülü ile doğar” şeklinde tanımlamıştır. KDV Kanununun 10. Maddesi de, hangi durumlarda ve ne zaman vergi alacağının doğacağını belirlemiştir (Mutluer, 2007: 285-286). KDV Kanunu vergiyi doğuran olayı, verginin konusunu oluşturan işlemler bakımından ayrı ayrı esaslara bağlayarak düzenlemiştir. Vergiyi

doğuran olay bakımından, Kanunda sayılan başlıca hususlar aşağıda sıralanmıştır (Öncel vd., 1997: 419).

- Mal teslimi ve hizmet ifası hallerinde, malın teslimi veya hizmetin yapılması,
- Malın tesliminden veya hizmetin yapılmasından önce fatura veya benzeri belgeler verilmesi hallerinde, bu belgelerde gösterilen tutarlarla sınırlı olmak üzere söz konusu belgelerin düzenlenmesi,
- Komisyoncular vasıtasıyla veya konsinyasyon suretiyle yapılan satışlarda, malların alıcıya teslimi,
- Malın alıcıya veya onun adına hareket edenlere gönderilmesi halinde, malın nakliyesine başlanması veya nakliyecisi veya sürücüsüne tevdi,
- Su, elektrik, gaz, ısıtma, soğutma ve benzeri enerji dağıtım veya kullanımlarında bunların bedellerinin tahakkuk ettirilmesi,
- İthalatta, Gümrük Kanununa göre gümrük vergisi ödeme mükellefiyetinin başlaması, gümrük vergisine tabi olmayan işlemlerde ise gümrük beyannamesinin tescili,
- İkametgâhı, işyeri, kanunî merkezi ve iş merkezi Türkiye'de bulunmayanlar tarafından yabancı ülkeler ile Türkiye arasında yapılan taşımacılık ile transit taşımacılıkta gümrük bölgesine girilmesi veya gümrük bölgesinden çıkılması,
- 5300 sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanununa göre düzenlenen ürün senetlerinin temsil ettiği ürünlerin depodan çekilmesi, anında meydana gelir.

2. TMS 2 Stoklar ve TFRS 9 Finansal Araçlar Standardına Göre Mal Alışında Vade Farkı

İşletmenin satmak, üretimde kullanmak veya tüketmek amacıyla elde edindiği ilk madde malzeme, yarı mamul, mamul, ticari mal, yan

ürün, artık ve hurda gibi bir yıldan az bir sürede kullanılacak olan veya bir yıl içinde nakde çevrilebilen varlıklarına stok denmektedir (Özmen, 2012:). Ancak bu tanımda TMS 1 Finansal Tabloların Sunumu Standardı ile çelişen bir husus karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu standarda göre, stokların bir sene içinde nakde çevrilmesi beklenmiyor olsa bile dönen varlık sayılabileceği belirtilmiştir. Bu durumda bu tarz stoklar raporlanırken raporlama dipnotlarında bu hususun belirtilmesi gerekmektedir (Sevilengül, 2014). TMS 2 Stoklar Standardına göre stok; işin normal akışı içinde (olağan işletme faaliyetleri kapsamında) satılmak için elde tutulan, satılmak üzere üretilmekte olan ya da üretim sürecinde ya da hizmet sunumunda kullanılacak ilk madde ve malzemeler şeklinde bulunan varlıklardır. Ayrıca stokların maliyeti; mal bedeli, nakliye ve sigorta giderleri, akreditif giderleri, finansman giderleri ve kur farklarının toplamından oluşmaktadır (Sönmez, 2003: 27).

TMS 2'e göre, stoklar maliyet bedeli ile net gerçekleştirilebilir değerinden düşük olanı ile değerlendirir³ (Yereli vd., 2012: 29). Ayrıca, ticari iskontolar ve benzeri diğer indirimler, satın alma maliyetinin hesaplanmasında indirim konusu yapılır. Standarda göre, stoku bulunduğu konuma getirinceye kadar yapılan harcamalar satın alma maliyetine eklenir, bulunduğu konuma getirdikten sonra yapılan giderler ise maliyete eklenmez, dönem giderine aktarılır. TMS 2 standardının öngördüğü hükümlerle, ülkemizde uygulanan Tekdüzen Muhasebe

³ Burada önemli olan diğer bir husus, TMS 2 Stoklar Standardında; stokların değerlendirilmesinde, normal şartlarda birbiri yerine geçmeyen stok kalemleri ile özel projeler için üretilen veya satın alınan malların maliyeti gerçek parti maliyet yöntemi ile belirlenir. Bu stoklar dışında kalan stokların maliyeti FIFO (İlk giren ilk çıkar) veya ağırlıklı ortalama maliyet yöntemlerinden biri ile belirlenebilmektedir. Standartta maliyetlerin ölçümü ile ilgili olarak perakende yöntem ve standart maliyet yöntemi de yer almaktadır. VUK'da ise, fiili maliyet yöntemi esas olmakla birlikte, FIFO ve ortalama maliyet yöntemleri de bulunmaktadır (Yereli vd., 2012: 29). VUK'nda yer alan LIFO uygulaması TMS 2 Stoklar standardında yer almamaktadır. Bu durum stokların değerlendirilmesinde LIFO yönteminin standart tarafından uygulanmayacağı sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca Standart stokların maliyetinde normal maliyet yöntemini benimserken; vergi mevzuatı tam maliyet yöntemi esas alınmaktadır (Memiş ve Tarrısınatapan, 2016: 24).

Sistemi ile arasında uygulama açısından bir farklılık bulunmamaktadır. Farklılık, stokun vadeli satın alınması durumunda ortaya çıkmaktadır (Özerhan ve Yanık, 2012: 125). Bu durum aşağıda anlatılmıştır;

Muhasebe uygulamalarında, stokların muhasebeleştirilmesi ile ilgili temel konu stokların bir varlık olarak muhasebeleştirilmesinde, kullanılmasında ve elden çıkarılmasında gerçekleşen gelirler ile karşılaştırılacak olan ilgili maliyetin belirlenmesidir. Bu standart, stok maliyetlerinin, net gerçekleşebilir değere indirgemeyi de içererek, nasıl belirleneceğini ve gidere dönüşeceğini açıklar. Standart ayrıca stok maliyetlerinin oluşumu, içeriği ile uygulanacak değerlendirme yöntemleri hakkında da bilgi verir (TMS 2). Buna göre stoklar;

- İşin normal akışı içinde (olağan işletme faaliyetleri kapsamında) satılmak için elde tutulan;
- Satılmak üzere üretilmekte olan ya da
- Üretim sürecinde ya da hizmet sunumunda kullanılacak ilk madde ve malzemeler şeklinde bulunan varlıklardır.

Stokların değerlemesinde net gerçekleşebilir değer ve gerçeğe uygun değer uygulanmaktadır. Net gerçekleşebilir değer; bir işletmenin, işin normal akışı içinde, stokların satılmasından elde etmeyi beklediği net tutarı ifade eder. Gerçeğe uygun değer ise, stokun karşılıklı pazarlık ortamında bilgili ve istekli gruplar arasında değiş tokuş edilebileceği tutarı ifade eder. Gerçeğe uygun değer, bir varlığa ilişkin fiyatın, istenildiği ve düzenli olarak satıcıdan, borsadan, fiyatlama hizmeti veren bir kurumdan alınması ve alınan fiyatların, karşılıklı pazarlık ortamında gerçekleştirilen fiili ve düzenli piyasa işlemlerini temsil etmesi durumunda ilgili varlığın aktif piyasa da var olduğunu kabul eder. Ayrıca gerçeğe uygun değer belirlenmesindeki amaç, işletmenin anında ulaşabilme olanağına sahip olduğu piyasada alınan varlığa ilişkin raporlama dönemi sonunda yapılacak işlemin fiyatına ulaşmaktır (Aydın, 2016: 119). Net gerçekleşebilir değer işletmeye özgü bir değerdir, gerçeğe uygun değer ise değildir.

Stokların net gerçekleşebilir değeri, stokun gerçeğe uygun değerinden satış giderlerinin düşülmesiyle elde edilen tutara eşit olmayabilir (Bozkurt, 2013: 224). Gerçeğe uygun değer ölçümü, belirli bir varlık veya borç için yapılır. Bu nedenle, işletme bir varlığın veya borcun gerçeğe uygun değerini ölçerken, piyasa katılımcılarının ölçüm tarihinde bu varlığı veya borcu fiyatlandırırken göz önünde bulunduracakları özellikleri dikkate alır (Sağlam, 2013). Satın almayla ilgili bedelin, alış işleminden belirli bir süre sonra ödenmesi koşuluyla yapılan satın alımlarda fiyat, peşin alım bedeline göre bir miktar yüksek olur. Oluşan bu fark vade farkı olarak nitelendirilir (Kaygusuzoğlu, 2009: 188).

Vadeli alım işlemlerinde, vade farkları vergi mevzuatı veya Tekdüzen Muhasebe Sistemi açısından malın maliyetine dâhil edilirken, TMS 2 Stoklar Standardı açısından vade farkları ilgili dönemin finansman gideri olarak muhasebeleştirilmektedir⁴ (Gökgöz, 2012: 257). Diğer bir ifadeyle, TMS 2 Stoklar standardına göre, alış bedeli ile kaydedilen stokların alış bedeli vade farklarından arındırılmaktadır. Böylece vade farkları ertelenmiş borçlanma maliyeti niteliğinde 322 Ticari Borç Reeskontu hesabının borçlu kısmına kaydedilir. Bu hesaptaki tutar daha sonra 780 Finansman Giderleri hesabına aktarılır. Nihai olarak stokların vade alımından kaynaklanan vade farkları faiz gideri olarak muhasebeleştirilirken, stokların alış maliyeti peşin bedelleri olarak kayıtlarda yer alır (Akbulut ve Yanık, 2010: 127). Vadeli satışlarda ise TMS 18 Hasılat standardına göre; satış bedelinin içerdiği vade farkı satış bedelinden düşülerek 122 Ticari Alacaklar Reeskontu hesabının alacaklı kısmına kaydedilirken, satış bedelinin peşin tutarı 600 Yurtiçi Satışlar

⁴ TMS 2'ye göre, finansman giderleri, vade farkları ve kur farkları, satın alma maliyeti içinde değerlendirilmezler. Ancak, stokların özellikli varlık olması durumunda TMS 23 Borçlanma Maliyeti Standardına göre, finansman giderleri maliyetine eklenebilir. Vade farkları da keza benzer bir şekilde maliyet bedeline dâhil edilmez; finansman giderleri olarak dönemsellik ilkesine uygun olarak kayıtlara alınır (Demir, 2012: 271). Vergi kanunlarına göre ise, özellikli varlık ayrımı olmaksızın, stok alış ile doğrudan ilgili kredi faizleri ve vade farklarının stok maliyetine dâhil edilmesi gerekmektedir. Stok aktifleştirildikten sonra, kur farklarının maliyete ilave edilmesi ihtiyaridir (Özerhan ve Yanık, 2012:127).

hesabının alacaklı kısmına kaydedilir. Satış bedelinin nominal tutarı ile gerçeğe uygun değeri arasındaki fark, hem TMS 2 Stoklar standardı hem de TFRS 9 Finansal Araçlar standardına göre faiz geliri olarak muhasebeleştirilir. 122 Ticari Alacak Reeskontu hesabında kaydedilen tutar dönem sonunda 642 Faiz Gelirleri hesabına aktarılarak kapatılır (Yanık, 2012: 329-330).

Öte yandan, vergi mevzuatında veya Tekdüzen Muhasebe Sisteminde mal ve hizmet alışları, maliyet bedeli ile ilgili varlık veya maliyet hesabının borçlu kısmına kaydedilir. Ancak stoklarda piyasa fiyatının %10 ve üzerinde bir değer düşüklüğü var ise emsal bedel ile değerlendirilir. Mal ve hizmet satışlarından ise, satış geliri maliyete ilave edilen kâr ile birlikte, satış fiyatıyla yurt içi satışlar hesabının alacaklı kısmına kaydedilir. Ancak satış işleminde vade farkları olması durumunda ve bu farkı kaydetmek isteyen işletmeler satış bedelinin peşin tutarını 600 Yurt içi satışlar hesabının alacaklı kısmına kaydederler. Peşin satış bedeline ilave edilen vade farkı tutarı ise 602 Diğer Gelirler hesabının alacaklı kısmına kaydedilir (Sürmen, 2012: 217; Yanık, 2012: 326-327).

Vergi Usul Kanunu madde 281 ve 285'e göre, senetsiz alacaklar ve ileri vadeli alacak çeklerinin reeskonta tabi tutulması mümkün değildir. Vergi Usul Kanunu açısından senetsiz alacaklara ve ileri vadeli çeklere reeskont ayrılması kanunen kabul edilmeyen gider (KKG) olarak kayıtlara alınır. TMS' ye göre, vadesiz çekler ilk muhasebeleştirmede ve izleyen dönemde yapılan muhasebe kayıtlarında, gerçeğe uygun değerden değerlendirilir. Vadeli çekler ilk muhasebeleştirme (iskonto edilmiş maliyet) gerçeğe uygun değerle, izleyen dönemde ise, itfa edilmiş maliyet bedeli (bugünkü değer) dikkate alınır (Aydın, 2016: 119). Alacak Senetleri ise mukayyet değeriyle ölçülür. Vergi Usul Kanununun 281. Maddesine göre reeskont işleminde tasarruf değeriyle değerlendirilir. Fakat borç senetlerini de aynı işleme tabi tutmak şartıyla, senetli alacağın tasarruf değerini bulmak için nominal değerinden faizi çıkartılması gerekmektedir. TFRS 9 ve TMS 32'ye göre yapılan açıklamada her türlü alacağın finansal varlık niteliğinde

ele alınması gerekmektedir. TFRS 9 kapsamında finansal varlık ve borçlar ilk başlangıçta gerçeğe uygun değerle değerlendirilir (Aydın, 2016: 125).

TMS 2 Standardının 11'inci maddesine göre stokların satın alma maliyeti, satın alma fiyatı, ithalat vergileri ve diğer vergiler (işletme tarafından vergi idaresinden iade alınabilecekler hariç) ve nakliye, yükleme boşaltma maliyetleri ile mamul, malzeme ve hizmetlerin elde edilmesiyle doğrudan bağlantı kurulabilen diğer maliyetlerden oluşmaktadır. Bu tanımdan da anlaşılabilirliği üzere stokların maliyetlerini oluşturan satın alma maliyetleri ile kastedilen, üretimde kullanılacak olan direkt veya endirekt malzeme yani ilk madde malzeme stoklarıdır. Tanımda sözü geçen "işletme tarafından vergi idaresinden iade alınabilecekler hariç" hususunu açıklanır; bir malın edinilmesi aşamasında ortaya çıkmasına rağmen alışta ödenen Katma Değer Vergisi (KDV) , tahsil edilen KDV tutarından indirilerek geri alınacağından maliyete eklenmemektedir (Sevilengül, 2014). Öyle ki, işletme satın aldığı stoka karşılık satın alma sırasında KDV ödemesinde bulunsa bile, mal veya hizmet satışı sırasında da karşı taraftan KDV elde edecek, alışlarda ödenen KDV tutarı, satış sırasında ele geçen KDV tutarından indirilecek, atıl kalan KDV ise gelecek dönemlerde indirilmek üzere devredebilecektir. Aynı zamanda TMS 2 11. maddeye göre, satın almada yapılan ticari iskonto ve buna benzer diğer indirimler satın alma maliyetinin tespit edilmesinde maliyetten indirim konusu yapılmaktadır. Dolayısıyla satın alınan stok maliyetinden indirim tutarı düşülmeli ve stokun maliyeti indirim tutarından sonra kalan tutar olmalıdır. Aynı zamanda, stokun "edinme" aşaması bitip "elde tutma" aşaması başladığında maliyet yüklemesi durdurulmaktadır. Ancak elde tutulan bu stokun yeni bir duruma ve konuma getirilmesi için yapılan bir harcama söz konusu ise bu harcamalar maliyete alınacaktır (Sevilengül, 2014: 125; Ayrıl, 2016: 21).

Yukarıdaki açıklamalar genel olarak değerlendirildiğinde, TMS 2 stoklar standardının Türkiye'deki muhasebe uygulamalarına getirdiği yenilik, mal alışlarının vadeli yapılması durumundaki vade farkının

finansman gideri olarak dönemsellik ilkesine uygun olarak kayıtlara alınmasıdır. Vadeli mal alışlarında ortaya çıkan borçlar TFRS 9 standardına göre finansal borç olarak nitelendirilmektedir. TMS 2'ye göre, satın alınan malların peşin değeri ticari malların maliyeti olarak kayda alınırken vade farkı ise ertelenmiş gider veya Ticari Borçlar Reeskontu olarak kayda alınmalıdır. TFRS 9 uyarınca finansal borç olarak nitelenen satıcılara olan borçlar itfa edilmiş maliyet değeri üzerinden ölçülerek kayıtlara alınır. Aynı şekilde mal satışlarından doğan alacaklar da itfa edilmiş maliyet değeri (bugünkü değer) üzerinden ölçülerek kayıtlara alınır. Vergi mevzuatına göre ise, bir stok alış ile doğrudan ilgili vade farklarının da stokun maliyeti ile ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Bu durum, Tekdüzen Hesap Planında stokların edinme aşamasında borçlanma maliyetlerinin stokun maliyetine ekleneceği esastan hareket edildiği reeskont işlemi için açılan hesaplardan anlaşılmaktadır. Yukarıda anlatılanlar aşağıdaki örnekler yardımıyla daha açık hale getirilebilir.

Örnek Uygulama 1 (Kısa Vadeli Ticari Mal Alış ve Satış):

01.06.2016 tarihinde Karatekin İşletmesi peşin bedeli 75.000 TL olan ticari malını 4 ay vadeli olacak şekilde Başkent İşletmesine 85.000 TL'ye satmıştır. KDV dikkate alınmamıştır. (Özerhan ve Yanık, 2012: 191; Özheran, 2014: 30'dan uyarlanmıştır).

a) Satış Kaydı (TMS'ye Göre)

01/06/2016			
120. ALICILAR		85.000	
600. YURTIÇİ SATIŞLARI			75.000
6XX.VADE FARKI GELİRLERİ ⁵			10.000
<i>Vadeli mal satış kaydı.</i>			

⁵ Bu hesap yerine "6XX. Esas Faaliyetlerden Alacaklar Reeskont Faiz Gelirleri Hesabı, 1XX. Ertelenmiş Faiz Gelirleri veya 122 Ticari Alacak Reeskontu Hesabı" da kullanılabilir.

Alacak senedinin itfa edilmiş maliyeti üzerinden bilançoda gösterilebilmesi için, döneme ilişkin faiz gelirinin etkin faiz oranı üzerinden hesaplanması ve Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri Hesabında muhasebeleştirilmesi gerekir.⁶ Ertelenmiş vade farkı gelirleri hesabı, alacak bakiyesi veren, ancak finansal durum tablosunda ilgili varlık grubunun altında indirim unsuru olarak yer alan bir hesaptır. Yukarıdaki örnekte, alıcılar hesabı bilançoda 85.000 TL, ertelenmiş vade farkı gelirleri ise 9.478 TL indirim unsuru olarak yer alır, dolayısıyla alacak senetleri itfa edilmiş maliyeti üzerinden (10.000-9.478=522) finansal durum tablosunda raporlanmış olur. Etkin faiz oranı aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır.

Bugünkü Değer (BD) = Gelecekteki Değer (GD) * [1/(1+r)ⁿ]

$$85.000 = 75.000 * (1+r)^4$$

$$r = 0,03$$

$$85.000/(1+0,03)^4 = 75.522$$

$$75.522 - 75.000 = 522$$

Dönem sonunda 6XX Vade Farkı Gelirleri hesabında yer alan 10.000 TL'lik tutar 642 Faiz Gelirleri hesabına aktarılır ve yapılması gereken kayıt aşağıda gösterilmiştir:

⁶ TMS 18 Hasılat Standardı, faizin finansal tablolara etkin faiz yöntemine göre muhasebeleştirilerek yansıtılacağını ifade etmektedir (TMS 18, par. 30). İtfa edilmiş maliyetinden ölçülecek bir varlık veya yükümlülüğün bugünkü değeri hesaplanırken yapılacak şey, önce o varlık veya yükümlülüğün içerdiği etkin faiz oranını hesaplamak ve bu etkin faizi kullanarak varlığı iskonto etmektir. Özellikle de ticari alacaklar ve borçların gerçeğe uygun değerinin tespitinde hasılat standardında ifade edildiği gibi, bir satış anlaşmasının sonucu olarak nakit veya nakit benzeri ödemelerin ertelenmesi, satış işleminin bir finansman işlemi niteliği taşıması durumunda, satış bedelinin gerçeğe uygun değeri, gelecekteki tüm tahsilatların emsal faiz oranı kullanılarak iskonto edilmesiyle belirlenmelidir. Burada kullanılacak olan emsal faiz oranı; benzer kredi derecelendirmesine sahip bir işletmenin, benzer finansal araçları için geçerli olan faiz oranı olabileceği gibi finansal aracın nominal değerini ilgili mal veya hizmetin nakit satış fiyatına indirgeyen faiz oranı da olabilir (Ayçiçek, 2011: 78).

31 /12/2016			
6XX. VADE FARKI GELİRLERİ	522		
642. FAİZ GELİRLERİ			522
<i>Vade farkının gelir olarak kaydedilmesi.</i>			

a) Alış Kaydı (TMS'ye Göre)

01/06/2016			
153. TİCARİ MALLAR	75.000		
6XX. VADE FARKI GİDERLERİ ⁷	10.000		
191. İNDİRİLECEK KDV	15.300		
320. SATICILAR			100.300
<i>Vadeli mal alış kaydı.</i>			

Dönem sonunda 6XX. Vade Farkı Giderleri Hesabında yer alan 522TL'lik tutar 780 Finansman Giderleri hesabına aktarılır ve yapılması gereken kayıt aşağıda gösterilmiştir:

31 /12/2016			
780. FİNANSMAN GİDERLERİ	522		
6XX. VADE FARKI GİDERLERİ			522
<i>Vade farkının gelir olarak kaydedilmesi.</i>			

⁷ Bu hesap yerine "6XX. Esas Faaliyetlerden Borçlar Reeskont Faiz Giderleri Hesabı, 1XX. Ertelenmiş Faiz Giderleri veya 322. Ticari Borç Reeskontu Hesabı" da kullanılabilir.

c) Satış Kaydı (Vergi Mevzuatına Göre)⁸

01 /06/2016			
	85.000		
120. ALICILAR			75.000
600. YURTIÇİ SATIŞLAR			10.000
602. DİĞER GELİRLER			
<i>Vadeli mal satış kaydı.</i>			

d) Alış Kaydı (Vergi Mevzuatına Göre)

01/06/2016			
	85.000		
153. TİCARİ MALLAR			85.000
320. SATICILAR			
<i>Vadeli mal alış kaydı.</i>			

Örnek Uygulama 2 (Uzun Vadeli Ticari Mal Alışı):

Yıllık mali tablo düzenleyen X işletmesi, 01.01.2012 tarihinde, ürünlerini 2 yıl vadeli olarak %10 KDV hariç 121.000 TL fiyatla, Y işletmesinden satın almıştır. X işletmesi, KDV tutarını peşin ödemiş, geriye kalan tutar için ise 2 yıllığına senetsiz borçlanmıştır. Yıllık piyasa faiz oranı %10'dur (Bozkurt, 2013: 219-222'den uyarlanmıştır).

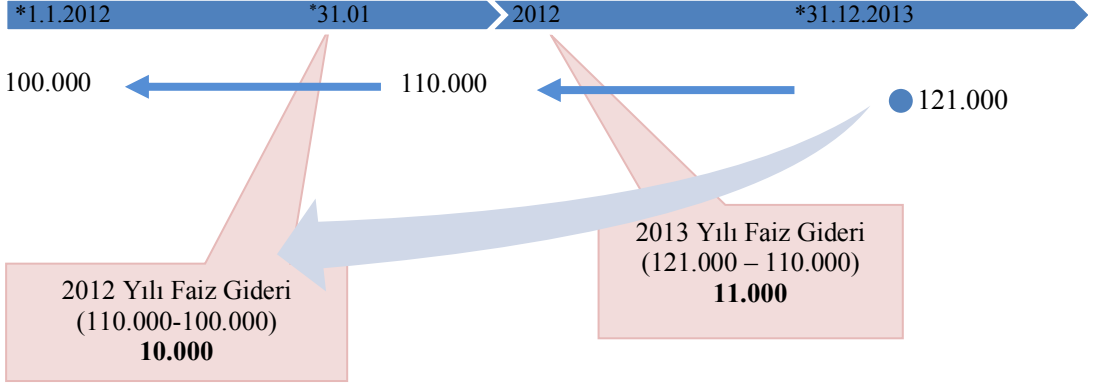
⁸ Vergi mevzuatına göre, satış işleminde vade farkları olması durumunda ve bu farkı kaydetmek isteyen işletmeler satış bedelinin peşin tutarını 600 Yurt içi satışlar hesabının alacaklı kısmına kaydederler. Peşin satış bedeline ilave edilen vade farkı tutarı ise 602 Diğer Gelirler hesabının alacaklı kısmına kaydedilir (Sürmen, 2012: 217; Yanık, 2012: 326-327).

Çözüm:

Alış bedelinin vade sonu değeri : 121.000 TL

Alış bedelinin peşin değeri ($121.000 / 1,1^2$) : 100.000 TL

2 yıllık toplam faiz gideri ($121.000 - 100.000$) : 21.000 TL'dir.

01 /01/2012

153. TİCARİ MALLAR	100.000	
322. BORÇ SENETLERİ REESKONTU ⁹	10.000	
422. BORÇ SENETLERİ REESKONTU	11.000	
191. İNDİRİLECEK KDV	12.100	
100. KASA		12.100
421. BORÇ SENETLERİ		121.000
<i>Mal Alış Kaydı.</i>		

Yukarıdaki kayıta; peşin alım fiyatı ile vadeli ödeme tutarı arasında bir fark oluştuğu için alım işleminde bir finansman unsuru

⁹ Bu hesap yerine "6XX. Vade Farkı Giderleri, 6XX. Esas Faaliyetlerden Borçlar Reeskont Faiz Giderleri Hesabı, 1XX. Ertelemiş Faiz Giderleri hesabı da kullanılabilir. Ancak önceki örnekte "6XX. Vade Farkı Giderleri Hesabı" kullanıldığından ve farklı hesap kullanımlarını göstermek için bu örnekte 322. Ticari Borç Reeskontu Hesabı" kullanılmıştır.

mevcuttur. Bu tür durumlarda fark, finansmanın söz konusu olduğu dönem boyunca faiz gideri olarak muhasebeleştirilir ve stokların maliyetine dahil edilmez. Bu nedenden dolayı da Ticari Mallar Hesabında yer alacak olan satın alma maliyeti 121.000 TL değil, 100.000 TL olacaktır.

31.12.2012 tarihine gelindiğinde, yukarıdaki şekil yardımıyla da ifade edilmeye çalışıldığı üzere, 21.000 TL'lik faiz giderinin 10.000 TL'si 2012 yılı faiz gideri olarak kayıtlara alınacaktır.

31 /12/2012			
780. FİNANSMAN GİDERİ		10.000	
322. BORÇ SENETLERİ REESKONTU		11.000	
420. SATICILAR		121.000	
322. BORÇ SENETLERİ REESKONTU			10.000
422. BORÇ SENETLERİ REESKONTU			11.000
320. SATICILAR			121.000
<i>Vade farkının gider olarak kaydedilmesi ve vade uyum kaydı.</i>			

Bu kayıttan sonra 2012 yılı faaliyet sonuçları tablosunda, 10.000 TL'lik finansman gideri yer alacaktır. Finansal durum tablosunda ise 320. Satıcılar Hesabında 121.000 TL olarak yer alırken, 322. Borç Senetleri Reeskontu Hesabı'nda 21.000 TL yerine artık (21.000 – 10.000) 11.000 TL olarak yer alacaktır. Bu durumda TMS 39'a uygun olarak borçların değeri 110.000 TL 'ye ulaşacaktır.

Tüm bu kayıtlar, V.U.K. uygulamaları ile karşılaştırıldığında, borçlar ödendiğinde ortadan kalkacak olan geçici vergi farklarını doğuracaktır. Şöyle ki; VUK 'a göre, 320. Satıcılar Hesabı'nın vergi değeri, 121.000 TL'dir. Ancak TMS uygulamalarına göre yaptığımız yukarıdaki

kayıtlardaki reeskont hesaplamalarından sonra, 320. Satıcılar Hesabı'nın muhasebe değeri ise 110.00 TL 'dir. TMS 12 Gelir Vergisi Standardına göre; vergi değeri, muhasebe değerinden büyük olan *kaynak hesaplarında*, "Ertelenmiş Vergi Yükümlülüğü" söz konusudur. Kurumlar vergisi oranının %20 olduğunu varsaydığımız bir ortamda, Ertelenmiş Vergi Yükümlülüğü'nün tutarı $((121.000 - 110.000) * 0,2)$ 2.200 TL olacaktır. Diğer taraftan, 153. Ticari Mallar Hesabı'nın vergi değeri, 121.000 iken TMS 2'ye göre oluşan muhasebe değeri ise 100.000 TL 'dir. Bu durumda da yine TMS 12 Gelir Vergisi Standardına göre; (*varlık hesaplarında*) vergi değeri > muhasebe değeri olduğu için yine $((121.000-100.000)*0,2)$ 4.200 TL'lik Ertelenmiş Vergi Varlığı oluşmuştur. Bu farklar, ticari mallar tamamen satıldığında ortadan kalkacak olan geçici farklardır¹⁰. Sonuç olarak, toplamda oluşan Ertelenmiş Vergi Varlığı, $(4.200-2.200)$ 2.000 TL'dir. Bu durum özetle şu şekilde ifade gösterilebilir.

Alınan ticari mallarla ilgili hiçbir satışın yapılmadığı ve diğer olağan gelirlerin 5.000 TL olduğu varsayımı altında, işletmenin vergi mevzuatına göre gelir tablosu şu şekilde olacaktır:

GELİR TABLOSU (Vergi Mevzuatına Göre)			
690	DÖNEM KARI / ZARARI	:	50.000
	<i>Olağan Gelir</i>		<i>50.000</i>
691	DÖNEM KARI VERGİ GİDERİ	:	10.000
	<i>(50.000 * 0,20)</i>		<i>10.000</i>
692	DÖNEM NET KARI	:	40.000

Aynı örneğin muhasebe standartlarına uygun olarak düzenlenmiş gelir tablosu aşağıdaki gibi olacaktır.

GELİR TABLOSU (Muhasebe standartlarına göre)

¹⁰ Eğer 2012 yılı içinde bütün mallar satılmış olsaydı böyle bir fark oluşmayacaktı. Bu örnekte malların hiçbir tanesinin 2012 yılında satılmadığı varsayılmıştır.

690	DÖNEM KARI/ZARARI	:	40.000
	<i>Olağan Gelir</i>		50.000
	<i>Finansman Gideri</i>		(10.000)
691	DÖNEM KARI VERGİ GİDERİ¹¹	:	8.000
	<i>Mali Kar üzerinden Hesaplanan</i>		+ 10.000
	<i>Ertelenmiş Vergi Varlığı</i>		- 2.000
692	DÖNEM NET KARI	:	32.000

İlgili kayıt aşağıdaki gibi olacaktır;

31 /12/2012

	289. ERTELENMİŞ VERGİ VARLIĞI 691. VERGİ GELİRİ <i>Ertelenmiş vergi varlığının kayıt altına alınması.</i>	2.000	
			2.000

3. Katma Değer Vergisinin Muhasebeleşirmesine Yönelik Öneri

Yukarıdaki kayıtlar standarda uygun kayıtlardır. Ancak alış işlemi, KDV'si ile birlikte tamamen vadeli olarak yapılırsa ortaya bir sorun çıkmaktadır. Şöyle ki alışın tamamen vadeli olarak yapılması durumunda; ticari malın peşin değeri ile ödenen fiyatı arasında oluşacak fark ile vadeli borcun TFRS 9 Finansal Araçlar Standardına uygun olarak bulunan itfa edilmiş maliyet değeri (bugünkü değer) arasında bir fark oluşacaktır. Bir vade ve vade farkı oluşması durumunda TFRS 9 Finansal Araçlar Standardına göre, itfa edilmiş maliyet değeri ile değerlemeye alınır. İtfa edilmiş maliyet değerinin hesaplanması için öncelikle, Etkin Faiz Yöntemi (EFY) uygulanır. Bu yöntemin uygulanabilmesi için, Etkin Faiz Oranının

¹¹ Faaliyet sonuçları tablosundaki 691.Dönem Karı Vergi Gider Hesabı'nın bakiyesi, her zaman TMS'ye uygun bir şekilde bulunan kar üzerinden hesaplanan vergi tutarına eşitlenmelidir (40.000*0.20 = 8.000).

(EFO) hesaplanması gerekir. Bu fark KDV'den kaynaklanacaktır. Bu farklılığın giderilmesine yönelik olarak yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanılmamış olması, bu konu üzerine bazı fikirler geliştirmemize neden olmuştur. Konu, yukarıdaki örnek üzerinden şöyle anlatılabilir.

Örnek Uygulama 3:

Yıllık mali tablo düzenleyen X işletmesi, 01.01.2012 tarihinde, ürünlerini 1 yıl vadeli olarak %10 KDV hariç 121.000 TL fiyatla, Y işletmesinden satın almıştır. X işletmesi, borcun tamamı için 2 yıllığına senetsiz borçlanmıştır. Yıllık piyasa faiz oranının %10 olduğu varsayılmıştır.

Çözüm:

TİCARİ MAL AÇISINDAN PEŞİN DEĞER:

Ticari Malın Peşin Değeri: $121.000 / 1,1^2$:100.000

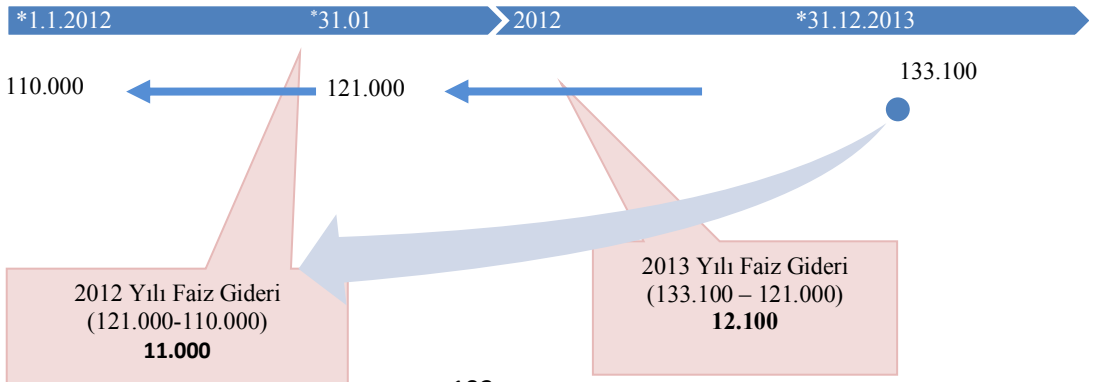
VADELİ BORÇ AÇISINDAN İTFA EDİLMİŞ MALİYET DEĞER (TASARRUF DEĞER):

Borcun Vade Sonu Değeri (Mal Bedeli + %10 KDV) : 133.100 TL

Alış Bedelinin Peşin Değeri ($133.100 / 1,1^2$) : 110.000 TL

2 Yıllık Toplam Faiz Gideri ($133.100 - 110.000$) : 23.100 TL'dir.

İlgili hesaplamalar aşağıdaki şekil yardımıyla anlatılmaya çalışılmıştır.

Örneğe İlişkin Verilebilecek Çözüm Yaklaşımları -1-

01 /01/2012			
153. TİCARİ MALLAR		100.000	
322. BORÇ SENETLERİ REESKONTU		10.000	
422. BORÇ SENETLERİ REESKONTU		11.000	
191. İNDİRİLECEK KDV		12.100	
420. SATICILAR			133.100
<i>Mal Alış Kaydı.</i>			

Yukarıdaki kayıt TFRS-9 standardına aykırıdır. Çünkü 01.01.2012 tarihinde vadeli borcun itfa edilmiş maliyet değeri (bugünkü değer), 110.000 TL olmalıdır. Ancak yukarıdaki kayda göre, borcun tasarruf değeri 112.100 TL'dir. Dolayısıyla bu kayıt yanlıştır. Farklılığı yaratan unsur ise KDV'nin de senetsiz borç altına alınmasıdır.

Örneğe İlişkin Verilebilecek Çözüm Yaklaşımları -2-

01 /01/2012			
153. TİCARİ MALLAR		97.900	
322. BORÇ SENETLERİ REESKONTU		11.000	
422. BORÇ SENETLERİ REESKONTU		12.100	
191. İNDİRİLECEK KDV		12.100	
420. SATICILAR			133.100
<i>Mal Alış Kaydı.</i>			

Yukarıdaki kayıt TMS 2-Stoklar Standardına aykırıdır. Çünkü ilgili standarda göre; bir işletme, stokları vadeli ödeme koşuluyla alma hakkı veren anlaşmaya sahipse, peşin alım fiyatı ile ödenen fiyat arasında

oluşacak bir fark, finansman unsurunu içereceği için, bu unsurlar finanse edildiği dönemde faiz gideri olarak muhasebeleştirilir. Örnekte peşin fiyat (100.000 TL) ile ticari mal için ödenen fiyat (121.000 TL) arasında 21.000 TL'lik fark bulunmaktadır. Ancak kayıtlarda bu hususa uyulmamıştır. Ayrıca standarda göre ticari mallar, 100.000 TL değer ile gösterilmelidir.

Örneğe İlişkin Verilebilecek Çözüm Yaklaşımları -3-

01 /01/2012			
153. TİCARİ MALLAR		100.000	
322. BORÇ SENETLERİ REESKONTU		11.000	
01- Finansman Gideri Yazılacak Vade Farkı 10.000			
02- Fiyat Farkı KDV'si 1.000			
422. BORÇ SENETLERİ REESKONTU		12.100	
01- Finansman Gideri Yazılacak Vade Farkı 11.000			
02- Fiyat Farkı KDV'si 1.100			
191. İNDİRİLECEK KDV		10.000	
420. SATICILAR			133.100
<i>Mal Alış Kaydı.</i>			

Yukarıdaki kayıttın hem TMS 2-Stoklar Standardına hem de TFRS-9 standardına uygun olduğu düşünülmektedir. Çünkü örnekteki peşin fiyat (100.000 TL) ile ticari mal için ödenen fiyat (121.000 TL) arasında 21.000 TL'lik fark, finansman gideri yazılmak üzere 322 ve 422 no'lu hesaplara aktarılmıştır. Ayrıca standarda göre ticari mallar, 100.000 TL değer ile gösterilmektedir. Yine TFRS-9 standardına uygun olarak da senetsiz borçlar, itfa edilmiş değer olan (133.100– 12.100 – 11.000) 110.000 TL üzerinden gösterilmektedir. KDV ise peşin fiyat üzerinden hesaplanan KDV olup gerçeğe uygun değer üzerinden kaydedilerek TMS'ye uydurulmuştur. KDV tutarı, yıllık olarak artırılarak 12.100 TL'ye

çıkartılmalıdır. Yalnız bu hususun, VUK'a göre düşünülmediği, tamamen TMS ruhuna uygun olarak yorumlandığına dikkat edilmelidir. KDV'nin ve finansman giderlerinin yılsonunda aşağıdaki şekilde kayıt yapılmalıdır (KDV tahakkuk kaydının yıllık olarak yapılacağı varsayılmıştır).

31 /12/2012			
191. İNDİRİLECEK KDV	1.000		
322. BORÇ SENETLERİ		1.000	
REESKONTU			
02- Fiyat Farkı KDV'si 1.000			
<i>Fiyat farkı KDV'sinin İndirilecek KDV hesabına devri kaydı.</i>			
31 /12/2012			
780. FİNANSMAN GİDERİ	10.000		
322. BORÇ SENETLERİ		10.000	
REESKONTU			
01- Finansman Gideri Yazılacak			
Vade Farkı 10.000			
<i>Vade farkının gider olarak yazılması kaydı.</i>			
31 /12/2012			
191. İNDİRİLECEK KDV	1.100		
322. BORÇ SENETLERİ		1.100	
REESKONTU			
02- Fiyat Farkı KDV'si 1.100			

değerinden düşük olanını ile değerlendirilmektedirler. Yine Standart tam maliyet yerine normal maliyet yöntemini önermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde temel konularda vergi mevzuatı ve TMS 2 Stoklar standardı arasında temel farklılıklar bulunmaktadır.

Öte yandan, TMS 2 Standardına uygun olarak yapılacak alış işlemi kayıtlarında, alışın tamamen vadeli olarak yapılması durumunda; ticari malın peşin değeri ile ödenen fiyatı arasında oluşacak fark ile vadeli borcun TFRS 9 standardına uygun olarak bulunan itfa edilmiş maliyet değeri (bugünkü değer) arasında bir fark oluşacaktır. Bu fark KDV'den kaynaklanacaktır. Mal veya hizmet alımlarını bir yıldan daha uzun vadeli yapan ve yine bir yıldan uzun dönemde ödenecek KDV oluşmayacak işletmeler açısından bu sorunun ortadan kaldırılabilmesi, ayrıca işletmelerin, finansal bilgi kullanıcılarına tutarlı ve güvenilir mali tablolar sunabilmeleri için indirilecek KDV hesabının gerçeğe uygun değer üzerinden kayıt altına alınması gerekmektedir. Ancak vergisel açıdan düzeltme ve uyumlama kayıtlarının ayrıca yapılması gerekmektedir.

Bu bağlamda çalışmada, özellikle üretim işletmeleri için oldukça önemli olan, uzun vadeli mal ve hizmet alışında meydana gelecek KDV'nin nasıl hesaplanması gerektiği ve bunun muhasebe uygulamalarının nasıl yapılacağı incelenmiştir. Stokların işletmelerin faaliyetlerine devam etmelerinde oldukça önemli varlıklar olmaları ve işletme varlıkları içinde önemli bir paya sahip olmaları ve bunların KDV hesaplamalarının ve muhasebe uygulamalarının tespiti yönü ile büyük önem arz etmesi konunun önemini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Akman İ. B., (2010), Katma Değer Vergisinde Tevkifat Uygulaması ve Muhasebesi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi.

Aydın, G., (2016), Finansal tablolarda finansal varlıkların değerlemesi: Vergi Usul Kanunu ve Türkiye Muhasebe Standartları açısından karşılaştırılması, Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi.

Ayral, M.E., (2016), Stok Maliyet Yöntemlerinde Vergi Usul Kanunu Ve Tms-2 Stoklar Standartı Uygulamalarının Karşılaştırılması Ve İki İşletme Uygulaması, T.C. Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi.

Balyalı, S.T., (2015), Tevkifata Tabi İşlemlerde Kdv İadesi, Muhasebesi Ve Karşılaşılan Sorunlar, T.C. Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi.

Bozkurt İ., (2013), Türkiye Muhasebe Standartları, Adalet Yayınevi, Ankara

Demir, Ş., (2012), Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Gerger, Ç. G., (2011), "Elektronik Ticarete Tüketim Vergisi Olarak Kdv'nin Etkinliği", Ekonomi Bilimleri Dergisi, 3 (1).

Gökgöz A., (2012), "Kobi TFRS Çerçevesinde Stokların Muhasebeleştirilmesi", Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 16 (2).

Göner, C., (2013), Katma Değer Vergisinin Konusu, 1. Baskı, Seçkin Kitabevi, Ankara.

Kaygusuzoğlu, M., (2010), "Vadeli Alım-Satım İşlemlerinin Tekdüzen Muhasebe Sistemi Ve Muhasebe Standartları Açısından İncelenmesi", Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3 (5).

Mutluer, M. K., (2007), Vergi Özel Hukuku, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Memiş, M. Ü. ve Tanrısinatapan, A., (2016), "Türkiye Muhasebe Standartlarına Göre Stoklarda Muhasebeleştirme Esasları", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25 (3), 15-30.

Öncel, M. Kumrulu, A. ve Çağan, N., (1997), Vergi Hukuku, 4. Baskı, Ankara Üniversitesi Hukuku Yayınları, Ankara.

Özerhan, Y., ve Yanık, S., (2012), Türkiye Muhasebe Standartları Türkiye Finansal Raporlama Standartları, MU-DEN Yayın, Ankara.

Pehlivan O., (2011), Vergi Hukuku, Murathan Yayınevi, Trabzon.

Sağlam N., (2013), "Gerçeğe Uygun Değer Ölçümüne İlişkin Türkiye Finansal Raporlama Standardı (TFRS 13) Ne Getiriyor?
<http://www.muhasibetr.com/yazarlarimiz/necdetsaglam/003/> 15.03.2018

Sazak, C., (2009), "Belgesiz Mal Bulundurulması veya Hizmet Satın Alınması Nedeniyle Kdv Sorumluluğu", Mali Çözüm Dergisi, 91(2).

Sevilengül, O., (2014), Genel Muhasebe, 20. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.

Sönmez, F., (2003), "13 No'lu Türkiye Muhasebe Standardı - Stoklar", Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, 9(2).

Sürmen, Y., (2012), Muhasebe 1, Celepler Matbaacılık, Trabzon.

Şenyüz, D. (2005), Vergi Hukuku, 1. Baskı, Ekin Kitabevi, Ankara.

T.C. Yasalar (02.11.1984). 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu. Ankara: Resmi Gazete (18563 sayılı)

Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TMS 2 Stoklar Standardı), <http://kgk.gov.tr/contents/files/TMS2.pdf> , (28.11.2013).

Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TMS 9 Finansal Araçlar Standardı), http://www.kgk.gov.tr/content_detail-208-513-tms---tfrs-2011-seti.html, (25.12.2013)

Yereli, A. Kayalı, N. ve Demirlioğlu, L., (2012), “Maliyetlerin Tespitinde Normal Maliyet Yöntemi: TMS 2 Stoklar Standardı ile Vergi Mevzuatı'nın Karşılaştırılması ve Uyumlaştırılması”, Mali Çözüm Dergisi.